

61359

Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

H.BÖLL-A.NESİN, S.LENZ-Y.KEMAL,M.FRİSCH-
A.AĞAOĞLU,W.KOEPPEM-D.CEYHUN'un ROMANLARINDA
"AYDIN TUTUMLAR"

-KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA-

Hikmet TAN

61359

Danışman: Prof.Dr.Onur Bilge KULA

DOKTORA TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

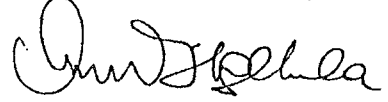
Mersin

Eylül, 1997

Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

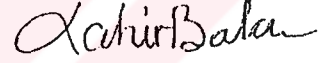
Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Alman Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof.Dr. Onur Bilge KULA

(Danışman)

Üye: Doç.Dr. Tahir BALCI

Üye:Yrd.Doç.Dr. Mehmet GÜNDOĞDU

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait
olduğunu onaylarım. 3.10.1997

Doç. Dr. Zafer ÖNLER

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER:

Önsöz.....	I
Giriş.....	1
I. KURAMSAL BÖLÜM.....	6
I.1. Aydın.....	6
I.1.2. Aydının Nitelikleri.....	7
I.1.3. Aydın Tutumu Belirleyen Ölçütler...16	
I.1.3.1. İnsancılık.....	16
I.1.3.1.1. Özgürlük:Hem Hak, Hem Sorumluluk...18	
I.1.3.1.2. Adalet ve Eşitlik: Ekileşen iki Değer.....	20
I.1.3.2. Akılcılık.....	24
I.1.3.2.1.Eleştirelilik:Aydın Tutumun Kaynağı...24	
I.1.4. Aydın,Entelektüel,Münevver Aynı mı?...28	
I.1.5. Aydının Yandaşlığı, Karşıtlığı.....	37
I.1.5.1 Aydının Modernizme Bakışı.....	52
II. EDİMSEL BÖLÜM.....	60
II.1. İRDELENEN YAPITLARDA AYDIN TUTUMLAR....	60

II.1.1. Heinrich BÖLL'ün "Ansichten eines Clowns"	
(Bir Palyaçonun Günlüğünden) Romanında Aydın	
Tutumlar.....	62
II.1.1.1. Ahlaksallık: Aydının Vazgeçilmez	
Önceliği.....	66
II.1.1.2. Başkaların Buluşma Zemini :	
İnsancılık.....	84
II.1.2 Aziz NESİN'in "Surname" Romanında Aydın	
Tutumlar.....	90
II.1.2.1. Aydının Suç ve Cezaya Yaklaşımı....	92
II.1.2.2. Cezanın Evrensel Mantiği:Yeniden	
Kazanım.....	109
II.1.2.3. Tabulaştırma:Uygarlaşma Sürecinin Sosyal/	
Düşünsel Engeli.....	112
II.1.3. BÖLL İLE NESİN'in Aydın Tutumlarında	
Gözlenen Benzer/Farklı Etmenler.....	114
II.1.3.1. Benzer Etmenler.....	114
II.1.3.2. Farklı Etmenler.....	117
II.1.4. Siegfried LENZ'in "Heimatismuseum" (Yurt Müzesi)	
Romanında Aydın Tutumlar.....	120
II.1.4.1. Etnik Ayrımcılık, Uluslaşma Sürecini	
Tamamlamamış Toplumlara mı Özgüdür?..	124

II.1.4.2.Önce İnsan mı, Önce Yurt mu?.....	137
II.1.5. Yaşar KEMAL'in " <i>Filler Sultanı</i> " Romanında Aydın Tutumlar.....	141
II.1.5.1.Sürüleş(tir)me: Sömürüye Giden Yolun Başlangıcı.....	144
II.1.6. LENZ İLE KEMAL'in Aydın Yaklaşımlarına Yansıyan Benzer/Farklı Etmenler.....	153
II.1.6.1.Benzer Etmenler.....	153
II.1.6.2.Farklı Etmenler.....	155
II.1.7. Wolfgang KOEPPEN'in " <i>Das Treibhaus</i> " (<i>Sera</i>) Romanında Aydın Tutumlar.....	156
II.1.7.1.Aydın ve Edimli Politika:Birtürlü Barışık Olmayan İki Kutup.....	158
II.1.8. Demirtaş CEYHUN'un " <i>Yağmur Sıcağı</i> " Romanında Aydın Tutumlar.....	166
II.1.8.1. Özeleştiri/Özsorgulayım: Aydın Bilinci.....	167
II.1.8.2.Uygar Toplumun Renk Zenginliği:Başkalar/ Ötekiler.....	170
II.1.9. CEYHUN VE KOEPPEN'in Aydın Yaklaşımlarında Gözlenen Benzer/Farklı Etmenler.....	176
II.1.9.1 Benzer Etmenler.....	176

II.1.9.2. Farklı Etmenler.....	177
II.1.10. Max FRISCH'in " <i>Homo Faber</i> " (İnsan Nedir?) Romanında Aydın Tutumlar.....	179
II.1.10.1. Salt Mantıksal Yaklaşım Yeter mi?..	181
II.1.11. Adalet AĞAOĞLU'nun " <i>Hayır</i> " Romanında Aydın Tutumlar.....	188
II.1.11.1. Sürüleşmeye, Tutuculuğa, Yinelemeye "Hayır"!.....	190
II.1.12. AĞAOĞLU İLE FRISCH'in Aydın Yaklaşımlarına Yansıyan Benzer/Farklı Etmenler.....	199
II.1.12.1. Benzer Etmenler.....	199
II.1.12.2. Farklı Etmenler.....	201
Sonuç.....	202
Özet.....	210
Kaynakça.....	219

ÖNSÖZ

Son yıllarda, "aydın" üzerine birbirini izleyen bir çok çalışma yapıldı; ve doğaldır, bu tür incelemeler sürecektir. Şimdiye değin yapılanlardan bazıları, bu çalışmaya esin kaynağı oldu.

Ancak, bu araştırma, kuramsal irdelemelerin ötesinde, aydının eylemsel etkinliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çalışmanın özgünlüğü, bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Çalışmanın bu düzeye ulaşmasına, tez danışmanım Prof.Dr.Onur Bilge KULA'nın çok önemli katkıları oldu. Bu nedenle, kendisine teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Bunun yanında, Prof.Dr. Uluğ NUTKU, Doç.Dr Zafer ÖNLER ve çalışma arkadaşlarımla katkılarını da anmak isterim.

Ayrıca, çalışma süresince gösterdiği özveriden ötürü, eşime ve çalışmanın basımında emeği geçen Mustafa ÖKESLİ'ye teşekkür ederim.

GİRİŞ.

Alman ve Türk yazınından seçilen sekiz yazıncının birer yapıtının irdelenmesinden oluşan bu çalışmanın iki hedefi vardır. Birincisi, aydınının, yazınsal etkinliğiyle, bireysel ve toplumsal yaşama yapmayı tasarladığı katkıları araştırmak; ikincisi de, adı geçen yapıtlarda aydınının tutum aldığı konu ve olguları karşılaştırarak, söz konusu yazıncıların aydın tutumlarına yansıyan farklı ve ortak etmenleri saptamaktır.

Araştırmaya konu olan yazıncılar, sadece yazınsal etkinlikleriyle değil, aynı zamanda, ulusal ve uluslararası gündemi belirleyen politik ve sosyal konularda sergiledikleri aydın tutumlarıyla da tanınırlar. Araştırmada konulaştırılan yapıtları da aydın tutumun yazına yansıyan örnekleri arasında kabul edilmektedir.¹

¹ Söz konusu saptama, adı geçen yapıtlar üzerine edebiyat eleştirmenlerinin değerlendirmelerinden oluşmaktadır. Bu konu, edimsel bölümde daha geniş biçimde irdelenmektedir.

Kuramsal ve edimsel bölümlerden oluşan çalışmanın kuramsal bölümünde, aydın kavramının tanımlanması konulaştırıldı. Karşılaştırmalı **betimleme** yöntemi ile yürütülen araştırmanın bu bölümünde, aydın tutumu çevreleyen etmenleri irdeleyerek, aydın kavramının tanımlanmasına ilişkin uzlaşılabilir bir bireşime varılması amaçlandı.

Kurgusal yapıtlardan oluşan edimsel bölümde ise, Alman yazınından Heinrich **Böll**, Siegfried **Lenz**, Max **Frisch**, Wolfgang **Koeppen**, Türk yazınından Aziz **Nesin**, Yaşar **Kemal**, Adalet **Ağaoğlu**, Demirtaş **Ceyhun**'un birer yapıtında, daha önce kuramsal boyutu saptanan aydın tutum ölçüt alınarak, aydının, çeşitli konulara (politika, etnik sorunlar, dinsel inançlar...gibi) yaklaşımı araştırıldı.²

² . Bireysel ve toplumsal gelişim sürecinde her zaman önemli rol oynayan söz konusu etmenler, çalışmada irdelenen yapıtların odağını oluşturmaktadırlar. Adı geçen yapıtların seçiminde, bu konulara yer verilmiş olmasının yanında, yazıncıların eleştirel, sorgulayan, çözüm ve seçenekler sunan bir yaklaşım sergilemeleri de belirleyici oldu.

Buradan elde edilen çıkarımlar karşılaştırılarak, yazıncıların aydın tutumlarına -seçilen yapıtları örneğinde- yansıyan farklı ve ortak etmenler saptanmaya çalışıldı.³

³ **Karşılaştırma** kavramı güçlükler içerir; bu yazın inceleme yönteminin beklenen akademik başarıya ulaştığını söylemek çok güçtür(Wellek,1982.s.60). Karşılaştırmalı yazınbilim, yapıtlar ve dönemler arasındaki biçimsel karşılaştırmalardan öte, farklı yazın veya yapıtlar arasındaki etkileşimi, iletişimi saptamayı öngörür(Petsch,1974.s.254).

Bu dalın yöntemlerine ilişkin tartışmalar sürmektedir. Horst Rüdiger, karşılaştırmalı yazın bilimin, özgün yöntemleri olmadığını savlar(1971.s.62). Z. Konstantinoviç ise, bir yazını başka bir yazınla, ya da bir yapıtı başka bir yapıtla karşılaştırarak, farklılıklar ve benzerlikleri saptamayı amaçlayan bilim dalının, ayrıca saptanmış yöntemlere gereksinimi olmadığını; karşılaştırmalı yazın bilimin, genel yazınbilim içinde değerlendirilmesi gerektiğini öne sürer. (Konstantinoviç,1988.s.70).

Yöntemlerin kesinleşmemiş olmalarının nedeni, yazının, tarih, felsefe, sosyoloji gibi diğer sosyal bilimlerin de yöntem, konu ve verilerinden -araştırmanın türüne ve hedefine bağlı olarak- zaman zaman yararlanıyor olmasından kaynaklanır. Zaten, adı

geçen bilim dallarının etkileşimde bulunmadan, zenginlik ve verimlilik kazanmaları beklenemez.

Karşılaştırmalı yazınbilim, geniş bir araştırma evrenine sahiptir(KULA,1992,S:17). Kula, karşılaştırmalı yazın bilimin hedefini, "çeşitli yazınların belli dönemlerinin veya belli yaratıcılarının karşılaştırılması veya tek bir yazın içerisinde yaratılmış başka kültüre ilişkin yapıtların incelenmesi" olarak tanımlar(a.g.y.s.15).

Gürsel Aytaç ise, karşılaştırmalı yazın bilimin, bir konunun, bir motifin iki farklı yazına ya da yapıta yansıma biçimlerindeki benzer ve farklı noktaların incelenmesinde uygulandığını vurgular(Aytaç,1997.s.74).

Genel yazın bilimin bir dalı olan karşılaştırmalı yazınbilim, yazınlar veya yapıtlar arasındaki iletişimi, etkileşimi sağlayarak; öz yazının, dolayısıyla da kültürün, kendi içinde kapalı kalmayarak; başka yazın ve kültürlerle açılımlarına katkı yapmayı amaçlar(Durisin.1972.s.47-49).

Karşılaştırmalı yazın bilimin yöntem ve amaçlarına ilişkin benzer başka düşüncelere rastlamak her zaman olanaklıdır. Ama, yürütülen çalışmanın verimliliği, yöntemin işlevsel olmasına bağlıdır. Karşılaştırmalı yazın bilimin, bu açıdan, önemli olanaklar sunduğunu savlayan Durisin'in, yöntemlere ilişkin yaptığı saptamalar, bu çalışmada izlenen yöntemin seçiminde de belirleyici rol oynadılar.

Karşılaştırmalı yazın bilimin araştırma evrenini iki öbekte toplayan Durisin'e göre, karşılaştırmalı yazınbilim, yazınlar veya yapıtlar arasında, Oluşumsal(Genetik) ve Tıpsel(Tipolojik) bağıntıları inceler(a.d.y.s.47.).

Dünya yazını bağlamında gerçekleşen yazınsal etkileşimleri, ulusal yazınların diğer yazınlarla girdiği -bir çok yazın dışı etmen ve olguların da işe karıştığı- karşılıklı ilişkiler belirler. Oluşumsal(Genetik) karşılaştırma yöntemi de, daha çok bu etkileşimlerin araştırılmalarında uygulanmaktadır.

Oluşumsal karşılaştırma, farklı yazın ve yapıtlar arasında, yukarıda anılan yazın dışı etmenlerin de önemli rol oynadığı etkileşimleri saptamak için yapılırken; tıpsel karşılaştırmanın amacı, daha farklıdır. Bu yöntem, toplumsal, sosyal, kültürel ve düşünsel farklılıklardan kaynaklanan özgünlüklerin iki farklı yazına, ya da yapıta yansımalarında gözlenen benzer ve ortak yönleri ve bunun nedenlerinin araştırılmasında izlenir(a.g.y.s.91-95).

Karşılaştırmalı yazın bilimin araştırma evreni içinde yer alan bu çalışma -Durisin'in andığı- tıpsel bir karşılaştırma olarak değerlendirilebileceği gibi, Aytaç'ın andığı bir motif araştırması olarak da görülebilir; konulaştırılan yazıncılar ve yapıtlar arasında bir etkileşim söz konusu değildir. Farklılıklar, toplumsal, kültürel özgünlüklerden; benzerlikler ise, yazıncıların düşünsel yaklaşımlarındaki kesişmelerden ve toplumsal olaylarda yaşanan benzerliklerden kaynaklanmaktadır.

I. KURAMSAL BÖLÜM:

I.I. AYDIN

Aydının tanımları irdelendiğinde, şöyle bir durum ortaya çıkar: Aydın kavramı, göreceli ve soyuttur; bu tür bir araştırma için uzun yıllar uğraşılsa da, bilimsel geçerliliği tam olan bir tanımlama yapmak oldukça güçtür.

Önceleri, düşünsel etkinliği daha fazla olan bireyi niteleyen bir sıfat olan kavram, 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra isim olarak da sıkça kullanılmaya başlandı.⁴ Avrupa'da düşünsel alanda yaşama geçen "Aydınlanma"yı anımsatan bu dönem, aydınların, bilim,

⁴ Kavramın isim olarak da kullanılmasına örnek olan ilk olaylardan biri, şudur: 1898 de Fransa'da, Yahudi bir subay olan Dreyfus'un, devlete ihanet etmek suçundan (devlet sırlarını Alman İmparatorluğu'na sızdırdığı gerekçesiyle) sürgüne gönderilmesi olayına -dinsel boyutlu siyasi bir suçlama olarak değerlendirilmesinden dolayı - başta E. Zola olmak üzere, karşı çıkan düşün adamları için kullanılmaya başlandı. (C.Amery,1994.s.357)

sanat, edebiyat alanlarında çoğaldıkları zamana rastlar.

Bunlar arasında, Fransa'da Voltaire ve Diderot, İngiltere'de Samuel Johnson, Almanya'da Lessing ve Lichtenberg öncü isimler olarak sayılabilirler.

Kavram, -düşünsel etkinlikte bulunan, yüksek eğitilmiş kişileri nitelese de- somut bir içeriğe sahip değildir. Bu yüzden, kimin, hangi etkinliğiyle, hangi ölçütlere göre aydın olarak tanımlanacağı tartışmalıdır.

1.1.2. Aydınların Nitelikleri

Bu, kavrama, aynı zamanda, ideolojik bir anlam yüklenmesinden kaynaklanır. Bu nedenle, "Aydın kimdir, kime aydın denir, bu tanıma kimler girer?" sorusunun kısa bir yanıtı olabileceği gibi; yıllar sürecektir bir araştırmayı içeren yanıtları da saptanabilir.

Bu konuda irdelenen düşünce ve savlara dayanarak: **Düşünsel gücü ve eleştirel bilinci gelişmiş ne kadar insan varsa, o kadar da aydın tanımı vardır, denebilir.**

Felsefe kuramcısı T.W Adorno, aydını, hiç bir sisteme angaje olmayan; eleştirel, sorgulayan birey olarak kabul eder. Adorno'nun "Kuşkucu yoklamalar

yapmakta her zaman fayda vardır.”, biçimindeki yaklaşımı, değişimi, onun doğuracağı gelişimi öngörür.

Adorno'nun, diyalektik felsefeyi çağrıştıran bu yaklaşımı, onun "Marksist-Hegelci" felsefe geleneğinde yetişen düşün adamlarından olmasından kaynaklanır (Adorno, 1953. s.87).

O halde, aydın, kuşkucu, sorgulayan bir kimliğe sahiptir; ancak bu yaklaşım, değişimin, yeninin, bilinmeyenin yolunu açabilir. Hiç bir şey mutlak olmadığına göre, bilgi de eksik ve geçicidir. Eksik bilginin gelişebilmesi de, değişkenin, farklının, ötekinin getireceği koşullarla olanaklı olabilir.

Aydın, bu koşulları sağlamak için çalışan, bu yolda uğraşı veren kişidir. Kendi doğrularında diretmeyen, onları mutlaklaştırmayan aydın, başkaya, ötekiye açık bir yaklaşım sergiler. Bunun koşulu da, eleştireliliğe, ahlaksal değerler dizgesine dayanan nesnel bakış açısidir.

Alman politikacı Willy Brandt'a göre, aydın, her değere, her konuya mesafeli ve kuşkucu yaklaşan kişidir (Brandt, 1976. 228). Brandt'ın, kuşkucu yaklaşım

olarak tanımladığı etkinlik, aydının eleştirel tutumunu betimler.⁵ Tekin, mutlakın ancak eleştirel, sorgulayan bir yaklaşımla aşılabileceğini, Brandt'ın şu sözleri doğrular:

Benden, değişmez, mutlak yanıtlar bekliyorlar. Ancak, bir değil; bir çok gerçeklik vardır. Ben, kuşkunun gücüne inanıyorum. Çünkü, mutlakı, teki aşan;dönüşümü, değişimi olanaklı kılan, bu kuşkucu yaklaşımdır(a.g.y.s.229).

Enis Batur, aydın olmayı, bir ufuk sorunu olarak değerlendirir. Ufuk kavramını, başkaya, ötekine açılmak, onun getireceği aydınlanma olarak betimleyen Batur, savını şöyle gerekçelendirir:

Aydın olmak, bir ufuk sorunudur. Ufuksa, ötekine açılmaktır; ancak, öteki, kişiyi aydınlatır, farklı

⁵ Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) eski genel başkanı olan Willy Brandt, 1969-1974 döneminde ülkeyi yöneten koalisyon hükümetlerinde Başbakan olarak görev yapmıştı. Almanya'nın dış politikasında köklü değişiklikler yapan Brandt, Doğu Bloku'na karşı yumuşama politikası (Ostpolitik) izlenmesinde önemli rol oynadı.

kılar, yumuşatır. İnanıldığını sarsmayı, gerektiğinde şüphelenmeyi, gerektiğinde de değişmeyi öğretir (Batur.1993.s.37).

Paul **Feyerabend**, aydının, sorgulayıcı, eleştirel, yenilikçi bir kimlik taşıdığını savlar. Bu kimliği, tutuculuğu aşma, dünyayı anlama ve başkalarıyla paylaşma; çoğulcu, çağcıl bir toplum oluşumuna katkıda bulunma aracı olarak betimleyen Feyerabend, aydının değişimci, çağcıl kimliğinin altını çizer (Feyerabend,1995.s.205).

Aydın çağcıldır; çağdaş olması o kadar önemli değildir.⁶ Çağdaşlık, kaçınılmaz bir süreçtir. Aynı zaman diliminde yaşayan herkes, çağdaştır. Çağdaş olmak için, ayrıca bir şey yapmak gerekmez; zamansal koşulların getirdiği doğal bir süreçtir çağdaşlık.

Aydını somut biçimde tanımlamanın güç olduğunu, ancak tutumunun betimlenebileceğini savlayan Atilla **İlhan**'a göre, aydın, değişimci, düşünsel öncülük eden bir misyona sahiptir:" **Aydın, bir ülkede, toplumun**

⁶ Bkz: Aziz NESİN, 'Bir Tutam Aydınlik', İstanbul 1994.S196.

farklı düşünemesini sağlayan, bu yolu açmaya çalışan insandır" (İLHAN,1995.s.2) .

Aydının değişimci kimliği, sürüleşmeye karşı olma eğiliminin bir ürünüdür. Adalet Ağaoğlu'nun bir makalesinde de benzer görünümler ortaya çıkar (Ağaoğlu.1995.s.221) .

Yineleme, benzeme, aynılaştırma olgularını aydının önündeki tuzaklara benzeten yazıncının betimlediği aydın, sürüleşmeye, aynılaştırmaya direnir; bu tuzaklara düşmez.

Aydının değişime açık tutumunu, gelişimci kimliğinin altını çizerek, vurgulayan yazıncı, savını şöyle sürdürür:"Aynılaştırmaya hayır. Aynılığa hayır. Yinelemeye hayır!" (a.g.y.s.222) .

Öyleyse, aydının temel niteliği, akılcı gelişime ve değişime açık olmasıdır. Değişim ve gelişimi talep eden aydın, düşünsel yaratımın altyapısı olan düşünce özgürlüğünün de koşulsuz savunucusudur. Aydın tutumu, akılcılık ve insancılık ilkeleri sınırlar. Ağaoğlu da, aydını, bu niteliklere sahip kişi olarak tanımlar:

Aydın verili olanla yetinmeyen, kendinden, tarihinden, çağından sorumlu olan, sorgulayıcı, değişimci, değişim yollarında başkalarıyla yan yana gelebilen, yaratımcı, paylaşımcı bir Kişi (a.g.y.s.223).

Gramsci'nin aydın kimliğe ilişkin düşünceleri, aydının eleştirel işlevi ile ilintilidir. Bütün insanların aydın olabileceğini söyleyen Gramsci, önemli olanın sıfat değil, işlev olduğunu vurgular (Gramsci, 1986.S.308).

Ona göre, tanımlamanın yaşamsal bir önemi yoktur. Asıl üzerinde durulması gereken, aydının işlevidir (a.g.y.s.310). Gramsci, bu işleve sahip olanları ikiye ayırır:

Birincisi, öğretmenler, idareciler gibi geleneksel aydınlar, ikicisi de, onları, çıkarlarını korumak, daha fazla güç elde etmek için kullananlar. İkinci gruba girenleri organik aydınlar olarak tanımlayan Gramsci, savını şöyle sürdürür:

Kapitalist girişimci, kendisi ile birlikte teknisyenini, ekonomi-politika uzmanını, yeni bir kültürün, bir hukuk sisteminin oluşturucularını yaratır (a.g.y.s.310).

Aydının en önemli niteliğinin, onu diğerlerinden farklı kılan eleştirel, sorgulayan işlevi olduğunu vurgulayan Hilde Domin, aydının, bu işlevi, sahip olduğu uygar cesaret ile yerine getirdiğini savlar (Domin,1992.s.233).

Yalçın Küçük, aydını, değişimcilik yanlısı birey olarak tanımlarken, onun eleştirel yaklaşımının altını çizer. Aydının eylemci bir kimliğe sahip olduğunu öne süren Küçük, onun, bu eylemsel tutum sonucu varolduğunu, "Aydını, eylemin ve bu yüzden tarihin ürünü olarak alıyorum" biçiminde savlar (Küçük,1985.s.44).

Tarih ve ona eşlik eden eylemsel düşünüm, insanın atıldığı uygarlaşma serüveninin özgeçmişidirler. Bu eylemci kimlik irdelendiğinde, aydının, eleştirel eylemiyle, değişim ve onun sonucu olan gelişimin önemli hazırlayıcısı olduğu savı ağırlık kazanır.

Değişim ve gelişim, hiç bir zaman yeterli olmayan bilginin gelişmesi, yeni boyutlar kazanması, bilinmeyi arama, çözme uğraşının verildiği bir süreçtir.

Almancada aydın kavramı üzerine yapılan bir araştırmada, ortaya çıkan saptamalar, kavramın evrensel bir içerik taşıdığını gösterir. Aydının, birikim sahibi, eleştirel yaklaşım sergileyen bir kimlik taşıdığı görüşü, varılan sonuçlardan birini oluşturur (Strauss,1982.s.185).

Söz konusu çalışmanın ortaya koyduğu önemli saptamalardan biri de, aydın tutuma ilişkin yapılan değerlendirmedir. Buna göre, ön planda aydının eylemci kimliği belirginleşmekte, -kuramsal düzeyin ötesinde- kavramın taşıdığı eylemsel içeriğin altı çizilmektedir.

Yapılan saptamalara göre, aydın, toplumun gelişim sürecinde roller üstlenen; eleştirel kimliğiyle, bu gelişimin önünü tıkayan kurumlara, kümelere karşı mücadele eden bir misyonu temsil etmektedir.

Çoğunluğunu, sanatçı, bilim adamı ve yazıncıların temsil ettiği aydınların eleştirel tutumları daha çok, toplumun gelişim sürecinde etkin rol oynayan yönetsel güce, baskın ideolojiye ve kurumlara karşı yoğunlaşır.

Bunun nedeni, istikrarı korumak için, değişime direnerek, değişim ve dönüşümün önünü tıkayan sistemi onların temsil ediyor olmalarıdır.

Araştırmanın üzerinde durulması gereken başka bir yönü de şudur: Türkçede zaman zaman seslendirilen, aydın ve entelektüel kavramları arasında işlevsel ayrımlar olduğu savı, Almancada gözlenmemektedir. Bunun nedeni, Türkçede, aydın kavramı anlamında kullanılan (aydın, entelektüel, münevver) birden çok kavramın Almancada yer almamasıdır.⁷

⁷ Aydın ve entelektüel konusuna, daha sonra ayrıntılı biçimde değinilecektir.

I.1.3. AYDIN TUTUMU BELİRLEYEN ÖLÇÜTLER

Aydın tutumun temel belirleyenleri olan **İnsancılık (Ahlaksallık)** ve **Akılcılık** ilkeleri, birbirine bağlı türevleri içeren çerçeve kavramlar olarak değerlendirilmektedir.

İnsancılığın içeriğini, her biri, felsefi, siyasal, sosyal boyutları olan, evrensel değerler dizgesi **etik** bağlamında değerlendirilen **özgürlük, adalet, eşitlik...** gibi değerler oluşturur. **Akılcılık** ise, eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşımı içerir.

Aydın, bütün toplum ve kurumlarda egemen kılınmaları için savaşım verdiği bu değerlerin -aydın tutumun netleşmesi bakımından- açıklanmaları zorunlu gözükmektedir.

I.1.3.1. **İnsancılık**

Evrensel değerler dizgesi etik bağlamında değerlendirilen insancılık, bireye, yaşamını özgürce geliştirdiği, bütün hak ve özgürlüklerden önkoşulsuz yararlandığı -dili, dinsel inancı, etnik kökeni gibi özgünlüklerinin lehine veya aleyhine rol oynamadığı- bir toplumsal konumu öngörürken, ona da, aynı ölçütlere uyma sorumluluğu yükler (Höffe, 1980. s.9).

Ancak, adı geçen değerlerin, geçmişte olduğu gibi, bugün de -dinsel, etnik, ekonomik, politik ulusal... gerekçelerden ötürü- sadece az gelişmiş toplumlarda değil, ileri demokratik sistemlerde de -kuramsalda öngörölmüş olsalar da- uygulamada zaman zaman çiğnendikleri bir gerçektir.

Söz konusu ölçütlere koşulsuz uyum ve uygulayım için savaşım veren aydının önemli etkinliklerinden biri de, onların -şu veya bu nedenle- aksadığı, çiğnendiği, yadsındığı durum ve zamanlarda, uygar tepkide bulunması; onun oluşumuna öncülük etmesidir.

Aydının, baskın söylemle, egemen ideolojiyle (toplumla, toplumsal kurumlarla) karşı karşıya gelmesinin en önemli nedenlerinden biri, söz konusu değerlerin -anılan gerekçelerden ötürü- göz ardı edilmeleri, yadsınmalarıdır.

Sartre, Fransa'da bunu yaşadı. Egemen gücü, Cezayir'de yürüttüğü savaş yüzünden ağır biçimde eleştiren Sartre, Fransa'nın, insan haklarını çiğnediğini öne sürerek, üniversitedeki görevinden ayrıldı. Bununla da yetinmeyen düşün adamı,

başlattığı toplumsal muhalefetle, yönetime zor anlar yaşattı.

Noam Chomsky de, benzer bir yaklaşım sergiledi. Amerika'nın, Vietnam'da giriştiği savaşıla, evrensel insan hak ve özgürlüklerini çiğnediğini söyleyen Chomsky, savaş karşıtı kampanyaların başlamasında etkin rol oynadı.

1.1.3.1.1 Özgürlük: Hem Hak, Hem Sorumluluk

Bu bağlamda, özgürlük kavramı irdelendiğinde, içeriksel düzeyde karmaşık bir çeşitlilik görüntüsü ortaya çıkar. Politik, ekonomik, dinsel...özgürlük gibi bir çok boyutu olan söz konusu kavramın hangi ölçütlere göre gerekçelendirilmesi gerektiği konusunda bir görüş birliği olduğu söylenemez (Riedel,1980.s.105).

Bu yüzden, özgürlük kavramını tekil biçimde açıklamak, -işlevsel açıdan- sağlıklı bir bireşime götürmemektedir. Bu da, kavramın, bileşeni olan sorumluluk ile birlikte düşünülmesini zorunlu kılar (Plumpe,1980.s.345).

Toplumun çekirdeği olan birey ile sistem ilişkisinde, -düzenin işleyişi adına kurullarla

belirlenen- bireyin sahip olduğu hareket alanı olarak somutlaşan özgürlük, siyasal boyutu baskın olan bir kavramdır.

Özgürlük, bu nedenle, sadece hak değil, aynı zamanda, sorumluluktur. İnsan, sosyal ve toplumsal bir varlık olduğuna göre, özgürlük, hakların karşısına sorumlulukları da koyan, değişim ve gelişim sürecine koşut, hep yeniden biçimlenen bir içeriğe sahiptir.

Bireylerin bilinçlenme ve aydınlanma sürecine koşut uygarlaşan toplum ve buna paralel çeşitlenip, zenginleşen yaşam, özgürlüğün yeni türevlerini de zorunlu kılar. Özgürlüğün çeşitlenip, genişlemesini ise, adı geçen bireylerin istemleri belirler.

Bu çeşitlilik, toplumsal bilinçlenme düzeyine göre, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, özgün kültürünü yaşama ve yaşatma özgürlüğü, savunulan bir siyasal düşünceyi eyleme geçirme (anlatma, yayma, taraftar toplama) özgürlüğü, dinsel, etnik bir küme olarak özgünlüğünü koruma ve geliştirme özgürlüğü, seyahat, iş kurma özgürlüğü...gibi bir çok alana

ayrılır. Olayın aydını ilgilendiren yönü ise, bu alanların sınırları ve ölçütleridir.

Sorumluluklar da, bu bağlamda önem kazanır. Bu özgürlükleri talep eden bireyler veya kümeler, başkalarının da benzer gereksinim ve istemlerini kabul etmek durumundadırlar.

Ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanan bir çok çatışmanın nedeni, söz konusu hak ve özgürlüklerin, çoğunlukla, **bir tarafın** lehine genişlemelerinden kaynaklanır.

Aydın da, -temsil ettiği değerlerin bir gereği olarak- geliştirdiği çözüm ve seçeneklerle, bu (sosyal, siyasal, ekonomik...) çatışmaların içinde yer alır. Bu da, gündeme, **adalet** ve **eşitlik** kavramlarıyla, onların ölçütlerini getirir.

I.1.3.1.2. Adalet ve Eşitlik: Etkileşen İki

Değer

Sistemler, -yasalarla düzenlenen- belli hak ve özgürlükler tanırlar. Bu düzenlemeyi, adalet ve ona işlerlik sağlayan hukuk yerine getirir. Olayın aydını ilgilendiren boyutu ise, söz konusu hukukun ölçütleri ve öncelikleridir.

Adaletin işleyişini sağlayan hukuksal sistem, hem normatif (kurallara bağlı) hem de relatif (göreceli) özellikler taşıdığından, kuralların belirlenmesinde evrensel ölçütlerin yanında, toplumsal öncelikler de rol oynar.

Bu durum, toplumsal özgünlüklerin korunması adına doğal görüldüğü gibi, hak ve özgürlüklerin evrensel (etik) ölçütlere ulaşmalarına engel de olabilir. Çünkü, sistemin öngöreceği hukuk, -dolayısıyla- adalet anlayışı, bu önceliklerden ötürü evrensel ölçütlerle çelişebilir.

Adaleti evrensel ölçütlere göre değerlendiren aydın, bu ölçütlere aykırı görünümünün ortaya çıktığı durum ve zamanlarda karşı çıkar. Aydın, yasal açıdan suç işleyen durumlara düşmesi de, genelde, bundan kaynaklanır.

Bunun zeminini de -belli siyasal sonuçlar elde edilmesi amacıyla düzenlenen- siyasal hukukun oluşturduğunu savlayan Anıl Çeçen, konuyu şöyle yorumlar:

Siyasal güç kendi hedefleri doğrultusunda yasalar koyabilir. Bu yasalarla belirlenen adalet anlayışı

temelde siyasal nitelik taşımaktadır. Yasaları hangi kesim belirliyorsa adalet o kesimin çıkarları ile özdeşleşir (Çeçen,1993.s.29).

Adı geçen amaçlar doğrultusunda hazırlanan bir hukukun, eşitlik ve adalet ilkeleriyle zaman zaman bağdaşmadığı, bir çok toplumda yaşanmış ve yaşanmakta olan örneklerde somutlaşır.

Güney Afrika Cumhuriyeti'nde siyahlar, ırksal farklılıklarından ötürü, uzun süre, seçme ve seçilme hakkından; o toplumun üyeleri olarak, geleceklerini belirleme olanaklarından yoksun bırakıldılar.

Buna karşı çıkanlar da, var olan hukuka göre suç işliyorlardı. Hiç bir adalet anlayışı, suçu cezasız bırakmadığından, onlar da cezalandırılıyorlardı; adalet de, böylece yerine gelmiş oluyordu.

Bu durum, sadece, olayın yasal boyutlarının eksikliğinden kaynaklanmaz. Çünkü, sistemin, sosyal adaleti -bu bağlamda hak ve özgürlükleri- yasalarda öngörmesi, tek başına, çok fazla anlam taşımaz.

Önemli olan, eşitlik ilkesinin (hukukun, herkes için aynı ölçütlere göre uygulanması durumunun) eylemde işlemesi-(işleyip,işlendiği)dir. Aydın-sistem

çatışmasının kaçınılmazlaştığı durumlardan biri de, betimlenen bu işleyişin biçimidir.

En baskıcı sistemler bile, belli hak ve özgürlükler tanınırlar; ancak, bunları, olduğu gibi korumaya çalışırlar. Çünkü, hak ve özgürlükler genişleyip, çeşitlendikçe, yönetim zorlaşır, egemen gücün hareket alanı daralır.

Sistem, hakim konumdan düzenlemeye; erkin işleyişi de, hükmetmekten yönetmeye dönüşür. Sistemi belirleyen ve egemen konumlarını yitirmek istemeyenler, bu yüzden, öngörüleni korumakta direnirler.

Ama, mevcut olanı korumak, birinin lehine olanı, - yani- eşitsizliği kabul etmek demektir. Uygar savaşımla, bu eşitsizliğe karşı durmaya çalışan aydın, bu nedenle, sistemin kural ve kurumlarıyla, toplumla, toplumun değer yargılarıyla çelişir.

I.1.3.2. Akılcılık

I.1.3.2.1 Eleştirelilik: Aydın Tutumun Kaynağı

Aydının temel niteliği olan **eleştirelilik**, onun özgünlüğünün gerekçesi; özgürlüğünün kaçınılmaz ögesidir. Aydının varmaya çalıştığı bireşimlerin anahtarını oluşturan eleştireliliği, var olanı sorgulayarak; bireşimlere ulaşma yöntemi olarak betimleyen Kant'a göre, eleştireliliğin ölçütü, akıl ve aklın kullanılmasıdır (Kant,1974,s.1270).

Kant'ın sözünü ettiği yaklaşım, bilinçlenme ve aydınlama sürecini olanaklı kılan üretken akılcılıktır. Böyle bir sürecin ürünü olan aydının düşünsel etkinliğinin temel hedefi de, bu sürece katkı yapmaktır. Bu bağlamda, 18.yüzyılda başlayan "aydınlama" dönemi, akılcılığın egemen kılınması açısından önemlidir.

Avrupa'nın sosyal,ekonomik gelişiminin alt yapısını oluşturan, Almanya'daki uluslaşma çabalarının filizlendiği bu dönem, üretken akılcılığı kurumsallaştırmaya çalışan aydının, bilim, sanat ve sosyal yaşamdaki öncülüğünün somutlaştığı altın çağdır.

Ancak, aklın bu olağanüstü üretkenliği, -üretim süreçleri açısından olumluluklar içerse de- etik değerlerin bir çoğunu tartışmalı hale getirmektedir. Bu da, sözü edilen üretken akılcılığın, tek başına, yeterli olamayacağı tartışmasına yol açmaktadır.

Akılcılığın yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılan bu durum, aklın üretkenliğinin ancak, etik değerlerin gözetilmesiyle anlamalı ve insanal olabileceği yaklaşımını birkez daha gündeme getirir. Düşün bilimci Horkheimer'in konuya bakışı da, bu savı destekler.

Akılcılığın, çağın koşullarına göre yeniden gözden geçirilmesinin gerekli ve zorunlu olduğunu öne süren Horkheimer, akılcılığı, sadece aklın üretkenliğini sağlayan değil, aynı zamanda, akli da sorgulayan bir yöntem olarak değerlendirir (Horkheimer,1969.s.128).

Günümüzde artık, bir yineleme ve aynılaştırma sürecine dönüşen üretimde, insanal katkı, anlamını ve önemini yitirmek üzeredir. Bunun yerini, büyük ölçüde, var olanı yineleyen makinanın almış olması, Horkheimer'in yaklaşımını tutarlı kılmaktadır.

Aynının -farklı biçim ve türevlerde olsa da- kopyalarının üretildiği bu süreçle birlikte, aynılaşımlık ölümsüzlüğünü yaşayan teknoloji egemen kültür, düşün alanını olumsuz etkilemektedir.

Kuramsal boyut, edimselin gerisinde kalmakta, değişim amaçlı düşünsel yoğunluk, yerini teknoloji öncelikli etkinliğe bırakmaktadır. Düşünsel düzeyde çıkmazlara yol açan bu tablo, hem iki temel ideolojinin, hem de bireyin mevcut durumlarında somutlaşır.

Hızla yiten özgünlükler, toplumları, özgün, eleştirel, sorgulayan bireylerden yoksun birer sürü topluluğuna dönüştürmektedirler.

Yenilikçi ve değişimci yapısıyla bilinen sosyalist ideoloji de, -çıkış tarihinden bu yana- en büyük çıkmazını, teknoloji egemen kültürle değişen dünya koşullarına göre kendini yenileyerek, çözüm ve seçenekler üretememekte yaşamaktadır.

Söz konusu ideolojinin temsilcisi olan partilerin çoğu, bu nedenle, büyük güç kaybına uğrayarak, kitle için umut olmaktan uzaklaşırken, bir çoğu da,

savundukları ideolojiden, eylemde, büyük sapmalar göstermektedirler.

Aynı durum, özgür girişimciliği, ekonomik, sosyal, politik alanlarda fırsat eşitliğini, bireysel hak ve özgürlükleri ilke edindiğini savunan liberalizm için de geçerlidir. Bu ideoloji de, kapitalist materyalizmin egemenliğinde, savunduğu ilkelerin çoğunun yok olmasına neden olan bir araca dönüşmektedir.

Bu sürecin sorgulanmadan sürüp gitmesi, günün birinde, sistemleri tıkanma tehlikesi ile karşı karşıya bırakabilir(Schumann,1996.s.231).Söz konusu tehlikeyi doğuran da, salt mantıksal bir üretkenliğe koşut kurgulanan aklın, sorgulamadan yoksunlaşarak, dönüşüm ve değişimi yadsır hale gelmesidir.

Betimlenen bu tablo, aydınının, karşıtları gözetmesi; özü başkayla, olanı, ötekiyle birlikte düşünmesini - hem eleştirel, hem insancıl açıdan- bir kez daha, önemli ve anlamlı kılmaktadır. Horkheimer'e göre de, çözüm, karşıtların çatışmasından doğan değişimle olanaklı. Bu değişimi de ancak, eleştirel, sorgulayan bir akılcı yaklaşım gerçekleştirilebilir.

I.1.4. Aydın, Entelektüel, Münevver, Aynı mı ?

Aydın tutumun temel boyutu olan işlevselliğin aydının eleştirel, sorgulayan. etkinliğinde belirginleşmesi, aydın kavramının, anlamdaşlarından ayrışması gerektiği düşüncesini zaman zaman gündeme taşımaktadır.

Bu düşünceyi paylaşanlardan biri olan Toktamış Ateş, aydın kavramını anlamdaşlarından ayıran bir tanımlama yaparken, aydının eleştirel işlevi üzerinde durur (Ateş,1994.s.44).

Aydını entelektüelden farklı duyumsayan Ateş'e göre, ikisinin arasındaki fark, sisteme bakışta odaklanır. Entelektüeli, sistemden beslenen, seçkinlerin bir temsilcisi olarak değerlendiren Ateş, entelektüelin, bu nedenle, sorgulayan, eleştiren bir işleve sahip olmasının olanaklı olmadığını şöyle seslendirir:

Aydın, sıkıntılar, huzursuzluklar yaşar. Çünkü, sistemi sorgulayan, sarsan, değiştirmek isteyen odur. Entelektüellerin ise, böyle dertleri yoktur (a.g.y.s.45).

Ateş'in betimlediği aydın tipi, tanımıyla değil, işleviyle öne çıkar: "Aydın, kendisi ve çevresi ile ilgili sorunları gören, çözümleri için didinen, öneriler getiren insandır"(a.g.y.s.46)

Aydın kimliği, bilgi, deneyim dürüstlük gibi; akılcı, insancıl tutumun ürünü olan nitelikler biçiminde betimleyen W. Kraus'a göre, bunları eyleme dönüştürüp, topluma sunmak tek başına yeterli değildir; aydın tutumu asıl belirleyen eleştirel, sorgulayan yaklaşımdır (Kraus, 1975. S. 131).

Kraus, bilinmeyenin peşindeki doğa bilimcinin, yetenekli mühendisin, eğitimci profesörün, salt bilgi ve birikimleriyle aydın sayılamayacaklarını şöyle savlar:

Ancak, onlar, birikimlerini, -her şeye rağmen- insancıl, eleştirel, sorgulayan bir yaklaşımla, uygulamaya dönüştürdüklerinde, aydın kimliği hak etmiş olurlar(a.g.y.s.133).

Kraus'un betimlediği bu yaklaşımı, insancıl eleştirel, sorgulayan birey sergilediğine göre; sistemin çeşitli kurumlarında çalışan, eğitilmiş,

uzman kişiler, sadece bu niteliklerinden ötürü aydın sayılırlar mı?

Buna göre, bu soruyu olumlu yanıtlamak,söz konusu konuma sahip olanların, düşünsel etkinliklerinde eleştirel, sorgulayan bir yaklaşım sergilemelerini zorunlu kılar.

Aksi durumda, adı geçen bir işleve sahip olanlar; uzmanlaşmış, yetenekli, eğitilmiş entelektüeller olarak tanımlanabilirler. Bu yaklaşım, T. Ateş'in, "aydın ile entelektüel arasında farklılıklar var", biçimindeki savını da desteklemektedir.

E. Said'in konuya ilişkin yorumu, bu yaklaşımı destekler. Aydının misyonu, imgesi, imzasının önemli olduğunu vurgulayan Said, aydın kimliğinin, üstlenilen misyon, görülen işlev, girilen eylemle belirginleştiğini, bilgi birikiminin önemli, bir konuda uzmanlaşmanın ise, önkoşul olmadığını savlar (Said,1995.s.28).

N. Subaşı, konuyla ilintili bir çalışmada, aydın ile entelektüelin farklı misyona sahip olduklarını savlar. Bu iki kavramı ayrıştırmanın,-anlamdaş

kullanılış geleneğinden dolayı- çok güç olduğunu vurgulayan Subaşı, "aralarında nüanslar var" demeyi de ihmal etmez (Subaşı,1996.s.39).

Söz konusu nüansları, aydın ve entelektüelin toplumsal konumları, sistemle olan ilişkilerine göre betimleyen araştırmacı, "aydın niteliklere sahip olan herkesin aynı zamanda entelektüel olması gerekmez", biçiminde bir saptama yapar(a.g.y.s.41).

Fransız felsefeci Jean Guitton'un aydına ilişkin değerlendirmesi, çarpıcı bir örnek oluşturur. Düşün adamı, aydınları, tutum alışlarına göre iki gruba ayırır. Guitton'un, "Kimi, gerçekle ilişki kurarken, sezgiye, sorgulamaya, eleştireliliğe daha çok önem verir; modayı, çevreyi, kişisel ve hızlı başarıyı aklından geçirmez" biçimindeki açılımı, aydın tutumu betimler (Guitton,1975.s.473).

"Kimi de, sanata, tekniğe, mantığa önem verir; tutumunu, baskın söylem, yönetsel güç belirler", yaklaşımıyla, entelektüeli tanımlayan bir saptama yapan Guitton, savını tarihe mal olmuş kişilerle örneklendirirken, aydınla entelektüel arasındaki ayrıntıyı ortaya koyar(a.g.y.s.474).

İlk tanıma, zekası, kazandığı bir çok başarıyla "Sezar"ın iyi bir örnek olduğunu vurgulayan Guitton, Çiçeron'un, baskın ideolojiye, yönetsel güce karşı tutum alışıyla, ikinci tanıma uygun düştüğünü ileri sürer(a.g.y.s.475).

Entelektüel kavramının içerdiği iki farklı anlamı betimleyen Guitton'un sınıflandırması, entelektüel, aydın kavramlarının işlevsel açıdan farklılıklar taşıdıkları savını destekler.

Devlet adamı kimliğiyle Sezar'ın, düşün adamı misyonuyla Çiçeron'un, aynı tutumu sergilediklerini, aynı değerleri savduklarını, -dahası da- aynı konumda bulduklarını savlamak olası olmadığına göre, aynı biçimde tanımlanmaları da, çok doğru görünmemektedir.

Entelektüelin, aydın kavramını değil, daha çok, Osmanlıcada, eğitilmiş, bir konuda bilgi birikim sahibi kişi anlamındaki **münevveri** karşıladığı görüşü de, bu kavram ayrışmasının gerekçelerinden birini oluşturur.

Demirtaş Ceyhun'un **münevver** kavramına ilişkin sözleri, bu savı destekler. Ceyhun'un anlatısından,

bir konuda uzmanlık sahibi olan entelektüelin, Osmanlı döneminde münevver diye tanımlandığı ortaya çıkar (Ceyhun, 1996. s. 5).

Münevver, Osmanlı döneminde, sisteme yönetici yetiştiren kurumlarda eğitim ve öğretim görüyordu. Bu da, onun, bilgi birikimini tartışan değil, sunan işleviyle, en azından, eleştirel özgürlüğe ve dolayısıyla, yansız bir konuma sahip olmadığını gösterir.

Din ve askeri eğitimin biçimlendirdiği bir kimlikle, seçkinlerin, (hatta) sarayın bir temsilcisi olan münevverin, bu konumuyla, toplumsal gerçeklere ve kitleye yakın olması çok olanaklı görünmemektedir. Dolayısıyla, aydını ondan ayıran en önemli fark da, aydınının, baskın ideolojiyle kimi zaman çelişen kimi zaman çatışan eleştirel sorgulayan işlevinde belirginleşmektedir.

Aydınların, bu nedenle, hep cezalandırıldığını; çoğunun, en verimli yıllarını hapisanelerde geçirdiğini vurgulayan Ceyhun, birçok aydınının, toplumsal sorunları yakından kavrama olanağını bu olumsuz koşullarda bulduğunu öne sürer (a.g.y.s.6).

Sosyal bilimci Şerif Mardin, Osmanlı dönemindeki aydınlarla ilintili bir makalesinde, konuya açıklık kazandırmaya çalışır. Mardin, aydın düşüncenin Osmanlı'da "Tanzimat"la birlikte devlet memurları arasında belirginleştiğini savlarken, aydının temel işlevi olan eleştirel yaklaşım geleneğinin o tarihlerde henüz yerleşik olmadığını vurgular (Mardin,1985.s.45).

Bu durumda akla gelen önemli nokta, söz konusu dönemde aydınların değil, daha çok, devlete hizmet eden münevverlerin bulunduğu olasılığıdır.

Çünkü, o dönemde devletin, aydının eleştirel etkinliğini gerçekleştirebilmesine -başka deyimle- kendisini sorgulayan, çözüm ve seçenek üreten düşüncelere hoşgörülü olacak kadar demokratik bir işleyişe sahip olduğunu söylemek oldukça güçtür.

İsmet Özel'in konuya yaklaşımı, bu savı doğrular. Özel, çeşitli nedenlerle yurt dışına gönderilen kişiler arasından çıkan aydınların, eleştirel söylemler geliştirerek, devleti sorgulamaya başlayınca, devlet görevinden ayrılmak zorunda kaldıklarını vurgular (Özel,1985.s.61).

Tanzimat döneminde düşünsel etkinliklerini devlet politikasının belirlediği, Batı'da eğitim görmüş, fakat, eleştirel yaklaşım geleneğinden yoksun çok sayıda entelektüelin olduğu bir gerçektir. Oysa, aydının varolma nedeni, Mardin'in, "kritik söylem" diye tanımladığı eleştirel tutumudur (a.g.y.s.47).

F. Naci, "MÜNEVVER" DEN "ENTELE" başlıklı makalesinde, aydını, çağcıl değerler peşinde koşan, insan hak ve özgürlükleri için mücadele eden ve bu tutumundan ötürü, baskın ideolojinin sürekli cezalandırdığı kişi olarak betimler (Naci, 1995.s.186).

Entelektüelin, her şeyden önce, sistemin ücretli memuru ve "kapıkulu" olduğunu söyleyen Naci, onun, kurumlarında çalıştığı, kendisini besleyen sistemi temsil ettiğini ileri sürer (a.g.y.s.187).

Sonuçta, Almandada olmayan bu kavram ayrışması, yukarıda betimlenen süreç göz önüne alındığında, Türkçede gerekli gibi görünmektedir.

Ayrımsal bir tanımlamaya girmeden, derlenen sav ve söylemlere göre, entelektüel - aydın kavramları üzerinde yoğunlaşan, -aynı mı, farklı mı?- tartışmasını

sonuçlandırmak olanaklı olmasa da, tutarlı görünen şöyle bir saptama yapılabilir:

Entelektüel, yüksek öğrenim görmüş, bir alanda bilgi birikimi olan, toplumların gelişim sürecine, eğitimi, uzmanlık düzeyi ölçüsünde katkıda bulunan bir işleve sahiptir. Onun düşünsel etkinliğini, bağımlı olduğu kurum ve kurallar belirler. Bu da, onun taraf olmasını kaçınılmaz kılar.

Aydın ise, hiç bir kurum ve ideolojiye bağımlı değildir. Tutumunu, daha önce betimlenen ilkelere göre belirleyen aydın, çağcıl değişim ve gelişimin önünü tıkayan etmenleri sorgulayan, eleştiren ve bu yönde seçenek üretip, tartışmaya açan bir misyona sahiptir.

Aydının, entelektüel bir kimlik taşıması zorunlu olmadığı gibi, koşullara göre, olanaklı da olmayabilir.

Ancak, -her şeye rağmen- söz konusu kavramlar arasında, -hem işlevsel, hem de tanımsal bağlamda- kesin farklılıklar olduğunu söylemek oldukça güçtür.

I.1.5 Aydının Yandaşlığı/Karşıtlığı

Aydının konumu, düşünce ve yaklaşımlara göre farklı yanıt bulan, aydın, "yandaş mı, karşıt mı? Onun yandaş ve karşıtlığını belirleyen ölçütler var mıdır?" gibi sorularla hep tartışma konusudur.

Aydının, yandaş olma sorumluluğu bulunduğunu söyleyen Kemal Tahir, yansız aydının, ilkeli tutuma sahip olamayacağını öne sürer(Tahir,1989.s.50). Yandaş olmayı, savunulacak ilkelere sahip olmak diye tanımlayan yazıncı, şu yaklaşımı sergiler:

Aydın, günümüzde çağının toplumsal, siyasal olayları karşısında yüzde yüz taraf olmak zorundadır. Yüzde yüz taraf olan bir aydının tutumunu taraf olduğu ilke ve olaylar belirler (a.g.y.s.51).

Değişim ve gelişimi savunan aydının yandaşlığını, akılcı, insancıl, barışçıl bir dünyanın önünü tıkayan olgu ve olaylar belirler. Aydının konumunu biçimlendiren, tutumunun değişmez ilkesi olan; **eleştirel ve insancıl yaklaşım** böylece yeniden gündeme oturmaktadır.

Çağcıl bir dünyanın peşindeki aydınının, nesnel olma sorumluluğu vardır. Bu sorumluluğunu, kendi dışındakileri de varsayan akılcı ve insancıl yaklaşımıyla yerine getiren aydın, nesnel kimliğini de, düşünsel etkinliğini sınırlayan bireysel ve toplumsal tabuları aşma çabasıyla gösterir.

Aklıyla hesaplaşarak, özeleştiri yaparak, kendi tabularından sıyrılan aydın, böylece, sözü edilen dünyanın önünü tıkayan olumsuzlukların aşılmasına yönelik uğraşıda, daha etkin olmaktadır.

Bu süreçte, aydınının, işlevini gerçekleştirme, etkinliğini belirleyecek olan konumuyla da yakından ilintilidir. Sistemin herhangi bir kurumunda çalışan, yani, bağımlı aydınının, sistemin yarattığı veya varlıklarına göz yumduğu tabuların üzerine gidebilmesi olası mıdır, -başka bir deyişle- söz konusu konumdaki bir aydın, ne kadar nesnel olabilir?

Carl **Amery**, çözümü, aydınının, kendi tabularını yıkmasıyla olası görür(**Amery,1979.s.131**). Aydınlanma sürecinin sistem içinde kurumlaşmasından ve aydınının profesyonelleşmesinden yakınan Amery, aydınının bu

süreçten kişisel kazanımlar edindiğini, bundan ötürü bağımlı olduğunu savlar.

Bu durumda, sistemin sahip olduğu araçlara konumu gereği yakın olan ve onlardan yararlanan aydının, tabuların üzerine gidebilmesi, aykırı düşme riskini göze almasına bağlıdır.

Çünkü, aydının, eleştirel, sorgulayan, seçenek ve çözümler üreten işleviyle, popülist söylemle çelişmesi, baskın ideolojiyle çatışması, çoğunlukla kaçınılmaz olur.

Oysa, sistem, varlığını korumak için istikrarın peşindedir. Böyle olunca, aydın, sarsan tutumuyla, sistem karşıtı durumuna da düşebilir. Sorun, hiç bir sistemin, sorgulayan, eleştiren, yeni seçenek ve çözümler üreten yaklaşımları dinleme, hoş görme eğilimi göstermemesinde odaklanır.

Sisteme bağımlı olan aydın, böylece, konumunu, öz çıkarlarını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Aydının tabusu, hep varolan bu potansiyel risktir. Aydın, bu riski göze aldığı anda ancak kendi tabularını yıkacaktır.

Amery'nin vurgulamak istediği, sisteme; sistemin herhangi bir kurumuna bağımlı aydının, dűşünsel etkinliğinde karşılaşacağı -sistemin koyduğu kuralların tutuculuğa dönüşmesinden kaynaklanan- (değişmez) sorunlardır.

Bağımlı konumuyla, bu tutuculuğun dayanağı durumuna düşen aydın, sistemin, insancıl, akılcı gelişimi aksatan yönlerini sorgularken, aynı zamanda, bu tutuculuğu sağlayan ve kendisini kuşatan kurallarla da uğraşmak durumundadır.

"Aydın, sistemi sorgulayandır" biçiminde oluşan yaklaşımı, Burghart Schmidt'in, sistemi dokunulmaz kılma uğraşındaki yönetsel güce ilişkin saptamaları destekler.

Yönetsel gücün, sistemi korumak adına, sürekli yalan söylediğini savlayan Schmidt'in yaklaşımına göre, bu yönetsel gücün akıllı olmasının değil, yozlaşmasının, tutsaklığının bir göstergesidir :

Kapitalizmin doruğunda, 'kapitalizm yok' diyorlar,
endüstrinin ortasında, 'sanayi öldü' diyorlar.
İktidarın doruğunda, insanların artık yönetsel
tahakküm altında olmadığını söylüyorlar. Erke

sahip olanlar da, yozlaşan sistemin çarklarına kapılmışlar; onlar da, sistemin kölesi olmuşlardır (Schmidt,1986.s.49).

Sadece sistemi değil, toplumu ve toplumun değer yargılarını da sorgulayan aydın, sunduğu çözüm ve seçeneklerden ötürü, salt sistemle değil, toplumla da ters düşebilir.

Çağcıl değerlerle bütünleşmeyen, uygar birey, uygar toplum gerçeğine uymayan etmenleri sorgulayan aydının bu etkinliği, tepkiler almasına yol açarken, konumunun belirginleşmesinde de önemli rol oynar.

Aydının konumunu belirleyen önemli bir etmen de, istemleridir. Eleştirel ve sorgulayan yaklaşımının sonucu olan bu istemler, değişime direnen sistemin işine gelmeyeceği gibi, alışkanlıklarını bırakmaya, gelenek ve yargılarından vazgeçmeye hazır olmayan kitleye de hoş görünmeyebilir.

Aydının, tartışmaya açtığı düşüncelerle olumsuz tepki almasının nedeni budur. Bu süreçte, sadece kendisi değil, aynı zamanda, tutumunu akılcı bulanlar da, bu tepkiye hedef olabilirler. Ancak, aydının, - sıkça dile getirilen ilkelerinden ötürü- zorunlu

gördüğü bu istemlerden vazgeçmesi söz konusu değildir.

Toplumsal öncü rolünü üstlenen aydınının düşlediği değişimin gerçekleşmesi, uzun bir süreç olarak görünmektedir. Çünkü hem birey, hem de toplumun alışkanlıklarından sıyrılması, yeniyi, bilinmeyeni denemesi, eleştirel bilincin oluşmasına bağlıdır. Bu da, özveri ister. Bu özveriyi talep eden aydınının da, aynı özveriyi göstermesi kaçınılmazdır.

Aydını, seçkinler arasındaki konumundan ötürü, bu özveriden uzak bulan Murat Belge'ye göre, günümüzde, aydınının konumunu, ilkeler değil, bağımlı olduğu sistemin istemleri belirlemektedir (Belge,1986.s.90).

Toplumsal değişim ve gelişimi, ürettiği çözüm ve seçeneklerle olanaklı kılmaya çalışan aydınının, düşünsel etkinliğini sistemin istem ve koşullarına göre belirlemesi, olayın, sistemin tek yönlü bakış açısına göre süre gitmesi anlamı taşır.

Bu da, aydınının, belli alanlarda uzmanlaşan, bilgi birikimi teknik düzeyde, öz alanı dışında etkinliği olmayan bir kimliğe bürünmesi demektir. Gramsci'nin

sözünü ettiği organik aydın, bu durumdaki kişinin tanımlanmasıdır.

Aydının, eleştirel, sorgulayan etkinliğini gerçekleştirebilmesi, baskın değer ve kurumlara mesafeli bir konumda bulunmasını kaçınılmaz kılar. Çünkü, değişim ve gelişimi, çoğu zaman, adı geçen değer ve kurumların özgün yapıları ve işleyişleri engeller.

Şahin Alpay da, aydının eleştirel, sorgulayan işlevinin öngördüğü yansız konumunun altını çizer. Öğrenim ve kariyerin, aydın kimliği oluşturmaya yetmeyeceğini vurgulayan Alpay, şunları söyler:

Aydın, opluma eleştirel gözle bakan, hakim fikirleri, mevcut kurumları, değer yargılarını sorgulayan; eleştirel, dolayısıyla özgürleştirici rol oynayan kişidir (ALPAY,1995.s.7).

Aydını, kurumlara, yönetsel güce; o gücü ayakta tutan sisteme yandaş olmayan bir konumda gören bu yaklaşım, sisteme veya onun herhangi bir kurumuna bağımlı olan aydın, nasıl sorgulayacak, nasıl eleştirecek, nasıl seçenek üretecek, sorusunu bir kez daha gündeme getirirken, doktor, yargıç, öğretmen...

gibi yüksek öğrenim görmüş birçok meslek sahibinin aydın kimliğini de tartışılır kılmaktadır.

Bir makalesinde, aydın sorumluluğu tartışan Karl Popper de, sistemin işleyişinde -şu veya bu biçimde- yer alan aydının, bu konumuyla, aydın sorumluluğu yerine getirmesinin çok güç olduğunu vurgular.

Popper, sözü, Auschwitz olaylarından da önce, hasta ve yaşlıları öldüren Nazi-doktorların insanlık dışı eylemlerine getirerek, tarihin, bu konumdaki aydınların, benzer birçok eyleme, kimi zaman katılarak, kimi zaman göz yumarak, bulaştıklarına tanıklık ettiğini savlar (Popper,1989.s.248).

Aydını var eden, ona yaşamsal anlam kazandıran sistemin aksayan, gelişimi -öyle, ya da böyle- güçleştiren yönleridir. Bu nedenle, aydın, sistem için hep potansiyel bir muhalefet konumunda olmuştur. ⁸

⁸ Aydının muhalefeti, ille de, varolan sistemi yıkmak, yerine, kendi düşünsel tercihlerini temsil eden başka bir sistemin kurulması amacı taşımaz. Aydın, sistemin, insancıl, akılcı gelişimi engelleyen yönlerini sorgular. Bu anlamda, seçenek ve çözümler üretir, onları tartışmaya açar.

Olumsuz yüzünün yarattığı, sorgulayan, sarsan bu tehlikeden kurtulmak için, sistemin uyguladığı en akılcı yöntem, aydını, işleyişine katarak, dayanak durumunda tutmaktır. Bu durumdaki aydınının düşünsel etkinliği de ancak, sistemin koyduğu kurallar içinde olanaklı olacaktır.

İsmet Özel'in, "Bugün olduğu gibi, dün de Türkiye'de düşünce hayatı devletin olmasını istediği, olmasından yarar umduğu, olmasıyla devletin işleyişine katkıda bulunan bir düşünce hayatıdır" biçimindeki saptaması, sistemin, aydını yanında tutma uğraşının çarpıcı bir gerekçesini ortaya koyar (Özel,1985.s.61).

P.Sartre, baskın ideolojinin, toplumsal değerlerin, ulusal çıkarlarının, aydını sürekli güdülemeye çalıştığını vurgular(Sartre,1967.s.113).

Aydının, kendisini sınırlamak ve yönlendirmek isteyen bu etmenlerin baskısından korunabilmesi ise ancak, yansız ve eleştirel bir yaklaşımla olanaklı olabilir.

Konumunu, düşünsel etkinliğini evrensel ölçütlere koşut biçimlendiren aydınının tutumunda adı geçen

etmenler, -varmaya çalıştığı bireşimler bakımından- etkendirler; ama, güdüleyici rol oynamazlar.

Geçmişle, yetiştiği çevreyle, kullandığı dille bir parçası olduğu öz değerlerin evrensel ölçütler kazanmalarına yönelik çaba harcayan aydın, bu yüzden, ötekiye, başkaya açılımı önemser, kendi dışındakileri görmeye, anlamaya çalışır.

Aydının yansızlığı, onun her olay karşısında aynı tavrı sergilemesini gerektirir mi, -yani- bu durum, aydının, taraf olmamasını mı zorunlu kılar? Gazeteci Hadi Uluengin, aydının taraf olacağı konu ve olayların ölçütleri olduğunu savlar.

Yazar, ahlaksal, eleştirel nitelikler olarak tanımladığı ölçütlerin aydına, haklıdan yana olma, -en azından- haksızı korumama sorumluluğu yüklediğini söyler. Uluengin, bu ölçütleri, her yeni durum karşısında, yeni saptamalar dayatan aydının muhalif ve şüpheli kimliğinin bir sonucu olarak görür.⁹

⁹ .Aydının, doğruları önceden kabul edip, mutlaklaştırmaması, onun, eyleminde tutarsız olduğu izlenimi uyandırabilir. Ancak, doğruları, koşullar belirler; doğru kabul edilen birçok olgunun

Uluengin, savını şöyle gerekçelendirir: "Bu yüzden, sürekli, mutlak bir doğru sunulmuyor. Aydınları aydın yapan olgu, bu çelişki ve şüpheler sancısından doğar" (ULUENGİN,1996.s.13) .

Birey olarak, aydınının da gereksinimleri, bazen çeliştiği, bazen karşı çıktığı, ancak, yitirmeyi göze alamadığı; inandığı, fakat nesnel kimliği gereği, çoğu zaman sarstığı değerlerinin olması doğaldır.

Aydın, güçlükler yaşamasına neden olan bu etmenleri, evrensel değerleri özümsemiş tutumuyla aşar. Bireysel, toplumsal özgünlüklerin korunmasından yana olan aydın, köken, din, dil farklılıklarını evrensel değerlerin öğeleri olarak kabul eder.

koşulların değişmesiyle, geçerliliklerini yitirdikleri, bir gerçektir. Çünkü, doğruları geçerli kılan ölçütler, deneyimlere dayanırlar. Deneyimleri de, yeni deneyimler, ya pekiştirir, ya da çürütürler; ama, -öyle, ya da böyle- değiştirirler.

Evrenselleşmeyi, - aynılaştırmaya, tekleştirmeye çalışmadan- diğer başkalarla bütünleşme süreci olarak duyumsayan aydın, tutumunu bu amaca göre belirler. ¹⁰

Aydın kimliğin bir özeti niteliğindeki bu saptamalar, aydının, üstlendiği sorumluluğu yerine getirmesinde, konumunun önemli bir rol oynadığını

¹⁰ "Evrensel bir kültür var mıdır; olması da gerekli midir, böyle bir kültürün oluşması, özgün ve yerel kültürlerin yitmelerine zemin hazırlamaz mı?" gibi sorular, sosyal bilimcilerin üzerinde tartıştıkları bir konudur.

Bu durumun, ahlaksal ve insancıl ölçütler açısından savunulabilir olup olmadığı da, ayrı bir soru işaretidir. Çünkü, yerel değer ve kültürlerin korunmaları, gelişmeleri, dünyanın kültürel çeşitliliği ve zenginliği adına önemlidir.

Özgün bir kültürün de, diğer kültürlerle buluşup, etkileşimde bulunmadan çeşitlenip, zenginleşmesi de olanaklı değildir. Ancak, özgün kültürün taşıdığı kimi öğeler, uygarlaşma sürecine engel oluşturabilirler. Başka kültürlerle açılımı bu yüzden önemseyen aydın, öz kültüre etik çerçevesinde yaklaşır; etikle bağdaşmayan öğeleri, bu konuda seçenek ve çözümler üreterek, sorgular; tartışmaya sunar.

ortaya koyarken, önemli olan, aydının eleştirel, sorgulayan eylemidir, savı da ağırlık kazanır.

Ancak, bununla çelişen düşünceler de var. Aydının eylemsel bir kimlik taşımak zorunda olmadığını söyleyen Doğan Hızlan, bu düşüncüyü paylaşanlardan biridir(Hızlan,1995:11).

Hızlan'a göre, aydın, yazmakla, görevini yapmış sayılmalıdır. Ancak, bu yaklaşım, aydının, değişimi arzulayan; bunun için risk alan, -gerekirse - ters düşebilen tutumuyla çelişmez mi?

Aydın sorumluluğu, yazınsal katkıyla yerine getirilmiş sayan Hızlan, bu katkının ölçütlerini, koşullarını, biçimini ise pek önemsemez. Ona göre, yazınsal katkısı olan herkes, bu sorumluluğu yerine getirmiş sayılmalıdır.¹¹

¹¹ Yazısında, 'günlük politikadan uzak, ona sırtını çevirmiş aydınları suçlamak kimin haddine',diyen Hızlan, devam eder:' Aydın, kendinden başka türlü düşünen, hatta apolitik olan, eyleme katılmayana bile saygı duyan adamdır'

Hızlan'ın, "Kazı olanla, yetinmeyenin, "Yanlıştır, düzelmeli, değişmeli!" diyenin sergiledikleri tutumu, aynı biçimde değerlendiren yaklaşımı, aydınının, eleştirel, sorgulayan niteliklerini yadsımaktadır.

Hızlan'ın anlayışını Fransız düşün adamı Levy'nin, Batı'yı, eski Yugoslavya topraklarında süren iç savaşa seyirci kalmakla suçlayan tutumu çürütür.

Batı'yı, güç bir sınavla karşı karşıya gören Levy, Batı'nın, bu sınavı geçmesini, onun, farklı dinsel inançlara, farklı etnik kökenlere sahip insanların birlikte yaşama haklarını kabul etmesiyle olanaklı görür.

Aksi halde, "Avrupa'nın ruhu ölür" diyen Levy'nin yaklaşımı, aydına, susmak zorunda kalan, konuşmayan konuşamayan vicdanın sesi olma sorumluluğu yükler (Levy, 1995. s. 9)

Bireysel ve ulusal önceliklerle bazen çelişen, bazen çatışan aydınının, kimi zaman marjinal, kimi zaman aykırı, kimi zaman her şeye karşı çıkan biri olarak algılanmasının nedeni, eleştirel, insancıl tutumunun kaçınılmaz kıldığı, nesnel yaklaşımıdır.

Aydının, aykırı, marjinal olarak tanımlanması, yaşam tarzından, gündeme uzak kalmasından, kendini ifade etme biçiminden kaynaklanmaz. Bunun nedeni, onun, her dönemde, kendini ifade edemeyenlerin, sıkışmış grupların, aykırı kabul edilen, kendine yer bulmaya çalışanların yanında yer almasından, onlara destek olmasından kaynaklanır.

Uygarlaşma sürecini tamamlamış, daha yaşanılır, daha mutlu bir dünyaya giden en sağlıklı yolun ancak, -bilimin de izlediği- akılcılıkla olanaklı olduğuna inanan, sınıfsız bir toplum, sınıfsız bir dünya hayali peşinde olan aydın, temel hak ve özgürlüklerin, herkes için eşit, ayrımsız gerçekleşmesini öngören misyonuyla, **akılcı ve insancıl olanın** tarafıdır.

İnsancıl ve akılcı olanın birlikteliğini savunan aydının, karşıt, uzlaşmaz gibi görünmesi, birlerinin akılcı olanı, birilerinin de insancıl olanı yadsımalarından kaynaklanır. Enis Batur'un da söylediği gibi:

Aydın, doğru bildiklerini, eğri bildiklerini kimsenin, kimselerin yararını düşünmeden dile

getirir. Bu yüzden o, iktidarın olsun, muhalefetin olsun, tam anlamıyla kimsenin işine gelmeyendir (Batur,1995.s.45).

Aydının uyumunu da, aykırılığını da, eleştirel ve insancıl yaklaşımı belirler. Oysa, her şeye rağmen, başarıyı amaçlayan popülist yaklaşım, bazen akılcı olanı, bazen insancıl olanı göz ardı edebilir. Bu durum dikkate alındığında, aydının üstlendiği misyon daha fazla anlam kazanır.

Aydının, ilkeli tutumuyla, yansız bir konumu önceden kabul ettiğini savlayan E. Fried, mesleksel başarıyı, konumsal saygınlığı önemsemeyen aydının, güçlülere her zaman hazırlıklı olduğunu vurgular (Fried,1988.s.9).

I.1.5.1. Aydının Modernizme Bakışı

Eleştirel yaklaşımıyla; ürettiği çözüm ve seçeneklerle değişim ve gelişimi hedefleyen bir düşünsel etkinlikte bulunan aydının, kültürü büyük ölçüde etkileyen -hatta- biçimlendiren, modernizmin doğal bir sonucu olan teknolojiye kuşku ve kaygıyla baktığı -çoğu zaman- olumsuzladığı, bir gerçektir.

Ancak, değişim ve gelişimi öngören bir misyonu temsil eden aydının, teknoloji ve modernizme karşı çıkışı, onun betimlenen kimliğiyle çelişmez mi? Bu sorular irdelendiğinde, aydının konumunu koşulların belirlediği; çelişkiyi yaratanın aydın değil, söz konusu koşullar olduğu ortaya çıkar.

Aklın -diğer insanal değerler yadsınarak- salt mantıksal verilere koşullandırılmasının bir sonucu olan bu tabloda, insanal özgünlük yitme tehlikesi altındadır.

Bu süreçte -gün geçmiyor ki- ahlaksal ve insancıl ölçütleri tartışılır kılan bir örnek yaşanmasın. Artık, neyin, hangi ölçüte göre değerlendirileceği çok net değildir (Bkz: Böhler, 1981, s:14).

Örneğin, yoğun tartışmalara yol açan "ötanazi"nin (iyileşmesi olanaksız hastalıklarda, hastanın daha fazla acı çekmesini engellemek için, yaşamına son vermesine yardımcı olma durumu) insanın yaşama hakkını koşulsuz öngören etikle bağdaşp, bağdaşmadığı konusunda bir görüş birliği yoktur.

Bir başka güncel örnek de, genetik kopyalamadır. Bu gelişme, ahlaksal açıdan kabul edilebilir mi, -diğer

bir deyişle- bu durumda, insan saygınlığı ve özgünlüğünden söz edilebilir mi?

"Üreten akıl da sorgulanmalı; ürettiklerinde insanal uygunluk ve yararlılık ilkesi ölçü alınmalıdır!" yaklaşımı bunu oluqlaması da, bu alandaki gelişmeler, bütün hızıyla sürmektedir.

Ama, sorgulamadan üreten aklın doğuracağı gelişim, günün birinde, akli da tartışılır kılan bir sürece dönüşerek, insanal olanı anlamsızlaştırabilir. Bu da, uygarlığın barbarlıkla sonlanması demektir (Bkz:Adorno,1969,s:145).

Modernizmin yarattığı aşırı teknolojiye kuşku ve kaygıyla bakan düşün adamı E. Gellner, bireysel özgürlük ve özgünlüklerin, aşırı gelişen teknoloji karşısında korunamayacak duruma geldiğini savlar (Gellner,1995.s.12.).

Gellner'in kaygısı, bu gelişmenin yaratacağı eşitsizliğin, insancıl değerleri yozlaştıracağıdır. Kaygısını, "Teknolojinin, insana uygulanması daha ileri boyutlara varırsa; örneğin, sağlıklı ve uzun bir yaşamı para, tamamen olanaklı kılarısa, bu, eşitsizliğin aşırı biçimlerinin doğmasına yol açar." biçiminde dile

getiren Gellner, modernizmin, katılımcılığı da tehdit eden boyutlara ulaşma olasılığını, "Modern teknolojinin getirdiği çevre ve terör tehlikesi, siyasi çoğulculuğun sona erdirilmesini zorunlu kılabilir" biçiminde vurgular(a.g.y s.13).

Aydının, -sunduğu olanaklar kadar- fırsat eşitliğini ortadan kaldıran, adaletsiz paylaşımaya yol açan -dahası- insanal olanı tehdit eden bir modernizm anlayışına yandaş olaması beklenemez.

Aydının, modernizme kuşkuyla yaklaşmasının bir gerekçesi de, modernizmin dayattığı popülist kültürdür. Modernizmin armağanı olan popülist kültürün, sürüleşme sürecinde önemli bir etken olduğunu savlayan Peter Glotz, popülizmin, kitlelerin düşünsel ve ahlaksal yetilerini yozlaştıran bir araç olduğunu vurgular.

Glotz, savını, "Günümüzde, gündemi belirleyen popülist yaklaşımlar olduğu, tarihsel bir gerçektir. Bunlar, kitlelerin düşünsel ve ruhsal yetilerini tehdit etmektedir" biçiminde tamamlar(Glotz,1990.s.374).

Jean Baudrillard, kendine benzemeyeni, farklı olanı önemseme, onunla dayanışma, -değiştirmeye, benzetmeye

çalışmadan- bir birlikteliğe istekli ve hazır olma erdeminin yitmesinden kaygı duyar.

Modernizmin yarattığı aşırı teknolojik gelişmenin, bu duyguyu öldürme yoluna gittiğini vurgulayan Baudrillard, bu yüzden, farklının, benzemeyenin, ötekinin, varlığını koruma olanağını yitirmek üzere olduğunu ileri sürer (Baudrillard,1995.s.23).

Bu tabloyu, sistemin, bireysel özgünlüklerden yoksun, düşünsel üretkenliği asgari düzeyde, sürüleştirmiş bir kitle yaratma çabalarına dayandıran Baudrillard, teknolojinin de, bu süreci,- neden olduğu kültür emperyalizmiyle- hızlandırdığını vurgular.

Bir aynılaştırma sürecinin yaşandığını söyleyen Baudrillard, konumu buna koşut güçleşen aydınının, tercihini, sürüleştirmiş, fotokopi bireylerden oluşan bir dünyadan yana yapamayacağını, şöyle savlar: "Benzeri ile yaşayanın, öteki'ni yok sayanın ölümü, benzerinden olur" (a.g.y.s.63).

Sürüleşme, erkin işini kolaylaştıracağı gibi; sürü kitleye ait olmak da, bireyi rahatsız etmeyebilir.

Çünkü, birbirinin benzeri olan bir toplulukta kusurlar, eksikler, ortaya kolay çıkmaz.

Yazıncı Günter **Grass** da, bu tablonun dayattığı aynılaştırma sürecinden yakındır. Sorunu, sistemin, bireysel, düşünsel özgünlüklere olanak tanımayan, ötekinin yer almadığı, aynılaştıran ve sürüleştiren bir kitle yaratma hedefine bağlayan Grass, aydını, başkaya, ötekiye açık yaklaşımıyla bu anlayışa karşı duran birey olarak betimler(Grass,1963.s.10).

Yazıncı, kullanılan, yönlendirilen bir duruma düşerek, bireysel özgürlük ve özgünlüğünü yitiren insanın, bu tabloda yaşayacağı olası süreçleri kurguladığı kahramanının ağızından şöyle vurgular:

Artık roman kahramanları yok! Çünkü, insan tek başına kalmıştır. Hem de, bireysel yalnızlığını yaşama hakkından yoksun kalarak. İnsan, isimsiz, kimliksiz, kahramansız bir kitlenin oluşumuna katıda bulunarak, bu yalnızlığı yaşamaktadır. Ancak, ben, arkadaşım ile paylaştığım sevincimle, yalnızlığım ile, farklıyım, farklıyız. İşte bu farklılığımızla, isimsiz, kimliksiz kitlenin bir parçası olmadık daha(a.g.y.s.11).

Bu yaklaşımlardan çıkan sonuç; öteki ile, farklı ile tanışmanın insanı ürküttüğü, bu süreçten çıkışın ise ancak, yabancıya, farklıya açılımla olanaklı olabileceği savıdır.¹² Betimlenen bu süreçte aydın, misyonunu, akıyla hesaplaşan, eleştiren, sorgulayan, seçenekler üreten tutumuyla yerine getirir.

Aydının, yazılı ve görsel basınla çatışmasının nedeni de, onların, modern teknolojinin dayattığı popülizimi araç olarak kullanmaya başlamalarıdır.

Günümüzde, kültür aracı olma niteliklerini hızla yitiren yazılı ve görsel basın, zaman zaman hayal satarak, salt öz yaşamına şartlanmış, kendi dışındakine duyarsız, gerçekten, gündemden kopuk, kimliksiz bireyler yaratma hedefinin bir aracı durumuna dönüşmektedir.

¹² A. Mitscherlich'in konuya ilişkin görüşü, bu savı doğrular. Mitscherlich'e göre, değişim ve gelişimi öngören bir sistem, bireye, kendisini farklı tanımlayabilme, eleştirel yetilerini geliştirme, bireysel farklılığını yaşama geçirme olanağı vermelidir. Toplumsal yaşam, ancak farklı düşünce ve tutum alışlarla zenginlik kazanabilir (Mitscherlich, 1992.S:238).

Bu, sistemin amaçladığı sürüleştirme politikasının bir parçasıdır. Bunun en belirgin göstergesi, adı geçen kurumların çoğu ülkede, çok seslilikten uzak, hızlı bir tekelleşme sürecine girmiş olmalarıdır.

Gündemi belirleyen, kamuoyunun nabzını tutan ve en önemlisi de kitlelere ulaşmayı sağlayan bu araçlara aydınının ters düşmesi, ilkeli tutumunun bir sonucudur.

Aydının yeterince etkin olmaması, sesinin fazla çıkmaması, "aydınlar nerede!" yakınmaları, onun da, yozlaşan değerlere ayak uydurup yitmesinden değil, aynılaşılmaya, sürüleşmeye "hayır" demesinden ötürü, kullandığı araçlardan yoksun bırakılmasından, bu araçların, sürüleştirme sürecini yürüten güçlerin elinde tekelleşmesinden kaynaklanır.

Sonuç olarak, dünya görüşünü, yaşam felsefesini, akılcı, insancıl yaklaşıma göre biçimlendiren aydını, geniş biçimde, şöyle betimlemek olanaklıdır:

Aydın, bütün düşünce ve yargılara mesafeli, kuşkucu, eleştirel, sorgulayan, değişim ve gelişimi öngören; çözüm ve seçenek üreten, çağcıl, çoğulcu, bütün hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesinden yana, insancıl ve akılcı tutum takınan kişidir.

II. EDİMSSEL BÖLÜM

II.1. İRDELENEN YAPITLARA YANSIYAN AYDIN TUTUMLAR:

Bu bölümde, kuramsal boyutu saptanmaya çalışılan aydın tutumun kurgusal yapıtlara yansımaları, Türk ve Alman yazınından seçilen sekiz yazıncının birer yapıtında irdelendi.

Yazıncıların aydın tutumlarının yoğunlaştığı etmenler, -sorguladıkları, çözüm ve seçenekler ürettikleri konular bağlamında- karşılaştırılarak, aydın tutumlarına yansıyan benzer ve farklı etmenler saptanmaya çalışıldı.

Yapıtları ikişerli kümelere ayırarak, yürütülen karşılaştırmada, eşleştirme şöyle yapıldı:¹³

¹³ .İrdelenen yapıtlar, farklı kültürlere ait yazıncıların, toplumlarına özgü sorunları konulaştırdıkları romanlardan oluşur. Bu nedenle, hem irdelenen konular, hem izlenen anlatım biçimleri bakımından farklılıklar göstermeleri doğaldır. Ancak, yapıtların seçiminde olduğu gibi, eşleştirmede de - sorunlaştırılan konu ve olaylar bağlamında- kısmen de olsa, gözlenen benzerlikler belirleyici oldu.

H. BÖLL: *Ansichten eines Clowns* (Bir Palyaçonun
Günlüğünden) - A.NESİN: *Surname*

S.LENZ: *Heimatismuseum* (Vatan Müzesi) - Y.KEMAL: *Filler
Sultanı*

W. KOEPPEN: *Das Treibhaus* (Sera) - D.CEYHUN: *Yağmur
Sıcağı.*

M.FRISCH: *Homo Faber* (İnsan Nedir?) - A. AĞAOĞLU:
Hayır

II.1.1. H. BÖLL'ün "Ansichten eines Clowns" (Bir Palyaçonun Günlüğünden) ROMANINDA AYDIN TUTUMLAR:

Bu bölümde irdelenen yapıtlardan ilki, H. Böll'ün "Ansichten eines Clowns" adlı romanıdır. "Ben-anlatıcı" anlatım biçimiyle yazılan yapıt, yaşamını palyaçoluk yaparak, kazanan H. Schnier'in, işsiz kalınca, ailesinin yaşadığı Bonn'a geri dönmesiyle başlar.

Yapıtı, Schnier'in geçmişinden "geriye dönüş tekniği" ile verdiği kesitler üzerine kurgulayan Böll, politika ve erke bulaşarak, tarafsızlığını yitiren kiliseyi, düşünsel düzeyden uzaklaşarak popülizmin egemenliğine giren politikayı ve bütün bunların yol açtığı bireysel, toplumsal yozlaşmayı sorgular.

Yazıncı, adı geçen etmenleri aydın kahramanı Schnier'in bakışıyla sorgulayarak, toplumla aydın arasındaki uzlaşmazlığın nedenlerini ortaya koymaya çalışır.

Eleştirel gözlemini, toplumsal yaşamı yönlendiren seçkinlerin yaşam biçimleri üzerinde yoğunlaştıran Böll, Savaş sonrasında, değişimin önünü açacakları

umulan bu kesimin dūşünsel ve sosyal önceliklerini, onların arasından seçtiği bir karakterin gözüyle aktararak, savlamalarına dayanaklar oluşturur.

Sıra dışı bir kişilik görüntüsü çizen Palyaço Schnier, varlıklı bir ailenin çocuğudur. Sanayici olan babasıyla da, sosyal vakıflarda etkin görevler üstlenen annesiyle de barışık olmayan Schnier, ne babasının şirketlerine, ne de annesinin görevler üstlendiği, seçkin kesimin Savaş sonrası kültürel etkinliklerine ilgi duymaktadır.

Böll, Nazi-Almanya'sında büyüyen, bu rejimin iyi bir gözlemcisi olan kahramanının gözüyle, onun çevresini, Savaş öncesi ve sonrası tutumlarıyla değerlendirerek, ahlaksal ve insancıl değerlerde yaşanan yozlaşmanın nedenlerini gerekçelendirmeye çalışır.¹⁵

¹⁵ .Savaş sonrası Alman Edebiyatının ünlü yazarlarından biri olan Böll(1917-1985), yazınsal etkinliğinin yanı sıra, insan hak ve özgürlükleri, demokrasi ve barış konularında eylemsel tavır sergileyen Alman aydınlarından biridir. İlk yapıtlarında, savaş ve onun getirdiği olumsuzlukları konulaştıran Böll, daha sonra

politik olayları işlediği, değer yargılarını sorguladığı birçok ürüne imzasını attı. Böll, yapıtlarında sergilediği insancıl, barışçıl yaklaşım, hak ve özgürlükler için verdiği mücadeleyle, 1972 Nobel Edebiyat Ödül'ünü kazandı. Yazıncının, edebiyata kazandırdığı bir çok yapıtı bulunmaktadır.

Heinrich Böll, Savaş sonrası Almanya'nın dış politikasının biçimlenmesinde etkin rol oynayan az sayıdaki aydınlardan biridir. Yazıncı, Willy Brandt başkanlığındaki hükümetin, başta Polonya olmak üzere, Doğu Bloku ülkeleriyle bir yumuşama ve barış sürecinin başlatılmasını öngören "Doğu'yla Yumuşama Politikası"nı (Ostpolitik) etkin biçimde destekledi.

Bu etkinlik, Böll'e, uluslararası alanda sempati ve büyük bir okuyucu kitlesi kazandırdı. "Doğu'yla Yumuşama Politikası"nı izleyen Sosyal Demokratlara, parlamento seçimlerinde iki dönem açık destek veren Böll, Doğu Bloku ülkelerindeki insan hakları için verdiği mücadeleyle de tanınmaktadır.

Böll, Rusya dahil, birçok ülkede rejim karşıtı aydınların batıya geçmelerinde yardım etti. Yapıtları, birçok dile çevrildi. Türkçeye çevrilenler arasında, "Babasız Evler" (Haus ohne Hüter), "Neredeydin Ademoğlu" (Wo warst du Adam), "Palyaço" (Ansichten eines Clowns) gibi romanları yer alır.

Ulusal düzeyde de birçok eylemsel etkinliğe katılan Böll, başta basın ve kilise olmak üzere, birçok toplumsal kurumla polemliğe girdi. Böll, 1963'te yazdığı, bu çalışmaya da konu

olan romanında kiliseyi ve Hıristiyanları, -dolayısıyla- dini küçük düşürdüğü gerekçesiyle, Katolik Kilisesi tarafından, yalancılık ve din düşmanlığı yapmakla suçlandı.

Basının, haber alma gerekçesiyle, ahlak ve insanlık dışı yöntemler izleyerek, bireyin kişilik haklarını çiğnediği görüşüne yer verdiği bir yazısından sonra, sağ basın, Böll'e karşı, terörizmi desteklediği savıyla bir kampanya başlattı.

Bu süreçte büyük sıkıntılar çeken Böll, kamuoyunu aleyhine kışkırtan ve kişilik haklarına saldıran gazeteci hakkında açtığı ve yıllar süren dava sonucunda aklandı.

II.1.1.1. AHLAKSALLIK: Aydının Vazgeçilmez

Önceliği

Böll'ün verdiği mesajı en iyi özetleyen tümce, Hans Schnier'in, ikiyüzelli sayfalık monologların sonunda yaptığı şu saptamadır¹⁶ :

Günümüze uyan bir tanım aransaydı, 'ahlaksızlık çağı' en uygunu olurdu. Çünkü, insanlar artık, argo konuşuyor, kendilerini ahlaksız yöntemlerle ifade ediyorlar (s.249).

Babasının, çoğu şeyi görmezden gelmesinin yanı sıra, annesinin tutumunu da eleştirel ve ahlaksal ölçütlerle sorgularken, olumsuz bir tablo çizen

¹⁶ Bu bağlamda, Böll'ün, üniversitede verdiği, daha sonra Frankfurter Vorlesungen başlığı altında yayımlanan ve Türkçeye de çevrilen konferansları, - konuya açıklık getirmek açısından- anmak yerinde olur. Yazıncı, bu dizi konferanslarla, yazının, insancıl ve ahlaksal değerlerin korunmasını öngören işlevi üzerinde durmaktadır. Böll, yazının bu işlevini şöyle betimler: "Ahlaksal ile sanatsal, yazını oluşturan bütünün, birbirini tamamlayan parçalarıdır. Yazının hedefi de, bu değerleri kuramsaldan edimsele taşıyarak, yaşama geçirmektir (Böll, 1966, s 73-75).

Schnier, önyargılı olmamaya, gözlemlerini nesnel bir yaklaşımla aktarmaya özen gösterir.

Örneğin, annesinin tutumunu betimlerken, ilk bakışta, önyargılı yaklaşıyormuş gibi bir izlenim veren kahramanın nesnel gözlemciliği, düşüncelerini seslendirirken ortaya çıkar.

Savaş öncesinde, çocukların "Hitler Gençliği"ne katılmaları için etkin rol oynayan, Savaş sonrasında ise, nazizm ve savaş karşıtlarının yanında yer alan annesinin sergilediği bu tutarsızlığı sorgulayan Schnier, bir annenin çocuğu üzerinde bırakabileceği en kötü izlenimlere sahip olduğunu, annesiyle ilgili anılarında ortaya koyar.

Yaşamını palyaço olarak sürdürmeye karar verince, annesinin gösterdiği tepkiyi, " Annem bana karşı çok acımasızdı. Kararım onun hoşuna gitmedi. Evde kaldığım son iki ay, her başımı kaldırdığımda, bana, katılmışım, hırsızmışım gibi bakıyordu"(s.41), biçiminde aktaran Schnier, babasına karşı daha iyi duygular beslese de, onu da eleştirmekten geri kalmaz; onu da, para ve imajını korumak uğruna toplumda baskınlaşan iki yüzlü

politikaya bulaşmak ve inanmadığı şeyleri savunmakla suçlar:

Babam, televizyonda, toplumsal ödevlerden, yurt bilincinden, Almanya'dan bu kadar çok niye söz ediyordu, anlayamıyordum. Kendisinin inanmadığı şeylere, başkalarının inanmasını bekliyordu(s.175)

Böll'ün, Schnier'in ağzından yaptığı bir saptama da, aydının durumuna ilişkindir. Schnier, kendisini sömüren dindar menajeri Kostert'in, onu sadece dünyasal işlerle uğraşan bir materyalist olmakla suçlamasına, "Dünyasal işlerle uğraşanlar, sadece daha akılcı değiller, onlar sizden daha insancıl, daha kadirşinastırlar" karşılığını verir(s:13).

Eleştirel yaklaşımı yüzünden, marjinal, uyumsuz bir görüntü çizen Schnier, ailesinden, çevresinden, kadın arkadaşı dahil, tüm yakınlarından uzaklaşmak zorunda kalır. Bu durum, yalnızlıkla birlikte, maddi olanaksızlıkları da beraberinde getirir.

Sonunda, daha önce yaşadığı Bonn'a geri dönen ve tanıdıklarını aramaya başlayan Schnier, bir yandan parasal yardım, öte yandan, kaybettiği sevgilisinin izini bulmaya çalışır. Yapıtın tamamını oluşturan

dört saatlik süreçte, sosyal yaşamdan dışlanmasının nedenlerini, geçmişinden kesitler vererek, anlatan kahraman, yaşamında rol oynayan her şeyi, herkesi sorgulamaya başlar.

Toplumsal kurum ve değerleri ahlaksal ölçütlerle sorgulayan Schnier, toplumsal öncelikleri belirleyen seçkinlerin sergiledikleri tutumu betimlerken, kara mizaha örnek saptamalar yapar.

İlkelerin ve ahlaksal ölçütlerin yerini kişisel çıkarların aldığına, iyinin ve kötünün bu amaca göre yer değiştirdiğine inan Schnier, bu durumu, seçkinlerin, politikayı da, dini de kişisel başarıyı olanaklı kılan araçlar olarak görmelerine bağlar:

Kilise çevrelerinde de, politika çevrelerinde de saygın bir konumu olan Fredebeul, çıkararcının, şarlatanın biriydi. Onun kitabında iyi ve kötü, öz amacına göre yer değiştiriyordu(s:84).

Rastlantılar sonucu nazi eylemlerine katılmayan birinin, onurlu kişiliğe örnek olarak gösterilişine isyan eden kahraman, nazi ve nazi karşıtı olma ölçütlerinin ahlaksal gerekçelerini sorgular.

Schnier, ahlaksal değerler yitiminin vardığı boyutları, nazilerin sürdüğü insanlara yardım eden birinin, nazi olmakla suçlanmasının,öte yandan, zor durumdaki bir yakınına - öyle, ya da böyle- yardım etmiş bir nazi yandaşının ödüllendirilmesinin yarattığı çelişkiyi vurgulayarak,aktarır(s:190).

Bu yozlaşmaya neden olarak, insanları suçlu, az suçlu, suçsuz diye ayırıştıran Savaş öncesindeki anlayışın yeniden egemen olmasını gösteren kahraman, savını şöyle gerekçelendirir:

Bugün, demokrasiyi yaygınlaştırma çabalarından ötürü ödül alan Kalick'in, Savaş'a gitmemesi, nazi olmamasından değil, nazilerin, cepheye gönderilmemesinden kaynaklanıyordu.Bu ayrıntıyı gözden kaçırıyorlar. Herbert Kalick, hiç bir zaman cepheye gönderilmedi. Çünkü o, o zaman da bir dalkavuktu(s:191).

Schnier, bu çelişkiyi yaratan nedenlerden birini de, Savaş'tan sonra geri dönen nazi karşıtlarının sorgulamadan yoksun tutumlarına bağlar. Ona göre, Savaş sırasında ülkede bulunmayanlar, ayrıntıları kaçırıyorlardı.

"Oysa, olayın özü ayrıntıda"(190),diyen Schnier, çok az nazinin savaşa gönderildiği, savaşta ölenlerin, ülkenin tehlikede olduğuna inandırılan saf insanlar olduğu gerçeğinin gözden kaçırılmasından yakınır:

Sorgulamayınca, ayrıntıları kaçırıyorlar. Oysa, olayların özü ayrıntılarda. Cephede ölenlerin çoğu naziler değil, başkalarıydı. Ölenler, Hitler Gençliği'nden olsalar da, nazizmi benimsememiş, riyakarlık etmeyen sade insanlardı (s:190).

Kahraman, Savaş sırasında, Almanların üstün ırk oldukları savını seslendiren dostları Schnitzler isimli bir dedikodu yazarının, Savaş sonrasındaki konumunu betimlerken, değer yargılarında yaşanan yozlaşmanın altını bir kez daha çizer.

Schnitzlerin, nazi karşıtı olduğu gerekçesiyle, yazma yasağı konulmuş, insancıl, demokrat, sözüne güvenilir bir kişi gibi tanıtıldığını ileri süren Schnier, "Amerikalılar, ona kucak açmışlardı. Artık, o - ahlaksızlık dolu geçmişi bilinmesine rağmen- Kültür Bakanlığında sözüne güvenilir bir uzman olarak saygı görüyordu." biçimindeki savını,"böyle bir ahlaksızın, işini yürütmek için, yalan söylemesine bile gerek yoktu" diye tamamlar(s:33).

Geçmişin sorgulanmamasını, nazilerin, Savaş sonrasında da çok önemli konumlarda bulunmalarına dayandıran Schnier, Savaş sırasında, "Kutsal Alman Topraklarını Yahudilere karşı savunmayan herkes, kurşuna dizilerek, aynı sonu yaşamalı", diyen öğretmenlerinin, şimdi, nazilere karşı tutum almış biri olarak kabul görmesinden yakınır, buna tepkisini, "Geçenlerde onu gördüm. Eğitim Akademisinde, geçmişte nazilere karşı direnmiş olmanın onuruyla, profesör olarak ders anlatıyor", biçiminde dile getirir(s:23).

Bugün, önemli konumlarda bulunanların, ya nazi yandaşları, ya da kiliseye yakın kişiler olduğunu yapıt boyunca vurgulayan Schnier, bir arkadaşını örnek göstererek, gündemi, bugün de, onların belirlediğini söyler:

Kinkel, Katolik çevrelerin önde gelenlerinden biriydi. İlahiyat eğitimini yarım bırakarak, hukuk okumuş ve avukat olmuştu. Kiliseye yakınlığıyla bilinen, yedi çocuk babası Kinkel, en yetenekli sosyal politikacılarımızdan biri olmuştu(s:85).

Dinin politikaya bulaşmasına isyan eden Schnier, her sözleri yasa gibi kabul edilen politikacıların,

büyük saygı gören din adamlarının ikiyüzlülüğünü, ahlaksızlığını kanıtlamaya çalışır.

Schnier'in ağır biçimde eleştirdiği adı geçen kişilerden biri de, Katolik Kilise'nin önemli isimlerinden olan Sommerwild'dir. Onun ahlaksız, riyakar, çıkar düşkünü olduğunu öne süren kahraman, savını, bir anısını aktararak, gerekçelendirmeye çalışır: "Ava çıkıyorsunuz. Oysa, sizin inandığınız kitap, bağlı olduğunuz kilise avlanmayı yasaklıyor dedim" (s:86).

Sommerwild'in yanıtı, Schnier'in sorusu kadar çarpıcıdır: "Bana, 'Bay Schnier, kurallar vardır, ama, istisnalar da vardır. Soylu bir aileden geliyorum' dedi" (s:86).

Schnier, kendisini önyargılı olmakla suçlayan Sommerwild'e, önyargılı değil, gerçekçi olduğunu ve bu gerçeklerin de deneyimlerine dayandığını söyler:

Beni, materyalist ve anlayıştan yoksun olmakla suçluyordu. 'Beni suçlayacağınıza, kadını, bir mal, dinin kendilerine her türlü yararlanma hakkı tanıdığı bir nesne gibi gören çevrenizdekileri suçlamalısınız' dedim (s:132).

Schnier, kendisini (dinsel inancı olmadığı için), insanların dinsel inançlarına saygısızlık etmekle suçlayan Sommerwild'e tepkisini, "Ben, hiç bir şeyle alay etmem. Anlamadığım, paylaşmadığım şeylere de saygı duyarım. Ben, insanların iyi niyetini kullanarak, onları kandırmanıza, yanlış yönlendirmenize karşıyım" diyerek, dile getirir(s:131).

Eleştirel tutumunu, çevresinden genele yönelten kahraman, ulus olarak bütün Almanların, çıkan Savaş'ta sorumlulukları olduğunu ve herkesin -aynı ölçüde olmasa da- suçlu olduğunu öne sürer. Schnier, Almanya'nın Savaş'a girmesine, rastlantıların veya koşulların değil, bilinçaltında yatan "üstün ırk olma" savının yol açtığına inanır.

Özellikle seçkinlerin, 1945'ten sonra da soylu ulus olma sendromu içinde bocaladıklarını ileri süren kahraman, babasının da benzer saplantıları olduğunu vurgular. Schnier, bu savını, "Hatta, entelektüel Almanlar bile, bu hikayeye inanırlar", biçiminde sürdürür(s:118).

Savını gerekçelendirmeye devam eden kahraman, savaş karşıtı gibi görünseler de, Savaş'ı yaşamış

Almanların bile, rahat ortamlarda bu düşünceyi dile getirdiklerine tanık olduğunu, şöyle savlar:

Orta yaştaki Almanlarla samimi bir ortamda bulunmaktan hiç hoşlanmam. Çünkü, hep savaştan söz ederler. Ve, tamamen sarhoş olduklarında da, hepsinin birer katil olduğu ortaya çıkar(s:123).

Vatanı korumak adına savaşa gönderilen kardeşi Henriete'nin ölümündeki sorumluluğu ailesine yükleyen Schnier, onların, kızkardeşini, yurtlarına duydukları sevgiden değil, Schnierlerin sahip olduğu imajı korumak için savaşa gönderdiklerini düşünür: "Kız kardeşimi, Schnierlerin imajını korumak için, 16. yaşında savaşa gönderen ailem, savunulacak hiç bir gerekçeye sahip olamaz"(s:22).

Kız kardeşini, Alman topraklarını Yahudilere karşı korumak adına cepheye gönderenin de, şimdi, etnik ayrımcılığın ortadan kalkması için mücadele eden vakfın başkanı olarak 'Gençliğin, Geçmişten Duyduğu Pişmanlık' konulu konferanslarda konuşanın da annesi olduğunu söyleyen Schnier, seçkinlerin, değer yargılarındaki çelişkiyi," Sanki, Henriette'ye 'Kolay gelsin kızım!' diyen, annem değildi" biçiminde vurgular (s:30).

Ahlaksal ve insancıl değerlerdeki yozlaşmayı, seçkin kesimin "sözde gerçekçiliğine" dayandıran Schnier, "Gerçekçi ve insancıl" olma sloganının sözde kaldığını, eylemde başka etmenlerin rol oynadığını, "Artık, gerçekçi değilim. Politikacıların sözde gerçekçiliğini de ciddiye almıyorum. Çünkü, gerçek, bu geri zekalıların anladıklarından ve söylediklerinden çok farklıydı" biçiminde vurgular (s:175).

Schnier'in, "sözde gerçekçiliğe" tepki duyması, aydının tutum alışını belirleyen "söylem- eylem birliği" ilkesinin bir göstergesidir.

Vatan kavramının seçkinler için gerçekte farklı anlam taşıdığını savlayan Schnier'e göre, ülkeyi Savaş'a sürükleyen temel etmen, seçkinlerin, bu ortamdan çıkar ve güç elde etme hırslarıydı.

'Kutsal Alman topraklarını Yahudilerden temizleme' savının altında bu çıkar hırsının yattığını söyleyen Schnier, ailesinin, tutsak yahudileri çalıştırarak, bir servet kazandığını vurgular:"Bu 'Kutsal Alman Toprakları' palavrası çok ilginçtir. Ailem, sahip olduğu madenlerde tutsakları çalıştırarak, servet kazanmayı, bu slogana borçludur" (s:24).

Beş yıl birlikte yaşadığı Marie'nin, kendisini terk edip, Katolik Züpfner'le evlenmesi, Schnier'in yaşamını altüst eder.

Marie ile birlikteliklerini -resmi ve dinsel boyutu olmasa da- ahlaksal açıdan gerçekleşmiş bir evlilik olarak tanımlayan Schnier'e göre, bu birliktelik, Katolik seçkinlerin, Marie'nin dinsel inançlarını sömürmeleri sonucunda bitmek zorunda kaldı.¹⁷

Kahraman, yaşamını olumsuz etkileyen bu durumu, ahlaksal açıdan ihanet olarak yorumlar: "Marie'nin, benimle yaşadığı şeyleri, Züpfner'le de yaşabileceğine inanamıyordum. Çünkü, o zaman, ihanet eden bir eşten, bir fahişeden farkı kalmazdı" (s:107).

Schnier'in konuya yaklaşımı, aydınının, evliliği, ahlaksal bir birliktelik olarak gördüğünü ortaya koyar. Dinsel inançları olmadığı için, kilisenin evlenmelerine izin vermediğini söyleyen kahraman,

¹⁷ Eleştirmen Günter Wirth, Böll'ün, -Kilise'nin öne sürdüğü gibi-dine değil, Katolizmin, kurumsallaşarak, resmi ideolojinin dayanağı durumuna gelmesine karşı olduğunu vurgular (Wirth, 1963. S. 8).

Marie'nin Züpfner'le evlenmesine, -dine göre de ahlaksızlık olmasına rağmen- kilisenin göz yummasını, Katolikler'in, din adına sergiledikleri iki yüzlülüğe bağlar:

Eğer Marie, yaşadıklarımızı, şimdi Züpfner ile de yaşıyorsa, bu, onların inandığı kitaba göre de ihanet ve ahlaksızlıktır. Olayın tek nedeni, benim kilise nikahını kabul etmemem ve doğacak çocuklarımızı Katolik inanca uygun bir biçimde eğitmeye yanaşmamamdı (s:73).

Schnier, Marie'ye tekrar ulaşmak için her olanağı kullanmaya çalışır. Marie ile olan birlikteliklerini ahlaksal açıdan gerçekleşmiş bir evlilik olarak değerlendiren Schnier, onun kendisinden ahlaksızca koparıldığına inanmaktadır.

Bunun için Katolikleri suçlayan Schnier, Roma'ya gidip, onları Papa'ya şikayet etmeyi bile düşünür: Roma'ya gidip, Papa'ya olup biteni anlatmayı düşündüm. Marie ile evliliğimizin nikah masasından döndüğünü, dinsel inancım olmasa da, tek eşliliği benimsediğimi anlatmayı düşündüm. Alman Katoliklerin, ne kadar ahlaksızca tutum sergilediklerini anlatmayı düşündüm. O, kendisini aldatmalarına izin vermemeliydi (s:183).

Schnier'in sosyal yaşamdan dışlanması, sahip olduklarını yitirmesinin en önemli nedeni, değer yargılarını ve toplumsal kurumları sorgulayan yaklaşımdır.

Dine eleştirel yaklaşınca, kiliseyi; aile yapısını sorgulayınca anne ve babasını, evliliği sorgulayınca, beş yıllık bir birlikteliği paylaştığı Marie'yi karşısında bulan kahraman, cezalandırılır; ancak, intikam almaya çalışmaz.

Çevresinden uzaklaşmasında rol oynayan etmenleri anlatırken, en fazla din adına sergilenen ahlak- ve akıldışı tutumdan yakınan Schnier, tepkisini, "Hıristiyanlar'ın hala beni şaşırtan tutumlarına tanık olabilirim. Ama, Katolikler'in yapacağı hiç bir şey, beni artık şaşırtmaz" biçiminde ifade eder(s:16).¹⁸

¹⁸ . Böll'ün, dine ve inanış biçimine değil, onun yozlaştırılıp, tabulaştırılmasına isyan ettiğini savlayan Carl AMERY, düşüncelerini, "Böll, Alman Katolizmini, onun politikaya bulaşmışlığını ve insancıl ilişkilerde, bu yüzüyle yol açtığı yozlaşmayı eleştirir" der(C. AMERY,1973,s,171).

Schnier'e göre, toplumsal değişimi engelleyen etmenlerden biri de, dinsel tutuculuğu bağnazlığa dönüştüren Katoliklerin, politik ve sosyal yaşamı belirleyen konumlarıdır. Kahraman, kilisenin, politikaya, -daha da ileri giderek- erke bulaştığını ve asıl misyonunu yitirdiğini ileri sürer.

Toplumsal değerlerin tabulaştırıldığını, siyasal yaşamı yönlendiren Katoliklerin, değişim yerine iyileştirmeler yoluna giderek, varolanı korumayı yeğlediklerini ne süren Schnier, bunun da, siyasal yaşamın yozlaşmasına, politikanın ahlaksız, sahte yöntemlerle yürümesine neden olduğunu savlar:

Kilisenin seçkinleri bile gelip, fahişe azlığından yakınsalar, artık beni şaşırtmaz. Geçenlerde tanıştığım ahlaksızlıkla mücadele komisyonunda görevli bir milletvekili, Bonn'da randevuevi azlığından yakınıyordu (s:68).

Değişim isteyen ve düşünsel etkinliğiyle buna katkı yapmaya çalışan aydının, her şeyi tabulaştırarak, dokunulmazlaştırmaya çalışan tutucular karşısında büyük güçlükler yaşadığını vurgulayan Schnier,

savını, geleceğine ilişkin düşüncelerinde şöyle dile getirir:

Hıristiyanları, Katolikleri düşündüğüm zaman, geleceğimi görür gibiydim. Bir sanatçı için, iki seçenek vardır. Köprü altları ve saray. Ama, ben, kendimi, düşeceğim köprü altlarına, sokaklara hazırlıyordum(s:12).

Schnier'in sorguladığı bir konu da, tutucuların, kadın erkek eşitliğini öngörmeyen yaklaşımlarıdır. Kahraman, onların, diğer bir çok konuda olduğu gibi, bu çağ dışı yaklaşımı meşrulaştırmak için, dinsel kuralları öne sürdüklerini söyler:

Kilise'nin, sadece kadını, eşine sadık kalmak ve her ne pahasına olursa olsun, onu sevmek ve saymakla yükümlü kılmasının, insancıl, akılcı gerekçesini, Papa ile tartışmak isterdim. Sadakat ve sevginin -tek yönlü- nasıl olabileceğini açıklamasını isterdim(s:187).

Kadın erkek eşitliği söz konusu olunca, dinsel kuralların arkasına saklanan Katoliklerin, eşlerini, toplumsal konumlarını pekiştirmek ve başarı elde etmek için bir araç olarak kullanmaktan geri

kalmadıklarını savlayan Schnier, onların, kadını, eşine eşlik eden bir aksesuar gibi gördüğünü düşünür:

Bu beyler, eşlerine, modaaya uygun giyinmeleri için kabarık çekler yazarlar. Kadının, neyi tercih edeceği önemli değildir. Eşi, modaaya uygun giyinmesi için emreder; zavallı kadın, yakışsa da yakışmasa da, istese de istemese de, onun istediği modaaya uymak zorundadır(s:232).

Schnier'e göre, kadının bir mal, yararlanılacak bir aksesuar gibi görülmesinin bir nedeni de, kapitalist anlayıştır: "Amerikalıların ahlaksal ölçütlerini hiç anlayamıyorum. Onlar, kadına, birisiyle cinsel ilişkiye girdi diye rahatlıkla fahişe damgası vurabiliyorlar" (S:99).

Schnier, Katoliklerin, kadın erkek eşitliğini öngörmeyişlerinin bir diğer nedenini de, onların, dini işlerine geldiği gibi yorumlayan ikiyüzlü tutumlarına bağlar:

Yüksek öğrenim görmüş Katolikler bile, dogma ve tabulardan ördükleri duvarın arkasına saklanırlar. Evlilik anlayışlarını sorguladığınızda, sizi, ya kilise düşmanı olmakla, ya da toplumsal değerleri çiğnemekle suçlarlar(s:135).

Schnier, Katoliklerin sabit fikirli olduklarını ve kendi yargıları dışında bir şeyi hoş görmediklerini şöyle savlar:

Aslında, onlara sempati duyuyordum. Ama, beni aralarına almalarının nedeni, Katolik olmamı sağlamak içindi. Onların, ne kadar sabit fikirli olduklarını bir kez daha anladım(s:16).

II.1.1.2. BAŞKALARIN BULUŞMA ZEMİNİ:İnsancılık

Hans Schnier, sadece, ahlaksal ve insancıl değerlerin yozlaşmasına yol açan kapitalizmi eleştirmekle kalmaz, sosyalizmi de insancıl bir yaklaşımla sorgular. Kahraman, bu ideolojinin de, özgürlükleri sınırlayan, eleştiriye yadsıyan bir dikta rejimine dönüştüğünü öne sürer.

İdeolojilerin, insancıl ölçütleri çoğunlukla yadsıdıklarını savlayan Schnier, -her şeye rağmen- insanların, uzlaşıp, buluşacağı bir zeminin olması gerektiğine inanır:"Oysa,-düşünsel tercihleri, inanış biçimleri farklı olsa da- insanların buluşacakları, paylaşacakları ortak değerler mutlaka olmalıdır"(s:82).

Schnier'e göre, insancıl uzlaşmayı güçleştiren bir etmen de, dinsel farklılıklardır. Dinleri farklı olanların, birbirlerine önyargılı yaklaştıklarını öne süren Schnier,bu düşüncesini şöyle seslendirir "Museviler, Hıristiyanlar'a; Hıristiyanlar, öbürlerine düşmanca bakarlar"(s:128).

Schnier, dini yorumlama ve uygulama biçimlerini eleştirdiği için, onu komünist ve materyalist olmakla suçlayan Katoliklere şöyle bir yanıt verir:

Beni materyalist olmakla suçlayan, özümde, özveri ve dayanışmanın bulunmadığını söyleyen dindar K. Edmonds'un yaşam felsefesinde, paylaşımın, özverinin, yoksunluğa katlanmanın yeri yoktu. Onun ilgilendiği tek şey, rahat yaşayacağı daha büyük bir eve sahip olmaktı. Ve bunun için yapmayacağı şey de yoktu (s:216).

Böll'ün kurguladığı bir diğer aydın karakter ise, kitapçı Derkum'dur. Dünya görüşlerinde farklılıklar gözlensede, iki karakteri buluşturan temel etmen, insancıl yaklaşımdır; ve aralarında -bu bağlamda- iyi bir dostluk bağı vardır.

Schnier, bütün ideolojilere mesafeli kalmaya özen gösterirken, Derkum, sosyalist olduğunu gizlemez.¹⁹

¹⁹ Böll, aydın olarak, ulusal ve uluslararası düzeyde, sosyal, politik olaylardaki tutumu nedeniyle, sosyalist çizgide olan bir yazıncı olarak değerlendirilmekteydi. Ama, Böll, bütün ideolojilere eşit mesafede olduğunu bir çok defa dile getirdi. Ölümünden sonra çıkan bazı yazılar bunu doğrular niteliktedir. Bunlardan birinde Heinrich Vormweg, "Böll, dünyaya hükmeden her iki sistemde de varolan haksızlığı, adaletsizliği sorguluyordu" der (H.Vormweg, 1985. s.15).

Savaş sırasında nazilerin hedefi olan ve büyük baskı gören Derkum, düşünsel tercihleri yüzünden, Savaş sonrasında da rahat edemez. Katolikler, Derkum'u dışlarlar. Sefil bir hayat süren Derkum, Schnier'i olumlu etkileyen tek kişi olarak göze çarpar.

Kadın arkadaşı Marie'nin de babası olan Derkum'dan daha yapıtın başında söz etmeye başlayayan Schnier, bir anlamda, onu çıkarımlarının dayanağı olarak sunmaya çalışır.

Derkum'dan ne denli etkilendiğini, onunla ilintili anılarında ortaya koyan kahraman, bunların birinde şunları anlatır: "Derkum'un, politik düşüncelerinde fanatik olduğunu ileri süren babam, .. ilkeli ve tutarlı olmayı, her zamanki gibi, fanatizmle karıştırıyordu" (s:48).

Sosyalist olduğu için önyargılara maruz kalan Derkum'un ilkeli tavrını kanıtlamaya çalışan Schnier, onun sadece Katoliklerle değil, ilkeli çizgisi nedeniyle komünistlerle de barışık olmadığını söyler: "Herkes, Marie'nin babasını komünist biliyordu; ama, o belediye başkanı olmak istediğinde, seçilmesini engelleyenler, yine Komünistler oldu" (s:47).

Bütün ideolojilere mesafeli yaklaşan Schnier'in, Derkum'u önemsemesi, sosyalist olmasından değil, sosyalizmi yorumlama biçiminden kaynaklanmaktadır. Komünistleri, savundukları ideolojiyi sorgulamayan nazilerle bir tutan Schnier'e, Derkum'un verdiği yanıt oldukça ilginçtir:

Nazileri komünistlerle aynı biçimde gördüğümü söyleyince, kızmaya başladı; 'Aralarında, elbette çok fark var: Biri, başkalarının karar verdiği savaşta, diğeri, inandığı idealler uğruna ölür' dedi (s:47).

Derkum'un dışlanmasının bir nedeni de dinsel inancının olmayışındır. Kilisenin, sosyal yaşamda bir baskı unsuru olarak kullanıldığına inanan Derkum, bu düşünceleriyle katoliklerin tepkisini çeker.

Ancak, Derkum, yansız olması gereken kilisenin, taraf durumuna gelmesini ahlaksızca bulduğu için, dükkanında dua kitapları satmaz. Schnier, Derkum'un, ilkelerinden asla taviz vermediğini şöyle aktarır: "Derkum, onlara karşı tepkisini, dua kitapları satmamakla gösteriyordu. Oysa, pazarları bundan iyi para kazanabilirdi" (s:48).

Derkum'un, Schnier'i etkileyen yönlerinden biri de, sosyal konulara yaklaşım biçimidir. Sınıflaşmayı ve sosyal adaletsizliği körükleyen ekonomik güç olduğunu savlayan Derkum, ilginç saptamalar yapar.

Schnier, onun bir düşüncesini şöyle aktarır: " 'Fakir olmak, yoksunluk demek. Bu da, kötü. Zengin olmak ise, sorgulayan, özeleştiriyen yapan biri için korkunç olabilir'dedi" (s:50) .

Derkum, kapitalizmin, sınıflaşmayı körükleyen uygulamalarıyla, insancılığın yitmesine meşruluk kazandırdığına inanır. Schnier, onun bu konudaki bir başka düşüncesini şöyle aktarır:

'Eğer, bazı şeylerin düzeltilebileceğine inancım ve gücüm olsaydı, işe, kapitalistlerin çocuklarını eğitecek bir okul açmakla başladım. Çünkü, bu geri zekalılar, sadece fakirleri, sosyal gelişmenin engeli olarak görüyorlar. Asosyal kavramını, hep onlar için kullanıyorlar'dedi (s:50) .

Schnier, Derkum'la bu noktada buluşur. Onun bu düşüncesi önyargılarının değil, deneyimlerinin bir ürünüdür. Babasının öngördüğü eğitimi kabul etmeyip, yaşamını palyaço olarak sürdürmeye karar verince,

ailesinden aldığı yardımın kesildiğini, "Babam, çok garantili görmediği mesleğimde, bana yardım ederek, parasını riske atmak istemiyordu"(s:66), biçiminde seslendiren Schnier, oysa, böyle düşünen babasının, sevgilisine bir villa hediye etmekten kaçınmadığını söyler(s:67).

II.1.2. A.NESİN'in Surname ROMANINDA

AYDIN TUTUMLAR:

Bu bölümde irdelenen ikinci yapıt A. Nesin'in **Surname** adlı romanıdır. Yazıncı, bu yapıtında, küçük bir çocuğun ırzına geçerek, onu öldürmekten idam cezasına çarptırılan Hayri'nin tutukevindeki yaşamını ve Cumhuriyet sonrasında halk önünde infaz edilen son idamı konulaştırır.

Aydının suç ve cezaya bakışını eleştirel, kara mizaha varan bir yaklaşımla sorgulayan yazıncı, bu yapıtında, alışıl gelmiş mizahçı yanının dışına çıkar; konuyu, birbirini izleyen iki temel öge etrafında derinleştirerek, sekiz bölümden oluşan bir gelişim romanı biçiminde kurgular.

Nesin, birincisinde, aydının ölüm cezasına yaklaşımını; ikincisinde ise, ölüm cezasına çarptırılan suçlunun çevreyle ilişkilerinde aldığı cezanın oynadığı rolü sorunlaştırır. ¹⁹

¹⁹ . Çağdaş Türk yazınının en çok okunan yazıncılarından biri olan A. Nesin (1915-1995), sadece yazınsal etkinliğiyle değil,

toplumsal, politik olaylara karşı tutum alışıyla da tanınır. Bu nedenle, adından en çok söz edilen çağcıl yazıncılardan biri olan Nesin için kültürbilimci Onur Bilge KULA, "Aziz Nesin, salt yazıncı olmakla yetinmeyen, toplumsal-siyasal oluşumların ve seçeneklerin geliştirilmesi uğraşına etken katılan çağcıl bir kişiliktir" değerlendirmesini yapar (Essinger/KULA, 1993, S:131).

Verimli yazınsal etkinliğinin yanında, devlet ve toplumsal kurumlarla en çok polemige giren Cumhuriyet Sonrası aydınlardan biri olan yazıncının tutum aldığı, etkin girişimlerde bulunduğu toplumsal-siyasal olayların başında, 12 Eylül dönemine karşı 1984'te başlattığı "Aydınlar Davası Dilekçesi", toplanması için etkin girişimlerde bulunduğu "Demokrasi Kurultayı", 1993'te, S.Rüşdi'nin "Şeytan Ayetleri" kitabını Aydınlik Gazetesi'nde yayımlama, 1993'te Sivas'ta, 37 kişinin yakıldığı olaydan sonra devlet ve hükümete karşı aldığı sert tutum, gelmektedir.

Ulusal ve uluslararası alanda birçok ödül alan A. Nesin'nin yazına kazandırdığı birçok yapıtının arasında, ölümünden sonra oğlu tarafından yayınlanan "mum hala" başlıklı güncesi de yer almaktadır.

II.1.2.1. AYDININ SUÇ VE CEZAYA YAKLAŞIMI:

Birbirini izleyen ögelerden ilki, insanın sürekli bir değişim içinde bulunduğu savıdır. Bu savını, kurguladığı karakterlerin kişiliğinde seslendiren yazıncının çıkış noktasını, değişim ve gelişim ilkesi (diyalektik) oluşturur.

Bu ilkeden yola çıkarak, suç işlemiş olanla, idam edilenin aynı kişi olamayacağını savunan Nesin, suçlunun ölüm cezasına çarptırılmasını bu nedenle, çelişki olarak değerlendirir. Bir kahraman, bu yaklaşımı şöyle seslendirir: "İnsan, değişkenlerin en değişkenidir, değişmesi gerekir" (s:106).

Yazıncı, bu savı, tutuk evinde değişen, değiştikçe sorgulayan; varlığının bilincine erişen Berber Hayri'nin, asılacağı zaman söylediği şu sözleriyle gerekçelendirir:

Sonsuz değişime inanıyorum ben. Her şey, ama her şey değişiyor. Ben de değiştim, değişiyorum da. O suçu işleyen insan ben değilim artık. Siz, suçlu diye başka bir Hayri'yi asıyorsunuz, tam bambaşka bir insan olduğum zaman...(s:176).

Nesin, Berber Hayri'yi, tutuk evine girerken, aynı bilinçle olup biteni sorgulayan bir karakter olarak kurgulamaz. Aksine, o, başlangıçta, olup bitenden habersiz, tutukevinin olumsuz koşullarına, kimi zaman direnerek, kimi zaman uyarak, ayakta kalmaya çalışan bir görüntü çizer.

Ancak, Hayri'yi diğer mahkumlardan farklı kılan ayrıntılar, düşünsel değişimine hızlı bir ivme kazandırır. Hayri'nin, duruşmalarda, öldürdüğü küçük çocuğa tecavüz etmeye çalıştığını; ama, bunu yapamadığını, çocuk bağırınca da, onu korkudan öldürdüğünü anlatamaması, tamamen kendi iradesi dışında suç işlemeye zorlanmış olduğunu gösterir.

Anlatamadığı bir ayrıntı da, öldürdüğü çocuğun babasının kendisine defalarca tecavüz ettiği, onun da, eyleme bir öç alma duygusuyla giriştiği gerçeğidir. Hayri, onurunu korumak ve başına gelen bu olayın başkaları tarafından duyulmaması için, ağır bir cezaya razı olarak, asıl gerçeği gizler:

Polisteki, savcılıktaki sorgularında ve mahkemedeki duruşmalarında çocuğu öldürmesinin gerçek nedenini, yani babasından intikam almak için yaptığını

söyleyememesi bundandı; çocuğun babasının kendisine yaptıklarının duyulmasını istemiyordu. Ölse de, bunu açıklamıyacaktı. İsterlerse assınlar, ama hiçkimse, o'nun, bir sapığın isteklerine boyun eğmek zorunda kaldığını öğrenmesin...(S:43).

Yazıncı, bu acımasız koşullara maruz kalmış kahramanın kişiliğinde, çevreninin insan üzerinde oynadığı rolü betimlemeye çalışarak; herkesin -öyle, ya da böyle- dış dünyaya, çevreye bağlı ve bağımlı olduğunu vurgular. Bu nedenle, işlenen her suçta, çevrenin yarattığı koşulların katkısı ahlaksal olarak da, mantıksal olarak da göz ardı edilemez.

Nesin'in bu düşüncesini, "Biz, insanlar her hücremizden görünmez milyarlarca iplikle topluma bağlıyız, toplumun bir katına bağlıyız"(S:109), biçiminde seslendiren aydın bir karakter, bireysel hataların sadece kişiye yüklenmesinin altında, onun her eylemi özgürce yaptığı yanılığının yattığını, şöyle dile getirir:" Bizi, o iplerin yönettiğini bilmediğimizden, özgür, bağımsız sanırız kendimizi." (S:110).

Bu durumda, Hayri'nin masumiyeti bir kat daha artmaktadır. Yazıncının, aydın olarak yaptığı, onun

masumiyetini karşılıksız bırakmamaktır. Nesin, Hayri'ye, -cezaevinde beter koşullar yaşatsa damasumiyetin bedeli olarak bir bilinçlenme süresi sunar.

Çarptırıldığı hücre cezasını çekerken, başından geçenleri düşünen Hayri, içine itildiği koşulların nedenini sorgulamaya çalışır. Kısaca, Hayri artık, düşünmeye, düşünmeyi öğrenmeye başlar:

Neydi bu başına gelenler? Neden böyle olmuştu ?
Niçin isteğince yaşayamıyordu? İlk kez kafasını kurcalayan, sonraları da, boyuna beynini oyacak olan bu soruları sorup öğreneceği, ona ışık tutup yol gösterecek birisi olsaydı; bu yeryüzünde içini dökebileceği bitek kişi olsun bulabilseydi...

(s:75).

Hayri, içini dökebileceği birini daha önce koğuş arkadaşları arasında aramış, ancak güvendiği kişi, tutuk evinin en kötü karakterli insanlarından biri çıkmıştır. Bu adam, Hayri'nin sırlarını, çok geçmeden, başkalarına anlatarak, kötü olan imajının, içinden çıkılmaz bir duruma dönüşmesine, Hayri'nin, istemediği şeylere itilmesine neden olur: "Ona söyledikleri, daha kimseye açıklayamadığı, anasına bile

söylemediği, polise, savcıya, yargıca demediği gizleriydi”(s:41).

Hayri, düşünmeye, sorgulamaya başlayınca, tutuk evi müdüründen, adını duyduğu siyasi mahkumların kaldığı koğuşa girip, çıkma izni ister. Yazıncı, Hayri'nin değişim serüvenini betimlerken, sistemin suç ve ceza anlayışında akılcı ve insancıl ilkeleri yadsıyan saptamalar yapar.

Tutukluluk sürecinde, hükümlünün değişimine katkı yaparak, onun yeniden topluma kazandırılmasını öngörmesi gereken devletin, onun değişimini engelleyen bir uygulama içine girdiğini ileri süren yazıncı, savını romana serpiştirdiği gerçek yaşamdan alınmış çarpıcı örneklerle dile getirir.

Hayri'nin siyasiler koğuşuna gitme istemine karşı çıkan müdür, öne sürdüğü gerekçeyle, bir anlamda, resmi ideolojinin aydına bakışını simgelemektedir: “İyi ama Hayri oğlum, ya sana da bulaşırsa o kirli düşünceleri. Ben bile, onlarla konuşmaktan sakınırım. sana yazık olur, gençliğine yazık olur evladım!”(s:83).

Nesin, sistemi sorgulamaya devam eder. Kısa süre sonra idam edilecek olan Hayri'nin, siyasi

tutuklularla görüşmesine sistemin tepkisini, onu temsil eden müdürün ağzından, "sonra gençliğine yazık olur!" biçiminde kurgulayan yazıncı, bu tepkinin gerekçesini betimlerken, kara mizah yapmaktan geri kalmaz:

Çünkü, bu altı siyasi hükümlünün; hırsızlıktan, sahtecilikten, insan öldürmeden, devlet malı çalmaktan, rüşvetten, ve daha bin türlü suçlardan cezalandırılmış olan buradaki yüzlerce hükümlüye propaganda yaparak onları doğru yollarından ayıracaklarından, kendi bozuk düşüncelerini onlara da bulaştıracaklarından çekinilirdi (s:83).

Resmi ideolojiyi tartışmaya açarak, tutukluların aydınlanmalarına;-dolayısıyla- sistemi eleştirecek, sorgulayacak bir bilinç düzeyine erişmelerine neden olacaklarından korkulduğu için, altı aydın hükümlü, tecrit edilerek, başka tutuklularla görüşmelerine engel olunmaktadır.

Sistemin suça ve suçluya bakışını sorgulayan Nesin'e göre, devlet, ahlaksal, insancıl ilkelerin çiğnenmesiyle oluşan eylemleri, hafif suçlar olarak algılayıp, faillerini, topluma kazandırılacaklar

arasında görürken, düşünce suçu işleyen aydına, tutuk evinde de türlü zorluklar yaşatmaktadır.

Bunu, sistemin yozlaşması olarak değerlendiren Nesin, adli suçlular arasında kurguladığı "Gözlüklü Beyefendi"(Bak:s.160)karakterinin kişiliğinde, suç ve ceza anlayışının ahlaksal boyutunu sorgular:

Elinden, koltuğunun altından hiç kitap eksik olmazdı. Elinde yine bir kitap tutuyor, arada bir açıp, yanındakilere kitaptan bişeyler okuyordu. Suçu zimmet gibi, ihtilas gibi, suistimal gibi, kibar bir suç adıydı ama ne olduğu pek kesin bilinmiyordu(s:36).

Yazıncı, bu aydın karakteri, sistemin hoş gördüğü suçlulardan biri olarak kurgular. Ancak, ona, yine de ahlaksal, insancıl sorumluluk yüklemekten geri durmayan Nesin, şu ayrıntıya dikkat çeker:

Aydın, sorgulayan, karşı çıkan tutumuyla, sistem için hep potansiyel bir suçludur; sistem, kendisini sorgulayan aydını cezalandırmak için, hukuksal gerekçeleri her zaman bulabilir. Bu gerekçeler, işin yasal boyutudur. Ama, olayın bir de ahlaksal boyutu

vardır. Yazıncı da, bu ahlaksal boyutu tartışmaya açar.

Sistemin, bireyin düşünsel etkinliğine müdahale etmesi, ahlaksal ve insancıl ilkeler açısından meşru mudur? Bireyi, resmi ideolojinin istediği biçimde düşünmeye; olup biteni bu bakış açısından görmeye iten, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'ne imza atmış bir devletin, ahlaksal ve insancıl ilkelere uymadığını göstermez mi?

Yazıncının şu savı, mantıksal tutarlılığa özen gösteren sistemin, ahlaksal ve insancıl ilkeleri yok saydığını betimlemektedir: **"Yönetmen, nasıl olsa asılacak bir adamın, altı siyasi suçluyla görüştükten sonra yada görüşmeden önce asılıp ölmesi arasında bir fark görmüyordu" (s:83).**

O halde, yasalara göre sorumluluğunu yerine getirmeyen, onların dışında eylemde bulunan bireyi cezalandıran devlet de, imzaladığı sözleşmeleri hiçe sayan uygulamalar yaptığında, -en azından- ahlaksal açıdan suç işliyor, demektir. Nesin'in, aydın olarak yaptığı da, devlete yükümlülüklerini anımsatmaya çalışmaktır.

Yazıncı, adli tutukluların arasına koyduğu "Gözlüklü Beyefendi" karakterinin aydın tutumuyla, olayın bu boyutuna dikkat çeker. Gözlüklü Beyefendi, uygun anlarda, elindeki kitaptan zaman zaman pasajlar okuyarak, bu sorumluluğu yerine getiren bir etkinlik içindedir.

Tutuklular, ölüm cezasını tartışırken, bu aydın karakter, ölüm cezasını hala uygulayan Türkiye'nin, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni imzaladığını anımsatır:

Türkiye, 10.Aralık 1948 de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca oybirliğiyle kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine olumlu oy vermiştir. Bu bildirme Bakanlar Kurulu'nun 6 Nisan 1949 gün ve 3/9119 sayılı kararıyla onaylanmıştır (s:36).

Nesin, yapıt boyunca savunduğu insanın sürekli değişim ve gelişim içinde bulunduğu, bunu için ölüm cezasının verilmemesi gerektiği savını, böylece gerekçelendirmiş olur.

Olayın ikinci boyutu da, aydının, temel hak ve özgürlükler konusunda bireyin bilinçlenmesine katkıda bulunmasıdır.

Ancak, bireye, "Senin, şu temel hakların vardır: Devlet, imzaladığı uluslararası sözleşmelerle, sana bu hakları tanıdığını söylemiştir. Eğer, uygulamada, bu sözleşmeleri yok sayıyorsa, senin yapacağın da uygar savaşım, bu hakları talep etmendir. Ben de, bunun için uğraş veriyorum", diyen aydın, sadece cezalandırılmakla kalmamakta, aynı zamanda tecrit edilmektedir.

Çünkü, sistem, onun, yeni aydınların oluşmasına yol açacağını bilmektedir. Nesin, aydını, koşulları zorlayan, yeni durumlar karşısında yeni seçenekler üreten bir birey olarak betimler.

Adli hükümlüler arasındaki "Gözlüklü Beyefendi" karakteri, sistemin, diğer tutuklulardan tecrit ettiği siyasiler koğuşunun aydın temsilcisidir. Aydın, koşullara göre çözümler üretebileceğine örnek olan karakter, etrafındaki insanları çeşitli konularda aydınlatarak, hak ve özgürlükler üzerine bilinçlendirmeye devam eder.

Yine bir akşam etrafına toplanan hükümlülere insan hakları konusunda, elindeki kitaptan bilgiler

aktarıırken, bir anlamda devleti, altına imza attığı yükümlülüklerle uymaya çağırır:

Avrupa Konseyi Andlaşması da 5 Mayıs 1949 da, Londra'da imzalanmıştır. Türkiye'nin de imzaladığı bu andlaşmanın 8 inci maddesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin hükümlerini bozan üye devletin Avrupa Konseyi'nden çıkarılmasını öngörür (s:72).

Tutukevi müdürü, Hayri'ye, altı siyasi tutuklunun bulunduğu koğuşa gidip gelme izni verir. Ancak, bu izin, ilk bakışta bir çelişki gibi görünür. Çünkü, düşünsel etkinlikleriyle değişimi seslendiren bu altı siyasi hükümlü, sistemin varlığını tehdit eden potansiyel bir tehlike olarak görülmektedirler. Öyleyse, Hayri'ye bu izin neden verilir?

Bu sorunun tutarlı yanıtı şudur: Hayri'nin idamı onaylanmış ve kısa süre sonra infazı yapılacaktır. Onun değişmesi artık, sistem için bir tehlike sayılamaz. Ancak, yazıncının sorguladığı, olayın ahlaksal ve insancıl boyutudur.

Yazıncı, altı kişinin kaldığı siyasiler koğuşunu betimlerken, oradaki kişilerin suçlarını hukuksal

açından sorgulamaz. Nesin'in dikkat çektiği nokta, altısının da, düşünce suçlusu olmalarıdır.

Hayri'nin aydınlanma sürecinde büyük katkıları olan Ustam'ın ağzından bunu, " Bana hep sorarsın Hayri arkadaş, suçun ne senin diye, seni neden buraya attılar diye... Suçum işte bunlar, sana anlattıklarım Hayri arkadaş..." biçiminde vurgular(s:172).

Hayri, kısa süre sonra bu koğuştakilere ısınır. Onların kendisine gösterdiği insancıl yaklaşım, onu mutlu eder: "Yaşamında saygı duyduğu, içten sevdiği ilk insanlar o altı kişi olmuştu"(s:85).

Nesin'in ayrıntılı anlattığı yaşlı olan "Ustam" lakaplı Ragıp, Hayri'nin üzerinde en fazla etki bırakan karakterdir: "Hayri'nin dertleriyle en çok ilgilenen Ustamdı. Onu, hiç görmediği babasının yerine koymak istiyordu"(s:85).

Hayri'in yaşamında bir değışim başlar. Siyasiler koğuşu, onun için bir okul olur; o güne kadar hiç düşünmediği konuları burada öğrenir. Özellikle, Ustam, Hayri'nin düşünsel gelişiminde önemli rol oynar. Hayri'ye, kimi zaman bir eğitimci, kimi

zaman bir arkadaş gibi davranan bu aydın karakterin dayandığı temel felsefe, insancılıktır.

İnsanın özünde iyi olduğunu savlayan Ustam, bu düşüncelerini Hayri ile şöyle paylaşır:

Tek paslanıp pislenmeyen insanın özüdür. O öz, en kötü sanılan insanın bile içinin bir yerinde gizlidir. İyilik etmenin yeri, zamanı olmaz; nerde olsa, kime olsa iyilik edeceksin. Değilmi ki insanın pas - pis tutmaz, kir - toz bağlamaz özü var, onun için iyilik edeceksin (s:109).

Hayri, Ustam aracılığıyla yeni bir dünyayla tanışmıştır artık. Ustam anlattıkça, Hayri, yavaş yavaş kavramaya, varlığının farkına varmaya başlar.

Ustam'ın yaptığı konuşmalardan biri, ona oldukça ilginç gelir. Hayri'ye yeni ufuklar açan bu konuşma, Nesin'in yapıt boyunca savladığı sonsuz değişim yasasını konu alır:

Ustam, 'sonsuz değişim yasası' diye bişeyden söz etmişti. Herşey, var olan herşey, her düşünce, birbirine karşıt iki şeyin bileşimiydi. Var olmak, iki karşıt şey olmak demektir, bişeyin karşıtı da olmak demektir. Karşıtlar sürekli savaşım içinde

yokolurken yeni bir bileşim çıkıyordu ortaya. İşte varlık buydu, doğa buydu, tarih buydu... (S:94).

Yazıncı, Ustam'ı, sözü ve eylemi özdeş bir aydın olarak kurgular. Hayri, böylece, sadece sözde değil, eylemde de, onun örnek bir insan olduğuna defalarca tanık olur. Yazıncı, bu anlardan birini şöyle kurgular:

Hayri, bugün siyasi koğuşa girdiğinde o ak saçlı Ustam'ın, yerleri sildiğini görünce, 'Ustam, izin ver de ben sileyim...' diyerekten, davranmış, ancak Ustam, her zamanki güler yüzüyle, 'Bugün temizlik nöbeti bende Hayri arkadaş' demişti (S:86).

Nesin, koğuştaki aydın karakterleri örnek tutum sergileyen kişilikler olarak betimler. Aydınların sınıfsız toplum düşünüşü, farklı mesleklere sahip olan aydın karakterleri eşit haklarla donatarak açığa vuran Nesin, bu yaklaşımın Hayri'nin düşünsel değişim sürecine olumlu katkılar yaptığını, koğuşu onun bakışıyla betimleyerek, aktarır:

Koğuştta her işin nöbetleşe yapıldığını ayırımsadı. Kimileyin memur olan yerleri siliyor, kimileyin de bunu şair olan gazeteci yapardı.. Elinden yemek pişirmek geldiği için olacak, salt yemeği pişiren

işçi hiç değişmiyordu. Çay yapmak, sofrayı kurmak, bulaşıkları yıkamak nöbetleydi. Daha da şaştığı, sabahları gazeteyi bile sırayla okumalarıydı (s:86).

Hayri'nin değişim sürecindeki gelişmeleri, yeri geldikçe veren yazıncı, onun, Ustam'ın öğretisini sadece öğrenmekle kalmayıp, uyguladığını vurgular. İdama çarptırılan Hayri, insancıl ilkeleri gözeten, sorgulayan bir insana dönüşmektedir artık.

İdam edileceği tutukevine nakledilen Hayri'nin, bilinen imajından sıyrılarak, değiştiği; edindiği sorgulama bilincini etrafına aşlamaya çalıştığı, kendisini karşılayan mahkûmlara yaptığı konuşmadan anlaşılmaktadır:

Geldiğim cezaevindeyken bir Usta buldum kendime. Bana her bir zaman derdi ki Ustam: 'Aman aymazlık etme! Fırsat varken iyilerden iyilik, yiğitlerden yiğitlik öğren' Bende Ustam'dan aldığım dersimi söylerim sizlere: İnsanın kötüsü olmaz, yeter ki onun pas - pis tutmayan gizlideki özünü bul! İyilerden iyilik öğrenelim... Aymazlıktan uyanıp artık ayalım ki, başımıza bunca gelen, neden geldi bilelim(s:112).

Bir çocuğu boğarak öldüren, hapiste adam vurarak ünlenen Berber Hayri'nin değiştiiğine, bu konuşmayı yapanın aynı adam olduğuna, tutuklular da inanmak istemezler.

Ancak, yaşadığı bu değişim sürecinde ulaştığı olgunluk, Hayri'yi sadece insanlara karşı değil, doğada varolan tüm canlılara karşı duyarlı bir bireye dönüştürmüştür.

Yazıncı, bu süreci, koğuş penceresinin önüne yuva yapan serçe yavrularına uçma alıştırmaları yaptıran Hayri'nin, mahkumlar üzerinde yarattığı şaşkınlığı betimleyerek, aktarır: "Altı yaşındaki bir çocuğun ırzına geçen, bununla da yetinmeyip çocuğu boğan bu canavar, şimdi neden serçelerle böyle yakından ilgileniyordu"(s:118).

Hayri'nin aydınlanma serüvenini, birçok örnekle kurgulayan Nesin, onu yine de idama göndermekten geri kalmaz. Amacı, sistemi, -başta suç ve ceza anlayışı olmak üzere- yurttaşına yönelik yaklaşımını gözden geçirmeye, yeniden düşünmeye itmektir.

Hayri'nin, idama götürülürken, son sözünü soran savcıya verdiği yanıtta, sistemin karşı bir gerekçe

bulamaması kadar, tutukevi müdürünün bu konudaki düşünceleri de çarpıcıdır: " Hayri, dokuz ay burda kalmış, bir karınca incitmemiş denildiği gibi, çelebi, uysal, uslu olmuştu"(s:108).

II.1.2.2. CEZANIN EVRENSEL MANTIĞI: Yeniden

Kazanım

Cezanın, caydırıcılığını yitiren bir uygulamaya dönüştüğünü, tutukevi koşullarını betimleyerek, vurgulayan yazıncı, infazın, akıl- ve insanlık dışı biçimlerde uygulandığını savlar:

Hayri'nin, lale halkası ayak bileğine bağlı pranga zincirinin ağırlığı seksen kiloydu. Az ötesindeki sidik tenekesine dek gidip işiyebilmesi için, kendisinden onbeş kilo ağır olan pranga zincirinin demir baklalarını sürüklemesi gerekirdi ki, burda prangalanan tutukluların çoğu, bu ağırlığı göze alamadıklarından, göze alsalar bile burda geçen her günlerinde güçleri gittikçe azaldığından, oldukları yere işerlerdi(s:74).

Suçlunun tutukevine konuluş amacı, onu sadece, özgür yaşamında sahip olduğu olanaklardan yoksun bırakmak değildir. Cezalandırmanın evrensel mantığı, onun, tutukluluk sürecinde çektiği yoksunlukların farkına varmasını sağlayarak, yeniden topluma kazandırılmasını öngörür.

Yazıncı, tutukevi koşullarını ayrıntılı biçimde betimlerken, söz konusu mantığın işlemediğini, infazın, genelde caydırıcılıktan uzak yöntemlerle gerçekleştiğini vurgular:

Damda ağa olmak isteyen boyna vuracak, şişe vuracak, tabancayla vuracak, falçatayla vuracak, hep vuracak. Hayri de, cezaevinin geleneksel ağalık yollarını deneyecekti; elini kana bulayacaktı. İdam edilecekse bile, ölüm bir ölüm, yiğitliğini kanıtlayıp öyle asılmalıydı. Kimler onu burada aşağılamış, erkeklik onurunu kimler kırmışsa, hepsini karşısında salta durduracaktı (s:54).

Hükümlünün, salt tutukevinde değil, sanık olarak duruşmalara çıkarken, cezalandırılmaya başlandığını savlayan Nesin, mahkeme sürecinin bile, yaşanan binbir zorluk yüzünden, işkenceye dönüştüğünü söyler:

Tutuklanan sanıklarla yargılanmak için cezaevinden o gün Adliyeye getirilmiş tutuklular, kapıaltı denilen bodrumuna getirilip tıkmışlardı. Işık almayan, taze hava dolmayan, penceresi olmayan o kapıaltı denilen bodrumdakilerden kimisi çömeliş sırtını pis duvara dayamış, kimisi de bir ayağını

kaldırıp öbürünü yere basarak, balık istifi olmuş, cezaevine götürüleceği anı bekliyorlardı (s:17).

İşlediği suçtan ötürü cezalandırılan kişinin, hukuksal olarak da, ahlaksal olarak da korunmak ve gözetlenmek hakkına sahip olduğu mesajı, romanda kurgulanan bir başka ayrıntıyı oluşturur.

Yazıncı, bu hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne imza atmış bütün devletlerin yerine getirme yükümlülüğü bulunduğunu vurgular.

Nesin, tutukevlerinin koşullarını betimleyerek, devletin, bu yükümlülüğü yerine getirmediği savını gerekçelendirmeye çalışır. Bu kötü koşullara karşı çıkanların, feodal yöntemler kullanılarak, ayrıca cezalandırıldıklarını ileri süren yazıncı, Koğuş ağalarının hukuk ve insanlık dışı tutumlarına bu nedenle göz yumulduğunu, "Cezaevinde Kürt Kamil'in sözü geçer, her dileği yerine getirilirdi ki, cezaevinde disiplin yürüyebilse; hükümlüler başkaldırıp, dışarıya bir sızıltı olmasın", biçiminde anlatır(s:22).

II.I.2.3. UYGARLAŞMA SÜRECİNİN *SOSYAL/DÜŞÜNSEL*

ENGELİ:Tabulaştırma

Nesin, romanın özünü oluşturan, sürekli değişim ve onun getireceği gelişimi engelleyen tabulara da geniş yer verir.

Bireyin düşünme yetilerini sınırlamak isteyen, düşünsel etkinliği sığlaştıran tabuları sorgulayan yazıncı, kurguladığı çarpıcı örneklerle bu konudaki savlarını gerekçelendirmeye çalışır.

Yazıncı, bu bağlamda, sosyal değişim ve gelişimi durağanlaştırarak, toplumsal devinimi yavaşlatan etmenlerden biri olan cinsellik tabusu üzerinde durur. Zaten, romanın baş karakteri de, bu tabunun kurbanlarından biridir. Yazıncı, kurguladığı aydın kahramanın kişiliğinde bu tabuyu sorgular.

Cinsel sapkınlığın, bu tabunun önemli rol oynadığı bir hastalık olduğunu ileri süren aydın kahraman, savını şu ilginç benzetmeyle seslendirir:

Yavru erkek kedinin, erkekliğini gerçekleştirmek için, önce babaç bir erkek kediyle cinsel ilişkide bir alıştırmaya deneyi geçirdiği gözlenmektedir. Öte

yandan, uzun zaman çiftleşmeyen horozların da tavuk işlevi gördükleri bilinmektedir(S:46).

Tabular, sorgulamayı, tartışmayı yadsır. Bu da, olanı kabullenme, tekleştirme, onun dışına çıkamama demektir. Tabuyu, teki aşmak ise, ancak eleştirel ve akılcı bir yaklaşımla olanaklı olabilir.

Çeşitli yazılarında da dile getirdiği gibi, isim yapmış sanatçıların, politika kişilerinin, devlet adamlarının tekleştirilerek, tabulaştırılmalarından yakınan Nesin, sürekli değişim ilkesinden hareket ederek, kimsenin kusursuz olamayacağını, tarihsel kişiliklerden verdiği örneklerle savlar:

Tarihin pekçok ünlü kahramanı sapıktır. Koskoca Roma İmparatoru ünlü diktatör Jül Sezar, iki yanlı sapıktı; bu yüzden ünlü şair Ovid, onun için 'Her kadının kocası, her kocanın da karısı' demiş(S:47)

II.1.3. BÖLL ile NESİN'in AYDIN TUTUMLARINDA GÖZLENEN BENZERLİK VE FARKLILIKLAR

II.1.3.1. BENZERLİKLER:

Böll ile Nesin'in aydın yaklaşımlarına yansıyan ortak bir çok etmen göze çarpar. Her iki yazıncı da, kendi ülkelerinde toplumsal kurumları en çok sorgulayan, eleştiren aydınların başında gelirler.

İki yazıncının ortak bir diğer özelliği de, aydın tutumlarının, salt yazınsal etkinlikleriyle sınırlı kalmaması, ulusal ve uluslararası gündemi oluşturan bir çok olaya da eylemsel düzeyde yansımalarıdır.

Heinrich Böll, 1970'lerde Sosyal Demokratların iktidarda olduğu dönemde, Almanya'nın, Doğu Bloku'na karşı "Yumuşama Politikası" izleyerek, adı geçen ülkelerle dostluk anlaşmaları imzalamasında etkin rol oynadı. Bu nedenle, yazıncı, seçimlerde Sosyal Demokratları destekledi.

Aziz Nesin de, 1989'da "Demokrasi Kurultayı"nın toplanmasında etkin katkılar sağladı. Bu girişim, aynı zamanda, aydınların, bir çok konuda yönetimle

aynı doğrultuda düşünmediklerinin bir göstergesi oldu.

Heinrich Böll, 1974'te Alman Polisini, "Baader - Meinhof" örgütünü etkisiz kılmak için yaptığı operasyonlarda yargısız infazlar yapmak ve basını da bu eylemlere çanak tutmakla suçlayınca, hem iktidarda olan Hıristiyan Demokratlar, hem de basının sağ kesimi tarafından, terörizme destek olmakla suçlandı.

Nesin de, benzer bir olayı, Sivas'ta katıldığı "Pir Sultan Abdal'ı Anma Şenliklerinde" 37 kişinin yakıldığı olayda yaşadı. Ölümünden kıl payı kurtulan yazıncı, yaptığı konuşmanın, meydana gelen olayda tahrik nedeni olduğu gerekçesiyle yargılandı. Nesin, 1993'te "Şeytan Ayetleri"ni yayımladığı için tehdit edildiğini, dönemin Başbakan Yardımcısı İnönü'yü ziyaretinde açıkladı.

İki yazıncı da, gerek yazınsal, gerek eylemsel etkinlikleri nedeniyle, başta iktidarlar olmak üzere, toplumsal kurumlarla bir çok polemige giren aydınların başında gelirler.

Yazıncıların, bu çalışmada irdelenen yapıtlarına yansıyan tutumlarında da ortak bir çok öncelik

gözlenmektedir. Bunlardan ilk göze çarpanı, dinsel tabulardır. Böll, dinin yaşamdan uzak, bireye indirgenmeyen işlevinden yakınırken, Nesin, dinsel tabuları, bireysel ve toplumsal gelişimin önündeki engeller olarak betimler.

Bu bağlamda, iki yazıncı da, dinsel kurumları, sistemle işbirliği yaparak, gerek bireysel, gerek toplumsal değişimi tıkamakla suçlarlar.

Bir başka benzerlik de, yazıncıların sisteme yaklaşım biçimlerinde ortaya çıkar. Böll'ün kahramanı, sistemin, tutuculuğunu sürdürmek uğruna, akılcı, insancıl yaklaşımı yadsıdığına savlarken, Nesin, sistemin, değişime hiç bir koşulda olumlu bakmadığını, baş karaktere kurguladığı trajik sonda gerekçelendirir.

İki yapıtta vurgulanan önemli bir başka benzer ayrıntı, ahlaksal değerlerde yaşanan yozlaşmaya, aydınının karşı çıkışıdır. Böll, bunu, kurumların özeleştiriden yoksun yapısına, politikaya egemen olan popülist yönelimlere bağlarken; Nesin'e göre, sorunun nedeni, aşılamayan tabularda yatmaktadır.

İki yapıtta da, bireysel ve toplumsal önyargılar önemli bir yer tutarlar. Böll'ün baş karakteri, farklı düşünsel anlayışı yüzünden, sadece sistemin tepkisiyle karşılaşmaz; aynı zamanda, başta ailesi olmak üzere, çevresince de dışlanır. Nesin'in kurguladığı aydın karakterler de, aynı nedenden ötürü cezalandırılırlar.

Böll'ün de, Nesin'in de aydın kahramanları, olup bitenin bilincinde bir yaklaşım sergilerler. Her iki yapıtın aydın karakterleri, insancıl, akılcı bir zeminde kalarak, savaşımalarını meşru kılmaya çalışırlar.

II. I. 3. 2. FARKLILIKLAR

Yazıncıların aydın tutumlarına yansıyan ilk önemli farklılık, politik yaklaşımlarında göze çarpar. Nesin, gerek yazınsal etkinliğinde, gerek eylemsel tutumunda, varolan tüm siyasal oluşumlara mesafeli bir tavır sergileyip, bu bağlamda hiç bir siyasal partiye, karşı/taraf olmadığını vurgularken, Böll, W. Brandt'ın başkanlığındaki Sosyal Demokratların yer aldığı koalisyon hükümetine açık destek veren

aydınlardan biri olmuştur. Böll, bu partinin seçim kampanyalarına doğrudan katılarak, okuyucularından, bu parti adına oy istemiştir. Buna karşılık, Nesin, parti benzeri kuruluşlara hep mesafeli kaldı.

Yazıncıların irdelenen yapıtlarına yansıyan tutum alışlarındaki farklılıklar ise, daha çok, toplumsal koşulların, kültürel başkalıkların sonucu olan sorunlardan kaynaklanır. Farklılıklar, her şeyden önce, kurgulanan karakterlerin seçiminde ortaya çıkar. Böll, eğitim almış, seçkin bir aileden gelen entelektüel baş karakter ile seçkinleri ve sistemi sorgularken, Nesin, sıradan bir kahraman kurgular.

Seçkinleri ve onların kimi zaman yer aldıkları, ama hep yakın oldukları sistemi sorgulayan Böll'ün, alt kültürden seçeceği bir kahramanla, eleştirel bilinci gelişmiş, Batı okuyucusu üzerinde, bu kadar etki bırakması ve inandırıcı olması beklenemezdi.

Nesin'in, sürekli değişim ve gelişim ilkesini, kuramsaldan edimsele taşıırken, sıradan bir karakter seçmesi, bireyin, ancak değişerek aydınlanacağı; aydınlandıkça sorgulayacağı savının gerekçesini oluşturur.

H. Böll, ağırlıklı olarak, Almanya'nın, geçmişten dersler almadığı savı üzerinde durur. Kurguladığı kahramanın kişiliğinde, geçmişte olup biteni bir kere daha gözler önüne sermeye çalışan yazıncı, II. Dünya Savaşı'na neden olan nazilerin, günümüzde de erke sahip olduklarını öne sürer.

Böll, kiliseyi, politikaya bulaşarak, kitleyi yanlış yönlendirmekle suçlarken; Nesin, aşılamayan dinsel tabulardan yakını. Türkiye'de hala uygulanmakta olan idam cezasını, insancıl ve eleştirel bir gözle sorgulayarak, devleti, altına imza attığı Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'ne uymaya çağıran yazıncı, temel hak ve özgürlüklerin sağlanması çabalarına, böyle katkı yapmaya çalışır.

İrdelenen her iki yapıttan da ortaya çıkan sonuç şudur: Aydın, öncelikle, yetiştiği, bireyi olarak yaşadığı toplumun aynasıdır. Onun sorunlarına göre çözümler arar.

Toplumsal koşullara, sistemin dayatmalarına göre değil, akılcı ve insancıl ilkelere göre tutumunu belirleyen aydını, diğer bireylerden ayıran ince çizgi, onun eleştirel, insancıl yaklaşımıdır.

II.1.4. S.LENZ'in Heimatmuseum (Yurt Müzesi)

ROMANINDA AYDIN TUTUMLAR:

Siegfried Lenz, bu yapıtında, Almanya'nın politik geçmişini sorgular. Geçmişten dersler çıkarılması gerektiğini savlayan Lenz, çözümleyici bir anlatım biçimi izler.²⁰ Roman,-Böll'ün, incelenen yapıtında olduğu gibi-geriye dönüş teknikleriyle, yapıtın "ben

²⁰ .Savaş sonrası Alman Edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Lenz'in(1926...) yapıtlarında geniş bir konu dağarcığı göze çarpar. Böll gibi, Lenz de II. Dünya savaşı'na asker olarak katılan yazarlardan biridir. Ancak, Lenz, yapıtlarında sadece savaşı konulaştırmaz. Çocukluğunun geçtiği Masuren'in (Savaş sonrasında Polonya sınırları içinde kaldı) kültürel, tarihsel, dilsel, bölgesel farklılıklarını anlatan yazıncı, bölge edebiyatı yapan yazıncılardan biri olarak da anılır. Lenz, 1970'lerde Sosyal Demokratları (SPD) etkin biçimde destekleyen Alman aydınlar arasında yer alır.

Yazınsal etkinliğiyle, birçok ödül alan yazıncının, önemli yapıtları arasında "Deutschstunde", "Heimatmuseum", "Es waren Habichte in der Luft" "der Verlust" (Roman)"Beziehungen", "Elfenbeinturm und Barrikade"(denemeler), "das serbische Mädchen," "ein Kriegsende" (öykü) gibi isimler sayılabilir.

anlatıcı" kahramanı Sigmund'un, geçmişiyile yaptığı hesaplaşmalar üzerine kurgulanmaktadır.

Masuren'li bir halı dokumacısı olan Sigmund, amcasının, Masuren kültürünü gelecek kuşaklara aktarmak için kurduğu, Masuren'e özgü eşyaların yer aldığı -yapıta da adını veren- müzeyi devralarak, zenginleştirmeye çalışır.²¹

Sigmund'un amacı, Masuren'i bütün değerleriyle geleceğe taşıyarak, kalıcılaştırmaktır. Ancak, Nazilerin yönetime gelmesi, durumu değiştirir. Çoğunluğunu Polonyalıların oluşturduğu bölgede, huzursuzluklar çıkmaya başlar.

Çoğunlukta olmalarına rağmen, ekonomik ve sosyal açıdan Almanlara bağımlı olan Polonyalılar, Nazilerin izlediği ırkçı politika sonucu, baskı görmekte;

²¹ .Masuren, eskiden Almanya'nın yönetiminde olan, II. Dünya Savaş'ı sonucunda Polonya toprakları içinde kalan bir bölgedir. Almanya ile Polonya arasında uzun süre sorun olan bölge, 1970'te iki ülke arasında yapılan anlaşmayla, Polonya toprağı olarak resmen tanıldı.

sorunlarını anlatacak kurum ve kişilerden yoksun kalmaktadırlar.

Köylü olan Polonyalıların sosyal yaşantılarına ilkelik egemendir. Çoğu, Almanların yanında karın tokluğuna çalışmaktadır.

Polonyalıların, Savaş'ın sonuna doğru Masuren'i işgal eden Ruslardan ilgi görmesi, Almanları iyice huzursuz eder. Sigmund'un yaşadığı Lucknow da dahil, Masuren'in Polonya'ya geçmesinden kaygılanan Almanlar, onlara uyguladıkları baskıları artırmaya başlarlar.

Sonunda korktukları başlarına gelir; Almanlar, Savaş'la birlikte Masuren bölgesini de yitirirler. Çoğu, Masuren'den ayrılmak zorunda kalır. Onlardan biri de, müzeyi oluşturan malzemenin büyük kısmını beraberinde götürmeyi başaran Sigmund'dur.

Müzeyi, daha sonra yerleştikleri Eugendlund'da yeniden açmak isteyen Sigmund, göçmen soydaşlarının, müzeyi politik bir araç olarak kullanma istemleriyle karşılaşır; müze, Polonyalıların Masuren'deki varlıklarına tanıklık eden bölümleri yok edilerek, yeniden açılmak istenmektedir.

Amaç ise, Masuren'de sadece Almanların yaşamış olduğunu öne sürerek, Almanların bölge üzerinde iddia ettikleri haklara meşruluk kazandırmaktır. Sigmund, bu düşünceye karşı çıkınca, müzeye resmen el konulur.²³

Bu girişimi, geçmişe yapılan haksızlık olarak değerlendiren Sigmund, sonunda müzeyi yakar. Kendisi de olayda yaralanır. Roman, hastahane de yatan Sigmund'un, başından geçenleri, onu ziyaret eden bir yakınına anlattıklarını konulaştırır.

²³ Masuren, Lenz'in de memleketidir. Savaş'tan sonra Polonya toprakları içinde kalan bölge, Almanya ile Polonya arasında uzun süren anlaşmazlıklara yolaçtı. W. Brandt hükümetinin Doğuyla yumuşama politikası (Ostpolitik) izlemesinde önemli rol oynayan Lenz, 1970 de Günter Grass'la birlikte, Brandt'ın davetlisi olarak, Almanya ile Polonya arasında yapılan sınır anlaşmasının Varşova'daki imza törenine katıldı. Bu eylemiyle yoğun eleştiri alan Lenz, özellikle tutucu kesimin, sert tepkilerine hedef oldu.

II.1.4.1. ETNİK AYRIMCILIK, ULUSLAŞMA SÜRECİNİ

TAMAMLAMAMIŞ TOPLUMLARA MI ÖZGÜDÜR?

Yapıt, ilk bakışta, Sigmund'un yaşam öyküsünü konulaştırıyormuş gibi bir görüntü çizse de, odak noktayı, aydının, yurt - insan ilişkisine bakışı oluşturur. Lenz, bunu, tutumuyla, temsil ettiği dünya görüşüyle, "sürü toplum mu, ulus toplum mu ?" sorusuna yanıt arayan diğer aydın karakterinin kimliğinde seslendirir.

Bu karakter, olayları, eleştirel, sorgulayan bir yaklaşımla değerlendiren, bütün yargılarını, adalet ve eşitlik ilkesine göre belirleyen Konrad Karrasch'dır. Lucknow'da yaşayan Almanlar'dan biri olan Conny, gazetecidir. Ulus bilincine erişmiş olan Conny, Almanların, birlikte yaşadıkları Polonyalılara karşı yürüttükleri etnik ayrımcılığa karşı çıkar.²⁴

²⁴ .Edebiyat eleştirmeni Hans Wegener, bu yapıtı, Lenz'in, Brandt ile birlikte katıldığı Polonya gezisinin ve orada yapılan anlaşmanın bir savunması olarak değerlendirir (Wegener,1985.S:83).

Wegener'in görüşünü, Lenz'in, bu geziye ilişkin daha sonra yaptığı açıklamalar doğrular. Bu eylemin, Polonya ve Alman halklarının barışmasına katkı yaptığını savlayan Lenz, bu konudaki düşüncelerini şöyle gerekçelendirir: "Brandt, anlaşmanın imza törenine beni ve Günter Grass'ı davet etti. Bundan da doğal birşey olmaz.

Çünkü, ikimiz de Doğuluyuz. Grass, Danzig, ben, Masurenliyim. Almanya'nın, bu anlaşmayla, Polonya'nın Savaş sonrası sınırlarını resmen tanımış olmasından doğrudan etkilenenler arasında ben ve Grass da bulunmaktadır.

Çünkü, biz de, memleketimizi resmen yitirmiş olduk. Konuya tepki gösterenleri; Masuren'i, Polonya toprağı olarak tanıyan anlaşmayı savunduğum için bana kızan hemşerilerimin öfkesini anlıyorum. Ben de, memleketimi seviyorum; ama, başkalarına çektirdiğimiz acıları da unutmamalıyız.

Oradaki Polonyalıların beşte birini, biz Almanlar katlettik. Adalete inanıyorsak, gerçekleri görmeliyiz. Zaten, tarih de, neden sonuç ilişkisine dayanır. Bunu kabul etmek zorundayız (Lenz, 1971. S:17).

Ulus bilinci olmayan toplumun aydın bireyi olan Conny, ayrımcılığa karşı verdiği savaşında, hem yönetsel gücün, hem de ait olduğu baskın kesimin tepkisini çeker.

Yapıtın özü, Conny'nin aydın savaşımını içerir. 'Ben anlatıcı' Sigmund'un, anlattıkları da, bu uğraşının aktarımıdır.

Onun bu uğraşında karşılaştığı güçlükleri, neden ve sonuçlarıyla aktaran Sigmund için Conny, aynı zamanda, bir değişim ve aydınlanma sürecini başlatan kişidir.

Sigmund'un yakın arkadaşı olan Conny, hak ve özgürlükleri her şeyin üzerinde tutan, eşitlik ilkesine inan ve hep "adalet" diyen, evrensel bir anlayışa sahiptir.

Sigmund ise, başlangıçta "Önce, vatan mı, önce insan mı?" ikileminde bocalar. Ancak, Conny'nin, düşünsel etkinliğinde sergilediği tutarlı, ilkeli yaklaşım, Sigmund'u, etkiler; onun için bir aydınlanma sürecine dönüşür.

Bu süreçle birlikte, dünya görüşünü yeniden gözden geçiren Sigmund'un, hep dokunulmaz ve kutsal

gördükleri "vatan" sloganını sorgulamaya başladığı, Conny'e ilişkin aktardığı düşüncelerinden ortaya çıkar: Conny için, vatan, tarafsız, adaletli, eşitlikçi paylaşımın olduğu yerdi. Biz, bunu başaramadık. Her şey, sadece bizim şandık. Ama Conny, her zaman olduğu gibi, haklıydı (s:594).

Lenz'in, aydın niteliklerle donattığı Conny'nin, bu nitelikleriyle, Sigmund'un bilinçlenme sürecine büyük katkılar yaptığı, Sigmund'un yaptığı şu saptamadan anlaşılmaktadır: "Conny Karrasch, büyük bir insandı. Şu anda burada olmamı ona borçluyum. Hiç kimse, verdiğim kararlarda Conny kadar etkili olmadı" (s:63).

Conny, soydaşlarının Polonyalılara uyguladıkları baskılara şiddetle karşı çıkan, onların haklarını etkin biçimde arayan Lucknow'daki tek Alman olarak göze çarpar. Lenz, onun bu eylemsel tutumunda, aydınının, yaşadığı topluma ve onun değer yargılarına ters düştüğü konu ve anları betimler.

Tutumuyla, savunduğu ilkelerle, yaşadığı topluma aykırı duruma düşen Conny'nin çıkış noktası, hiç bir gerekçenin, insanlara zulüm yapmayı mazur kılamayacağı inancıdır.

Ancak, soydaşları, böyle düşünmemektedirler; söz konusu eylemi mazur kılan etmenler olduğunu savunan Masuren'li Almanlara göre, bu etmenlerden biri de kutsal ve dokunulmaz olan "vatan"dır. Polonyalılara yapılan bunca haksızlık, bu kutsal yurt uğrunadır.

Almanların kabul etmek istemedikleri bir gerçek vardır; Masuren onların olduğu kadar Polonyalıların da vatanıdır. Yazıncı, kurguladığı aydın kahramanın kişiliğinde, bunun kavgasını verir.

Conny'nin, betimlenen tutumundan dolayı, içine düştüğü durumu ayrıntılarıyla anlatan Sigmund, onun yaşadıklarını şöyle aktarır:

Conny, Lucknow'da en çok nefret edilen insan olmaya dayanabilmeyi başarıyordu. Onun, bunca tepkiyi kaldırabilmesini olanaklı kılan ise, savaşta da olsa, hak ve adaletin yerini bulması gerektiğine olan inancıydı (s:487).

Conny, insancıl olduğu kadar akılcıdır da. Olaylara yaklaşımını belirleyen ölçüt, bu dengedir. Lucknow'u işgal eden Rusların Polonyalılara tanıdıkları hoşgörü, Almanların onlara duyduğu öfkeyi gittikçe artırır. Sigmund'un da zoruna giden olaya

Conny, soğukkanlı yaklaşır. Conny'e göre, Ruslar, birlikte yaşayan insanları birbirine düşürmek için tuzak kurmaktadırlar:

Rusların, yüzyıllardan beri birlikte yaşadığımız Polonyalılara her türlü hoşgörüyü göstermeleri, bizi üzüyordu. Ama Conny'nin, 'Sigmund, Ruslar, bizi tuzağa düşürmek için, bunu yapıyorlar; bizi kışkırtmak istiyorlar' demesi, çok mantıklıydı (s:114).

Conny de soydaşları kadar yurdunu sevmektedir. Ancak, Polonyalıların da, en az onlar kadar burada yaşama hakları olduğuna inanmaktadır. Tutum alışını belirleyen de, inandığı bu gerçektir.

Onları Masuren'den kovmaya çalışan Almanlar, Conny'nin yaklaşımını kabul etmemektedirler. Conny onların gözünde artık, bir vatan hainidir: " Conny, Polonyalılar'a, mahkemelerde savunacak kadar açık destek verince, vatan haini ilan edilenlerden biri olmuştu" (s:487).

Ancak, bütün bunlar Conny'i yıldırılmaz. Çevresinin bütün tepkilerine; ona vurdukları hain damgasına rağmen, o bildiğinden şaşmaz; adalet ve eşitlik isteminden vazgeçmez. Ona göre, Polonyalılar'ın hak

ve özgürlükleri çiğnenmektedir. Onlara bunun için yardım etmekten kaçınmayan Conny, çevresinden tamamen dışlanır. Sigmund, bu durumu şöyle aktarır:

Conny, lokantaya girip yemek bile isteyemiyordu. Çünkü, çaldığı her kapı yüzüne kapanıyordu. Lucknow, Conny'e adeta yasaklanmıştı. Ama, Conny, direniyordu; hem de olağanüstü bir sabırla (s:487).

Conny'nin verdiği mücadelede sürekli vurgulanan nokta, onun, adalet ve eşitliği her şeyin üzerinde tutan anlayışından ödün vermeyişidir. Lenz, benzer bir örneği şöyle kurgular: Lucknow'u savunan Alman öncü birliklerinde görevli bir subay, suçsuz bir Polonyalıyı öldürür. Conny, çok sevilen bu subay aleyhine mahkemede tanıklık ederse de, sanık, kanıt yetersizliğinden serbest bırakılır. Sigmund, bu anı şöyle aktarır:

Conny, sanığın serbest bırakılacağını bile bile, tanıklık etti. Amacının, geçenin ortaya çıkmasına katkı yapmak olduğunu söylediye de, sanık, kanıt yetersizliğinden serbest bırakıldı. Salondakiler, Conny'e 'vatan haini!' diye bağıryorlardı (s:489).

Conny'nin, diğer Almanlarla çatışmasının, her girişimiyle tepki çekmesinin tek nedeni, gerçeğin peşinde olmasıdır. Gerçeği görmenin, uzlaşmanın önkoşulu olduğunu savunan Conny'e göre, bu da ancak akılcı, insancıl bir yaklaşımla olanaklıdır. Conny, meşru olanın da, çözüm getirecek olanın da bu yol olduğuna inanır, bunu anlatmaya çalışır. Sigmund, Conny'nin bu yaklaşımını şöyle anlatır:

Ona, neyi savunduğunu sordum. 'Gerçeği, akılcı olanı'dedi. Ve devam etti 'Tarihimiz de, gerçekler de, herkesin (Polonyalıların) burada yaşama hakkı olduğunu ortaya koymaktadır'dedi (s:232).

Barişin da ancak akılcılıkla olanaklı olacağını savlayan Conny, birlikte çalıştığı Weinknecht'in yaklaşımını örnek alır. Weinknecht, Polonya kökenli bir gazetecidir.

Ancak, Masuren'in Polonya'ya geçmesine de karşı olan bu aydın karaktere göre çözüm, herkesin eşit haklara sahip olduğunu kabul etmektir. Hem yazınsal, hem eylemsel etkinliğiyle bunun kavgasını veren Weinknecht'in, Almanlarca dövülerek öldürülmesi Conny'i umutsuzluğa iter. Ona göre, soydaşları,

akılcı ve insancıl çözümlerin hepsini yadsımışlardır.

Sigmund, onun karamsarlığını şöyle aktarır:

Bana 'vatan dediğimiz, bir kesimin, diğerinden nefret ettiği bir topluluğa dönüştü artık. Weinknecht, bunu ilk duyumsayandı. O, buna karşı mücadele ediyordu. Ama...'dedi (s:234).

Lenz, Conny'i, düşüncelerini eyleme dönüştüren, düşünsel etkinliğinde tutarlı görünüm sergileyen bir karakter olarak kurgular. Conny, akılcıdır; çözüm ve seçenek üretir. İnsancıldır; uzlaşa ve hoşgörüyü savunur.

Conny'nin olaylara göre tutum belirlediğini vurgulayan Sigmund, onun insancıl yaklaşımına, akılcı çözümlerine hep tanık olduğunu gizlemez.

Sigmund'un altını çizdiği olaylar, farklı boyut ve türden olsalar da, Conny'nin, her yeni durum karşısında, farklı tutum sergilemesi; koşulların, farklı yaklaşım biçimi gerektiren yapılarından kaynaklanır.

Bir manga Rus askeri, ölen bir arkadaşlarını geri götürmek için yola düşerler. Ancak, Garejewo yakınlarındaki ormanda yollarını şaşırırlar. Conny,

silahsız askerlere yardım etmek ister. Sigmund, bu olayı aktarırken, onun insancıl değerlere ne kadar bağlı olduğunu vurgulamaya çalışır:

Conny, beni kenara çekerek, 'Ruslar, silahsız. Geri dönüyorlar. Ölmüş bir komutanlarını eve götürüyorlar. Kimse, onları ele vermemeli. Eğer bunu yaparsan, yazıklar olsun' dedi (s:127).

Askerlere yardım etmek için çözüm bulmaya çalışan Conny, bölgeyi iyi bilen bir Polonyalıdan, onlara sınıra kadar yardım etmesini ister. Sigmund, Conny'nin, inandığı bu çözümü hemen uygulamaya koyulduğunu şöyle aktarır:

Conny, Polonyalıların kaldığı kulübeye daldı. Askerlere yardım edecek birini istiyordu. Ancak, kimseden ses çıkmadı, çünkü korkuyorlardı. Conny, hepsine sordu. Ama, kimse, yanaşmadı (s:128).

Kimse, yardım etmeye yanaşmaz. Conny, onları ikna etmek için askerlerin çaresizliklerini anlatmaya çalışır. Sigmund, onun, "Ölülerini, eve götürüyorlar. Silahları yok. Onlara, yardım etmelisiniz; çünkü, yolu siz biliyorsunuz" dediğini, ama, sonuç alamadığını vurgular (s:128).

Conny, Polonyalılar yardım etmeyince, kendisi yardım etmeye karar verir. Bunu hiç beklemediğini, "Ben, aynı cesareti gösteremezdim!", biçiminde ifade eden Sigmund, Conny'i, bu kararı almaya iten nedeni şöyle seslendirir: "Onların çaresizliğine, göz yumamadı; ama, zor bir iş olduğunu biliyordu" (s:129).

Sigmund, Conny'nin olaylara nesnel bakabilme yetisini onun eşitlikçi anlayışına bağlamaktadır. Zaten, Conny'nin tepki çekmesinin tek nedeni, "yansızlık" konusundaki duyarlılığından kaynaklanır. Sigmund, buna örnek olan bir olayı şöyle aktarır:

Yaşlı Blask'ın üzerine arabayı sürdüler. Sonra, ona ateş ettiler. Blask'ı, komşularını öldürdüler. Olayı gören Conny'e, 'Özsavunma oldu' diye, tanıklık etmesi için baskı yaptılar. Ama, Conny, her şeyi ertesi gün aynen yazdı (s:346).

Aydını yönlendiren; yaklaşımını biçimlendiren koşullardır. Onu, karşıt, aykırı duruma düşüren koşulların, akılcı, insancıl yoksunluklarıdır. Conny de, böyle bir aydın görünümü çizer.

Koşulların dayatmasını bir sınav olarak gören Conny'e göre, önemli olan, bu dayatmaları aşmaya

çalışmaktır. Sigmund, bu yaklaşımını şöyle aktarır:
 "Conny, 'gerçek, güçlüklerin göze alınmasıyla ortaya çıkabilir. Bunun için de, insan, her şeyden önce dürüst ve özverili olmalıdır'diyordu" (s:266).

Conny'nin dile getirdiği "gerçek", herkese göre değişen "gerçek" değildir.²⁵ Onun sözünü ettiği, aydının inandığı; akılcı ve insancıl yaklaşımı öngören gerçektir. Conny'nin, tarihin misyonu üzerine yaptığı şu saptama, bu savı doğrular:

Conny, ' Tarihi, tek yönlü gösterenlere dikkat et!
 Onlar, sana, tarihin, sadece kahramanlıklarla dolu olduğunu söyleyeceklerdir. Oysa, tarih, sadece kahramanlığa değil, vahşete de tanıklık eder. Sen de, şu anda bunu yaşıyorsun' dedi. Karşılık vermek

²⁵ .Bu bağlamda, Lenz'in, aydının konumuyla ilintili yaklaşımı anılmalıdır. Aydın, her şeyden önce, tüm değer ve kurumlara mesafeli bir konumda olma sorumluluğu bulunduğunu savlayan Lenz, onun, olayları yansız değerlendirebilmesini, ancak bu biçimde olanaklı görmektedir. Yazıncı, savını şöyle sürdürür: "aydının, kimselere; ne bu gruba, ne de ötekine karşı bir vicdan borcu yoktur. Onun yeri, birinin yanı değil, iki tarafın da tam arasındadır(Lenz,1986.s:30).

istedim. Ama, hiç bir şey söyleyemedim; çünkü,
haklıydı...(s:402).

Conny'nin bu saptaması, aynı zamanda, Sigmund'a bir uyarıdır. Conny, toplumun yanılığısına ortak olmaması için onu uyarmaktadır. Bu mesajı aldığıını, Sigmund, kendi düşüncelerini aktarırken, ortaya koymaktadır.

II.1.4.2. ÖNCE İNSAN MI, YURT MU ?

Çözümleyici bir anlatım tekniği izleyen Lenz, Conny'nin, aydın olarak verdiği savaşıma tanıklık eden ve aktaran Sigmund'un değişim serüvenini de kurgular. Şimdiye kadar, sadece bir aktarımcı ödevi üstlenen Sigmund, geçmişini sorgulayarak, bir özeleştiri yapmaya çalışır.

Müzeyi yakmasının, bu özeleştirisinin bir sonucu olduğu, Sigmund'un şu sözlerinden anlaşılmaktadır: "Ortak geçmişimizin izlerini taşıyan, onu belgeleyen kanıtları, herkesin kendi çıkarlarına göre kullanmasına izin veremezdim" (s:655).

Sigmund, müzeyi yakma nedenlerini açıklamaya devam eder: "Geçmiş, onu yaşayan herkese aittir. Onu, bölmek, sadece bir bölümünü göstermeye çalışmak, tarihi çarpıtmak demektir" (s:420).

Yıllar süren uğraşısıyla kurduğu müzeyi, anlık bir kararla yakmadığını söyleyen Sigmund, müzenin, sadece Almanları değil, Masuren'in tümünü temsil ettiğine inanır. Ama, soydaşları, Polonyalıların Masuren'deki varlığını inkar etmektedirler. Bu da, Sigmund'a göre, varolan bir gerçeği yok saymaktır: "Müzeyi yaktım diye

üzülmüyorum. Hiç bir şeyi kurtarmadığım için pişman da değilim. Kurtarmam gereken de, her şeydi; yakmam gereken de. Seçme şansım yoktu" (s:339).

Yapıtın özünü oluşturan, yurt-insan ikileminde, bütün diğer soydaşları gibi baştan beri bocalayan Sigmund, -geç de olsa- bir bireşime varır. "Yurt mu, insan içindir; insan mı, yurt içindir?" sorusunun yanıtını, yaşadığı deneyimler sonunda bulan Sigmund, vardığı bireşimi şöyle seslendirir:

Yurt sözcüğünün, masumca ifade edilmeyecek kadar yozlaştığını biliyorum. Bunu, aynı yerde yaşayan, ancak duyguda, düşüncede, paylaşımda, uzlaşıda birbirinden uzak olanların yaptığını da biliyorum. Aslında, yurdun onlar için, gerçekte hiç bir önemi olmadığını öğrendim. Çünkü, yurt, onların dediği gibi, sadece 'övlülerin yattığı bir yer' değil; insanın, huzur ve güven bulduğu, kabul gördüğü yerdir. Yurt, paylaşımdadır, dildedir, duygudadır, düşüncededir. Yurt, insanın, insancılığıyla kabul gördüğü yerdir. Çünkü, günün birinde herkes, öz kimliğiyle kabul görüp, tanınmak ister(s:120).

Sigmund, bu bireşime kolayca varmamıştır. Geçmişini sorgulayarak, yaptığı bu özeleştiri, onun geçirdiği

aydınlanma sürecinin bir göstergesidir. Başından beri "yurt mu- insan mı?" ikileminde bocalayan Sigmund, aklın ve insancıl olanın her zaman galip geleceğine bir kez daha tanık olmuştur.

O, soydaşlarının, öteden beri burada yaşayan, ortak bir çok değeri paylaşan Polonyalılara, "Burası sizin değil, sadece bizim yurdumuz. Çünkü, biz, burayı sizden daha çok seviyoruz" gibi, akılcı ve insancıl mantığı yadsıyan gerekçeyle uyguladıkları türlü baskıların, yurtlarını yitirmelerine neden olduğunun ayırımına varmıştır artık.

Yönetmelik erkin, onları yıldırıp, Masuren'den sürmek için bütün yolları denediğini vurgulayan Sigmund, olayın artık, bir vahşete dönüştüğünü vurgular:

Bu kadar yeri boşaltıp, insanları yurtlarından sürmek hakkını nereden mi buluyorlardı? Çok basit: Güç onlardaydı. Erki onlar temsil ediyordu. Gerekli gördükleri yer ve zamanlarda, yurdumuzu korumak bahanesiyle, hiç sorgulamadan, düşünmeden, insanı alçaltan, ezen her yolu yasa yaparak, çekinmeden kullanıyorlardı (s:398).

Sigmund, soydaşlarının içine düştüğü çelişkileri saptamayı sürdürür. Almanların Polonyalılara duydukları öfke, akılcılık sınırlarını aşmıştır. Onları öz yurtlarından sürme hakkını kendilerinde görürlerken, Masuren'i işgal eden ve zor durumdaki Polonyalılar'ı koruma altına alan Rusları en acımasız biçimde suçlamaktan geri kalmazlar.

Onlara göre Ruslar, masum Almanların yurdunu işgal etmişlerdir. Sigmund, bunu şöyle aktarır:

Zor durumdaki Polonyalıları koruyan Ruslara herkes kin duyuyordu. Çünkü onlar, yurdumuzu elimizden almak isteyen Polonyalıları korumaya gelmişlerdi (s:166).

Polonyalılara yaptıkları bunca haksızlığı ve baskıyı görmezden gelen Almanlar, bu masumiyet savına o kadar inanırlar ki, savaşı kendilerinin başlattığını unuturlar.

Sigmund'un amcası Adam da, böyle düşünenlerden biridir: **Adam amca, Rus subayın yüzüne öfkeyle baktı. 'Bu savaşı yitireceksiniz. Çünkü bu ülke, bu su, bu toprak, -kısaca- her şey size karşı (s:167).**

II.1.5. Y.KEMAL'in Filler Sultanı

ROMANINDA AYDIN TUTUMLAR:

Yaşar Kemal'in, -bir çocuk öyküsünden uyarlanan- bu yapıtı, modern romana geçiş denemelerinin bir örneğini oluşturur. Karıncalar ve fillerin öyküsünü roman biçiminde kurgulayan Kemal, bu romanla, yazın kariyerinde, -biçem ve anlatım tekniği açısından- bir ilke imzasını atmaktadır.

Kahraman ağırlıklı romandan, olay-konu ağırlıklı romana geçişi deneyen yazar, bu yapıtında -diğer romanlarının aksine- betimlemelere çok fazla yer vermez; karakter çözümlerini ön planda tutmaz.

Kemal, "Bu bir çocuk romanı mı?" sorusunu, "Çocuk edebiyatı olmaz; çocuklar için ayrı, büyükler için ayrı edebiyat yapılmaz" biçiminde yanıtlar (Öz, 1977:212)²⁶ .

²⁶ .Günümüzün ünlü romancılarından biri olan Yaşar KEMAL (1923), yazdığı bir çok yapıtıyla uluslararası alanda Aziz NESİN ile birlikte en çok tanınan iki türk yazardan biridir. Özellikle üç cilt olarak yayınlanan romanı "İnce Memed" yazarına evrensel bir ün sağladı. Bir çok yabancı dile de

çevrilen bu yapıtı, Fransa, İsveç, Amerika, İngiltere gibi bir çok ülkede yılın romanı seçildi.

1951'de, bir yıllık hapis cezasına çarptırılan KEMAL, aralarında M. Ali Aybars'ın da bulunduğu bir kaç arkadaşıyla birlikte 1961'de Türkiye İşçi Partisi'ni kurarak, parti yönetiminde etkin görevler üstlendi. 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra arkadaşlarıyla birlikte tutuklanan Kemal, yoğun uluslararası baskılar sonucunda serbest bırakıldı.

90'lı yıllarda, devletin Güneydoğu politikasını sert biçimde eleştiren yazı ve demeçleriyle, kamuoyunu uzun süre tartıştıran Kemal, bazı yazılarında terörü destekleyen ifadeler kullandığı gerekçesiyle yargılanarak, hapis cezasına çarptırıldı. Cezası daha sonra ertelendi. Bir çok ödül kazanan KEMAL'in adı, Nobel Edebiyat Ödülü adayları arasında anılmaktadır.

Anlatılan konuyla başka bir şeyin simgelendiği "alegorik" roman olan yapıtta Kemal, ilk bakışta - Fillerle Karıncaların savaşını konulaştırıyor gibi görünse de- gerçekte, evrensel bir sorun olan sömürenlerle sömürülenlerin ilişkisini irdeler.²⁷

²⁷ KEMAL, bir söyleşide bu yapıt üzerine şu değerlendirmeyi yapar: "Bu yapıtımda, sömüren güçlü azınlıkla, sömürülen güçsüz çoğunluğun savaşını işledim. Benden önce, halk,iri gövdesinden dolayı fildişi sömürücüye simge olarak almış. Sömürülenlerin çokluğunu, çalışkanlığını göstermek için de karıncayı almış. İyi anlatılabilirse, çocuklar da, büyükler de bu iki hayvanın çelişik görünüşünden, çağımızın en büyük, en korkunç çelişkisini kolaylıkla anlayabilirdi. Üzülmediğim nokta ise, özellikle çocukların, bu romanı okuduktan sonra, filleri belki de hiç sevmeyecek olmalarıdır" (KEMAL.1985.s.213)

II.1.5.1. SÜRÜLEŞ(TİR)ME:Her Türlü Sömürüye Giden

Yolun Başlangıcı

Sorunu, sömüren mutlu azınlık, sömürülen çoğunluk temelinde irdeleyen yazıncıya göre, sömürüye, birbirini tamamlayan üç temel etmen yol açmaktadır. Buna göre, değişime direnen sistem; sistemin tutuculuğundan beslenen erkin mutlaklaşma çabaları ve teknolojinin bir sürüleştirme aracına dönüşmesi sömürüyü olanaklı kılan etmenlerdir. Yazıncı, bu savını şöyle gerekçelendirir:

Artık, hiç bir karınca, karınca olduğu günleri anımsayamıyordu. Hepsinin bellekleri yunmuş ve arındırılmıştı. Radyolar, televizyonlar, gazeteler onları her gün yeni bir kalıba döküyordu. Hiç bir karınca hiç bir şeyi yaratamıyordu. Bu yeni icatlar karıncaların yaratıcılıklarını ellerinden almıştı. Her karınca şimdi artık filler sultanına yaşam suyu, çiçek özü, türlü yiyecek arayan, saraylar kuran birer makina olmuştu. Ama hiç düşünmeyen(s:184).

Neden-sonuç ilişkisinden yola çıkarak, adı geçen etmenleri sorgulayan yazıncı, anlatımını kara mizah

üzerine kurgular. Bunun en çarpıcı örneği, yapıtta sömüren azınlık olarak kurgulanan fillerin, sömürülen çoğunluk olan karıncalara - sömürüyü sürekli kılmak için- uyguladıkları baskılardır.

"Sömürü, baskı, tutsaklık..." gibi kavramların kullanımını yasaklayan sömürücü güç, sömürüye meşru bir zemin kazandırmaya çalışır. Bu gerekçeyle, adı geçen kavramların yerine, sadece "özgürlük, barış, dayanışma..." gibi kavramların kullanılması için yasa çıkaran baskın güç, **"Sömürü sözcüğü sözlüklerden silinecektir: Onun yerini özgürlük, eşitlik alacaktır. Sömürü sözcüğünü ağzına alan herkes derhal öldürülecek"**, diye buyurur (s:41).

Kemal'in sözünü ettiği güç, sömürüyü kaba güçle yürütme politikasından vazgeçtiği iletisini veren emperyalizmdir. O, kitleyi artık kaba güçle değil, büyük olanaklar sunan teknolojiden yararlanarak, sömürmektedir.

Bu alanda, sömürmekten de öte, bir tutsaklaştırma süreci yaşanmaktadır. Emperyalizmin, kültürünü, dilini, dünya görüşünü ihraç ederek, gerçekleştirdiği bu süreç, kitlenin farklıya, ötekiye kapalı bir

yapıya dönüşerek, hızla sürüleşmesine yol açmaktadır. Buna olanak tanıyan da, modern teknolojinin sorgulanmayan yüzüdür.

Filler Sultanı da, sömürüyü sorunsuz yürütmek ve sürekli kılmak için, sömürdüğü karıncalara aynı yöntemi uygulama yoluna gider: "Karıncalıkları, hiç akıllarına gelmesin diye,televizyonu, radyoyu, gazeteyi, romanı, sinemayı kullanalım"(s:189).

Modernizmin bu olumsuz yüzünü sorgulayan Kemal, aydınının bu bağlamdaki kaygılarını, kurguladığı şu düşünceyle vurgular:

Filler Sultanı, yardımcısına, 'televizyonları, radyoyu, gazeteleri hemen çalıştırın. Yüzlerce, binlerce film çevrilsin ki, bundan sonra hiç bir karınca, karınca sözcüğünü ağzına almasın' dedi (s:190).

Karıncaların çalışkanlığı, fillerin iştahını kabartır. Sayıları az olsa da, güç bakımından baskın olan filler, karıncaları tutsaklaştırarak sömürmek için plan yaparlar. Karıncalara karşı girişecekleri eyleme meşru bir görüntü kazandırmak için de, çeşitli sav ve sloganlar üretirler.

Sonunda, karıncalara, ülkelerini tehdit ettikleri gerekçesiyle saldıran filler, onları köleleştirerek sövmürmeye başlarlar. Öne sürdükleri gerekçe ise, düşündürücü olduğu kadar, çarpıcıdır da. Filler Sultanı, bu eylemi şöyle gerekçelendirir:

Fil ulusu barışçıldır. İlk saldırı karıncalardan geldi. Onlar, evlerimizi, kentlerimizi başımıza yıktılar. Filler, barışı sağlamak için bu eyleme girişmek zorunda kaldılar(s:15).

Kemal, sömüren gücün, insancıl değerleri, onları betimleyen kavramları yozlaştırarak, yüklendikleri anlamdan saptırıldığını, kurguladığı filin ağzından kara mizah yaparak, vurgular:

Yurdumuza saldıran, bize düşman olan karıncalara karşı zafer kazanamazsak eğer, kanımıza susamış karıncalar, bir tekimizi bırakmayacak bizi toptan yok edeceklerdir(s:10).

Sömürü de, kültürün bir parçasıdır. Sömürücü ulusların, bu kültürü uzun deneyimler sonucunda kazandığını Kemal'de, doğrular.

Demokratik kurum ve kuralların yerleşik olduğu bir çok ulusun geçmişinde bu kültürün izleri vardır.

Kemal, aydın olarak, benzer geleneği olan ulusların, salt gelişmek, daha iyi bir yaşam düzeyi yakalamak uğruna giriştikleri bu eylemi sorgular.

Karıncalar üzerinde kurdukları sömürüyü sürekli kılmanın yollarını aramayı sürdüren filler,akılcı yöntemlerden birinin de, kültür özümsemesi olduğunu bulgularlar. Onları, öz kültürlerinden soyutlamak için, işe dillerinden başlarlar: **"Her karınca, tek gerçek dil(!) olan filceyi öğrenecektir"(s:52).**

Artık, kimse başka dilde konuşup yazmayacaktır; çünkü, öbür diller ilkelidir, yoksuldur. Ayrıca, dil olup olmadıkları da zaten kesin değildir; dünyanın en soylu, en uygar, en barışçıl ulusu olan fil ulusu, karıncaların uygarlaşmasını, fillerle eşit haklara kavuşmasını istemektedir; bunun tek çözümü de, karıncaların, filleşmeleridir(!)

Bu sloganları üreten sömürücü filler, karıncaları filleştirme okulları açarlar. Karıncalar, burada her şeyden önce filceyi öğreneceklerdir. Filler Sultanı, bu planların gerekçesini şöyle seslendirir:

Karıncaları fil etme okulu açacağız. Yavrularını daha yumurtadan çıkar çıkmaz alıp bu okullarda

eğiteceğiz. Onlar, kendilerini fil sayacaklar, filliğe fillerden daha bağlı olacaklar. Ancak, karınca kadar fil olduklarını hiç unutmayacaklar (s:175).

"Aydının karđı ıkığını kaçınılmaz kılan, sistemin, egemen gücün dayatmalarıdır" savını Kemal de, paylağır. Karıncaları, önce yıldırarak, sonra kültürel, dilsel düzeyde özümseyerek, kurdukları sömürü düzenini kalıcılağtırmaya alığan fillerin yine de kaygıları vardır. Bu kaygıların nedeni, fillere karđı örgütlenerek direnmeyi öneren aydın karıncaların varlığıdır.

Filler Sultanı, kurdukları sistem için tehlike olan aydın karıncaların edilgenleğtirilmesi için, sahip oldukları bütün olanakları kullanmaya bağlar. nce, onların, kendi toplumlarında güven yitirmelerinin yollarını arar.

Karıncaların birer fil olduğu, savını iğleyerek, aydınların öncülük misyonunu etkisizleğtirmeye alığan filler, bunun yetmeyeceğini, çok geçmeden anlarlar.Karıncaları örgütlemeye alığan aydınların ortadan kaldırılması kaçınılmazdır. İlk sırada,

karıncaları örgütleyerek, fillere karşı direnmeye çağıran Kırmızı Sakal gelmektedir. Filler Sultanı, onun büyük bir tehlike olduğunu öne sürer:

Bu Kırmızı Sakal'lardır dünyayı karıştıran. Bunlardır, etle kemik olduğumuz karıncalarla aramızı bozmak isteyenler. Onların tozunun kokusu bile kalmayacak. Uslu, çalışkan karıncalar, bu başkaldıran şeytanları yok edecekler(s:20).

Filler, karınca topraklarına saldırdıklarında, "bu ülkelerin, kirdiğin bu canların öcünü senden alacağız ey zalim sultan!", diyerek, onlara karşı duran Kırmızı Sakal'ı yok etmeye kararlıdır (s:78).

Filler, aydın karıncaları etkisizleştirmek için, sürüleştirdikleri karıncaları, örgütlenerek, fillere karşı koymaya çalışan aydınlardan uzak tutmaya çalışırlar.

Sonunda, şimdiye kadar savundukları, "karıncalar da birer fildir" savını, daha da ileri götürerek, "bütün filler,karınca soyundan gelir" söylemini geliştirirler.

Filler Sultanı, karıncaların direnişini kırmaya yönelik kurgulanan şu söylemin yaygınlaştırılması için emir verir: " Ben, karınca kullarımla etle kemik,

yağmurla toprak gibi oldum. Bizim aslımız da zaten karıncalardan gelir”(s:45).

Egemen gücün aydına düşmanca yaklaşmasının, onu tehlike olarak yorumlamasının altında, aydının, dengelerin hep mutlu azınlık lehine değişimine karşı çıkışı yatar.

Kemal, egemen gücün aydına bakışını, Filler Sultanı'nın ağzından şöyle kurgular:

Kırmızı Sakal olma olasılığı olan her karıncanın, dirisini ya da ölüsünü getirebilirsiniz. Böylece, Kırmızı Sakal gibi düşünme olasılığı olanların kökünü kazımış oluruz (s:116).

Aydının, teknolojiye kuşkuyla bakmasının -hatta, zaman zaman olumsuzlamasının- bir diğer nedeni, teknolojinin, tekelleşmesidir. ²⁷

²⁷ Bir yazısında, teknolojiye değil, teknolojinin bir sınıfın elinde tekelleşerek bir sömürü aracına dönüşmesine karşı olduğunu vurgulayan Kemal, şunları söyler:“Teknoloji, insanları mutlu kılmaya gelirken, insanları tutsak kıldı. Onlar, tekniğin kullanıldığı büyük zulümlere uğradılar” (Kemal. 1995.S:202.)

Kitlerin sürüleşmesine zemin hazırlayan etmenlerden biri de, bu belli sınıfların elinde tekelleşen teknolojidir. Yazıncı, yıldırıcı bir niteliğe bürünen bu teknolojinin, adaletsiz bir denge belirlediğini şöyle kurgular:

Beş kıyamete kadar daha ömrü olsa dünyamızın, fillerin biriktirdikleri gene yeterdi. Bunca biriktirme ne pahasına oluyordu! Milyonlarca karıncanın hastalığı, ölümü, yoksulluğu pahasına..

(s:205).

Bu adaletsizliğin, insanları işsiz ve aç kalma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığını Kemal, şöyle vurgular: "Hep aç, hep korku, hep yoksulluk, hep gelecek korkusu içinde olacak insanlar" (s:172).

Kemal'in kurguladığı aydınlar, egemen gücün bütün baskılarına rağmen savaşımdan vazgeçmezler. Kırmızı Sakal'lar, sömürü düzenini sona erdirmek için sürekli çözüm üretirler. "Fillere tutsak, yaşayamayız" diyerek, yaşamın ancak, onurlu ve insancıl koşullarda sürdürülmeye değer olduğuna, karıncaları inandırmayı başarırlar. Örgütlenerek, mücadele veren karıncalar, sonunda özgürlüklerine kavuşurlar.

II.1.6. LENZ VE KEMAL'in AYDIN YAKLAŞIMLARINDA BELİRGİNLEŞEN BENZER VE FARKLI ETMENLER

II.1.6.1. BENZER ETMENLER

Siegfried Lenz ile Yaşar Kemal'in tutumlarına yansıyan ilk benzerlik, konu seçiminde ortaya çıkar. Lenz'de, Kemal'de, işledikleri konuların çoğunu, geçmişlerini biçimlendiren memleketlerinden seçerler.

Yaşar Kemal, Çukurova'yı, bu bölgenin kültürünü, romanları aracılığıyla, ulusal kültürün de ötesine taşıyarak, evrensel kültüre katarken, Siegfried Lenz, çocukluğunun geçtiği, Savaş'tan sonra Polonya toprakları içinde kalan Masuren'i çoğu yapıtında konulaştırarak, tanıtmaya çalışır.

Yazıncıların irdelenen yapıtlarına yansıyan tutumlarında da bir çok ortak noktalar vardır. En önemlisi, işledikleri konuda göze çarpar. İki yazıncı da, yapıtlarında, güçlü azınlığın, zayıf ve korumasız çoğunluğa uyguladığı baskıya, yaptığı haksızlığa karşı aydınının tepkisini seslendirirler. Lenz, - tarihsel dağarcıktan seçtiği bir konu örneğinde- insancıl ilkelere ters olan bu çelişkiyi kurgularken,

Kemal, bir çocuk öyküsünden uyarladığı yapıtında, evrensel bir sorun olan sömürüyü işler.

Her iki yazıncının altını çizdikleri bir başka nokta, değer ve kavramların, taşıdıkları anlamdan saptırılarak, yozlaştırılmalarıdır. Lenz, slogana dönüşen "yurtseverlik" adına insanlara yaşatılan vahşeti sorgularken; Kemal, barış ve özgürlüğün, saldırganın keyfiliğine göre yorumlanmasına tepki gösterir.

Yazıncılar, işledikleri konunun arka planında, insanlık tarihinin ayıbı olan ve günümüzde tekrar yükselme eğilimi gösteren kaba milliyetçiliğin uygar bir dünya için taşıdığı tehlikenin altını çizmeye çalışırlar.

Kemal, bunu "Karıncalar ile Fillerin öyküsüyle" gündeme taşıırken, Lenz, Almanya'nın geçmişinden bir kesiti konulaştırarak, sorunun güncelliğini ortaya koymaya çalışır.

II.I.6.2. FARKLI ETMENLER

Yazıncıların yapıtlarına yansıyan tutumlarındaki ilk farklılık, anlatım biçiminde belirginleşir. Kemal'in kahraman merkezli romandan, olay konu odaklı romana geçişi denediği yapıtta, anlatım ve gerekçelendirme, toplumcu dünya görüşü etrafında yoğunlaşmaktadır.

Bunun en çarpıcı örneği, bu dünya görüşünü benimseyen aydınların sürekli kullandıkları, barış, özgürlük, dayanışma, birleşme... gibi söylemlerin roman kurgusunun içine sıklıkla serpiştirilmiş olmalarıdır.

Buna karşılık Lenz'in, tarihi bir gerçek üzerine kurguladığı yapıtında odak noktayı iki kahramanın değişim ve uygarlaşma serüvenleri oluşturur.

"Ben anlatıcı" tekniğini kullanan Lenz, konuyu, - yer yer ideolojik pencereden baksa da- evrensel insan hak ve özgürlüklerinin korunması gerektiği savı üzerine kurgular. İki kahramanın tutum alışını belirleyen ölçütler, bu ilke etrafında biçimlenirler.

II.1.7. W.KOEPPEN'in Das Treibhaus (Sera)

ROMANINDA AYDIN TUTUMLAR:

Wolfgang Koeppen, bu yapıtında -sürgünden döndükten sonra politikaya atılan bir aydının politik yaşamı örneğinde- aydının edimli politikaya bakışını konulaştırır.

Milletvekili karakteri Keetenheuve'nin politik yaşamından kesitler kurgulayarak, politikayı ve politikacıların tutumunu sorgulayan yazıncı, bir anlamda, aydının edimli politikaya uzak duruşunun nedenlerini gerekçelendirmeye çalışır. ²⁹

²⁹ Savaş sonrası Alman yazınına, yazdığı üç romanın yanında, bir çok deneme kitapları ve günceleriyle katkı yapan yazıncı, yazdığı az sayıdaki romanında hemen hemen aynı şeyi yapar; sistemi ve onun kurumlarını, kurallarını sorgular.

İrkçiliğin akıldışılığını konulaştırdığı Savaş sonrası Alman Edebiyatı'nın üzerinde en çok konuşulan yapıtlarından biri olan "Tauben im Gras" romanının da yazarı olan Koeppen(1906-1995), Savaş sonrasını sorgulayan iki önemli yapıta daha sahiptir. "Der Tod in Rom"(1954) romanında, bir Nazi generalin Savaş sonrasındaki yaşam serüvenini konulaştıran Koeppen, generalin,

Yahudi bir kadın karşısındaki çaresizliğini ve her insan gibi onun da korunamayacağı durumlara düşebileceği gerçeğini işler.

Alfred Andersch ve Berthold Brecht gibi yazıncılar arasında anılan Koeppen'in, "Nach Russland und anderswohin. Empfindsame Reisen" (1958), "Amerikafahrt" (1959), "Reisen nach Frankreich" (1961) ...gibi başka yapıtları da vardır.

II.1.7.1. AYDIN VE EDİMLİ POLİTİKA: Bir Türlü Barışık Olmayan İki Kutup

Keetenheuve, Savaş sonrasında, ülkenin yeniden yapılanmasına; barışçıl ve uzlaşmacı bir ortamın sağlanmasına yönelik çabalara etkin katkılar yapmak amacıyla politikaya atılır; ancak, çok geçmeden, geçmişten hiç ders alınmadığına tanık olur.

Almanya, yeniden, hızlı bir silahlanma sürecine girmiş, erki, yine Savaş öncesi güçler temsil etmektedirler. Ve egemen güç, eskiden olduğu gibi, savaştan çıkarı olanlarla iç içedir. Bu gücü, verdiği mücadeleyle kırmaya çalışan aydın kahraman, başarılı olamaz; sonunda intihar eder.

Seçkinlerin önceliklerinin yol açtığı sosyal ve politik olumsuzlukları eleştirel bir yaklaşımla kurgulayan Koeppen, demokratik sistemlerin bile artık, seçkinlerin erk kavgasına dönüştüğünü önerir. Aydının edimli politikaya bu yüzden uzak durduğunu vurgulayan yazıncı, savını, kurguladığı kahramanın kişiliğinde şöyle seslendirir:

**Herkes bir aradaydı; politikacılar, reklamcılar,
şirket temsilcileri, şantajcılar ve şantaj**

yapılanlar, kurt ve kuzu, bütün karanlık kişiler, bütün iki yüzlüler bir aradaydı. Onları bir araya getiren, para ve güç hırslıydı (s:34).

Toplumsal dinamizmi harekete geçirerek, değişimin önünü açma çabalarına etkin katkı yapma uğraşındaki baş karakter, edimli politikaya atılır.

Ancak, işinin hiçte kolay olmadığını anlayan Keetenheuve, olumsuzlukların, politikada belirleyici olan seçkinlerin izledikleri "özçıklar" öncelikli yaklaşımlardan kaynaklandığını fark eder:

Hep plan yaparlardı. Erki korumak için yeni yasa tasarıları geliştirirlerdi. Olmadı mı, yenisini denerlerdi; çünkü yukarılarda, gücün, paranın olduğu yerde kalmak istiyorlardı (S:73).

Savaş'ın sona ermesiyle, toplumsal değişim ve dönüşüm için gerekli koşulların oluşacağına inan aydınlardan biri olan kahraman, politik çevrenin bunu umursamadığı gibi, çoğu konuda engel oluşuna tanık olur.

Tutumlarını, özçıklarlarına koşut belirleyen seçkinler, değişim ve dönüşümün sözünü bile etmemektedirler. Çünkü, sistem, bu yapısıyla onlara

ayrıcalıklar sunmakta; onlar, ancak bu biçimde erke yakın ve sahip olabilmektedirler.

"İzlenen politikayı, toplumsal gereksinimleri mi, yoksa, bireysel ve kümesel öncelikler mi belirlemeli?" sorusuna yanıt arayan Keetenheuve, özçıklarlarına koşullanmış, özeleştiriden yoksun yaklaşım içindeki politikacıların, değişime eğilimli olmadıklarına tanık olur:

Savaşın bitmesi, onu çok umutlandırmıştı. Artık, değişim ve dönüşümün gerçekleşmesi olanaklı olabilirdi. Çok geçmeden, bunun ne kadar güç olduğunu anladı. Herkes, aynıydı. Kimsenin, değişmeye, eksikleri sorgulamaya, değiştirmeye hiç niyeti yoktu(s:17).

Politikada izlenen yöntemleri betimlerken, olumsuz bir tablo çizen yazıncı, politikanın, özgün kurallarıyla, bir mafya hesaplaşmasına dönüştüğünü savlar. Koeppen, aydının politik çevrelerle barışık olmayışını, politikanın bu insancıl, ahlaksal, değerleri yadsıyan yöntemlerine dayandırır:

"Politika, mafya'ya özgü yöntemleriyle bir çıkar çatışmasına dönüşmüştü. İyi şeyler yapmak

isteyenler bile, bu kirli yöntemleri kullanmak zorunda kaldıklarından, sonuç değişmiyordu." (S:72)

Aydın kahraman, ilkeli tutumundan ödün vermek istemeyince, politik söylemle, baskın ideolojiyle uyuşmayan; üyesi olduğu yönetsel gücün izlediği politikayla çelişen bir duruma düşer.³⁰

Ancak, akılcı ve insancıl değerlerin, arka plana itilmelerine kayıtsız kalmaz: "Sadece alet olmamak, olan biten çirkinliklere uzak durmakla, sorumluluğunu yerine getirmiş olmayacağına inanıyordu" (s:66).

Aydının politik katkıları, popülizmi yadsıyan tutumundan ötürü çoğunlukla gizli kalır. Düşünsel etkinliğini, savunduğu ilkelere göre biçimlendiren aydın, bu yüzden, gerçeğe, uzlaşıya uzak eylemekle suçlanır.

Çoğunlukla komisyonlarda görev alarak, büyük katkılar yapan milletvekili Keetenheuve de, benzer şeyler yaşar (Bkz. s:26). Zamanının çoğunu insan hak ve

³⁰ .Eleştirmen R. Bockel, politikacı ve aydınların, tarihsel gelişim süreci içinde, birbirleriyle bir türlü barışık olmayan zıt kutuplar oluşturduklarını savlar (Bockel, 1991. s346).

özgürlüklerinin sağlanmasına, demokrasiye işlerlik kazandırılmasına yönelik yasa tasarıları hazırlamakla geçiren Keetenheuve, arkadaşlarıyla hep çelişir; hayalcilikle, parti politikasına ters düşmekle suçlanır:

Onu, hayalcilikle suçluyorlardı. 'İnsan hakları peşinde koşmakla, bir yere varamasın' diyorlardı. Keetenheuve, dışlananların, örgütlenme hakkı olmayan işçilerin yanında yer almakta, onların hak ve özgürlükleri için mücadele etmekteydi. Bu da, partiyi finanse eden kartellerin sert tepkilerine yol açıyor; çoğunluğunu sermaye sahiplerinin temsil ettiği partinin, izlediği politikaya zarar veriyordu (s:26).

Aydın kahramanın, parti politikasıyla çelişmesi, arkadaşlarına uyum sağlayamaması, sadece, düşünsel tercihlerindeki farklılıklardan kaynaklanmaz. Önemli etmenlerden biri de, Keetenheuve'nin, özel yaşamında, onların önceliklerini paylaşamamasıdır:

"İyi bira içemiyordu. Akşamları düzenlenen oyun partilerine katılmıyordu. Böyle olunca da, partinin kaderini belirleyen adamlarla sıcak ilişki kuaramıyordu" (S:76).

Farklı çözüm ve seçenekler sunan yeni politik oluşumlar, baskın söyleme uymadıklarından, sistem dışına itilmektedirler. Kitle, bu yüzden, ancak, sistemin izin verdikleri arasından bir seçim yapabilmektedir.

Temel hak ve özgürlüklerin en fazla tanındığı, bireysel tercihlerin yönetim seçimlerinde belirleyici rol oynadığı demokratik sistemler de, böylece, farklı görüş ve düşüncelere kapalı, sistemin tutucu varlığından beslenen seçkin azınlıkların iktidar kavgalarına dönüşmektedir.

Wolfgang Koeppen, aydınının bu duruma tepkisini, "Halk ancak, hangi diktatörün yöneteceğine karar verebiliyordu" (S:173), biçiminde vurgularken, asıl düşündürücü olan ise, her şeyin, sürekli, hukuksal bir temele oturtulmaya çalışılması; bunun için yeni gerekçeler aranmasıdır.

Ancak, olayın bir de ahlaksal boyutu vardır. İktidarın, -Koeppen'in andığı biçimde- değiştiği bir sistemde, eşitliği öngören bir yönetim biçimi olan demokrasinin, kimin için işlediği, çoğulculuğu nasıl ve ne kadar yansıttığı tartışmalıdır.

Öncelikleri, toplumsal gereksinimlerin değil, daha çok, politikayı finanse eden seçkinlerin belirlemesi, bir yandan politikanın çözüm üretme işlevini yitirmesine yol açarken, öte yandan çoğulcu ve katılımcı bir yönetim biçimi olan demokrasileri de tartışmalı ve işlemez bir duruma getirmektedir.

Koeppen'de, aynı kaygıları taşır: **"Bu kadar sık dile getirilen halk(kitle) kim di? Onların amaçlarına göre devreye giren, kandırılan, soyulan, güdülen bir sürü müydü?" (S:35)**

Gündemi hep seçkinlerin belirlediğini, savaş ve barışın bile onların istemlerine göre yer değiştirdiğini savlayan Koeppen, ordunun bile, generallerin gündemden düşmeme ve seçkinler arasındaki konumlarını koruma çabaları yüzünden politikaya bulaştığını savlar: **"Kariyerleri söz konusu olunca, yapmayacakları şey yoktu" (S:78).**

Masum gerekçelerle girişilen silahlanmanın da, barışı korumak için değil, güç ve çıkar elde etme amacına yönelik bir eylem olduğunu ileri süren Koeppen, buna neden olarak, son sözü sivil değil, hep askeri erkin söylemesini gösterir: **"Devlet içinde**

sivil otoritenin üzerinde bir erke ulaşmaya çalışan Alman generaller, demokrasiyi tehdit eden toplumsal bir yaraya dönüşmüşlerdi" (s:81).

Ancak, akılcı ve insancıl olanı yadsıyan güç ve şiddetin hiç bir zaman mutluluk getirmediğini vurgulayan Koeppen, düşüncesini şöyle tamamlar: "şiddet, hep acı, hep yenilgiyle sonuçlandı" (s:81).

II.1.8. D.CEYHUN'un Yağmur Sıcağı ROMANINDA

AYDIN TUTUMLAR:

Bu bölümde irdelenen bir başka yapıt, yazarı D. Ceyhun'un, Türkiye'de 60'ların sonunda başlayan toplumsal değişim rüzgarlarını konulaştırdığı "Yağmur Sıcağı" adlı romanıdır.

Aydın gözüyle, bir dönemin siyasal ve sosyal olaylarını kurgulayan yazarı, bir yandan değişim eğilimlerinin yol açtığı çalkantılar sürecinde üzerine düşeni yapmaktan uzak kalan aydının yaklaşımını, öte yandan, toplumsal değişim ve gelişimin önünü tıkayan etmenleri sorgular.³¹

³¹ Asıl mesleği mimarlık olan Demirtaş Ceyhun, Türkiye'nin toplumsal yapısını geniş bir konu zenginliği içinde işleyen yazarılardan biridir. Yazarı, araştırmaya dayanan, edebiyat dünyasının ve basınının sorunlarını konulaştırdığı "20. Yüzyıl ve edebiyat" (1979), "Babıali'nin şu son kırk yılı"(1984), toplumsal sorunları incelediği "Yağma edilen Türkiye"(1968), aydın konusunu irdelediği "Entelektüelden entele"(1985) gibi çalışmaların yanında, toplumsal değişime ayak uydurmaya çalışan Anadolu insanının yaşam serüvenini kurguladığı bir çok yapıta da sahiptir.

II.1.8.1. ÖZELEŞTİRİ/ÖZSORGULAYIM: Aydın

Bilinci

Söz konusu dönemde, aydının, bireysel ve toplumsal uygarlaşma sürecine katkı yapmak yerine, değişime direnen, yapısını koruma uğraşındaki sistemin eğilimlerine angaje bir yaklaşım içine girdiğini vurgulayan Ceyhun, onun, bu tutumuyla, üzerine düşeni yapacak birikim ve düşünsel etkinlikten uzak bir görünüm çizdiğini öne sürer.

Ceyhun'un vurguladığı bir başka nokta, aydının, kitleden kopuk yaşamı ve yalıtlanmış konumuyla, toplumsal gerçeklikten uzak, değişim istemlerini kavramayan, kendisi dışında olup bitene duyarsız, seçenek üretmeyen bir tutum sergilediği savıdır.

Bu yaklaşım içindeki aydından düşünsel öncülük rolü beklemeyi olanaklı görmeyen yazıncı, bu durumu, onun, düşünsel etkinliğini baskın söyleme ve sistemin istemlerine göre biçimlendirmesine bağlar.

Kendisinden beklenen akılcı, insancıl çözümler üretmek yerine, hazır olanı aktaran aydının, bu etkinliğiyle, öykünmekten öteye gitmeyen, ufuksuz,

ilkesiz bir kimliği temsil eder durumda olduğunu savlayan aydın karakterlerden biri olan Güher, aydını şöyle eleştirir:

Allah aşkına, siz üniversite profesörleri, bilmem kim ne yapmış, bilmem kim ne demiş diye sözler aktarmaktan niye bu derece hoşlanıyorsunuz? Batıya olan hayranlığınızdan mı bu? Tanzimat aydınları gibi. Yok, Nuh neymiş? Yok, Habil Kabil'e n'apmış? Yok, Konfüçyüş ne demiş? İşiniz gücünüz hikaye anlatmak, İncil'den, Tevrat'tan hikaye yorumlamak. Böylece daha bilimsel olduğunuzu mu sanıyorsunuz, Allah aşkına?(s:214).

Güher, halkın beklenti ve istemlerini kavramaktan uzak bir konumu tercih eden aydının, kentsoylu geçmişinden ötürü, toplumsal uyanış ve değişim eğilimlerini önleyebilme iddiasında olduğunu savlar:

Bir kentsoylu aydın, herhangi bir profesör, her şeyi nesnelleştirdiği ölçüde, toplumsal uyanışı, toplumsal patlamayı önleyebileceğini sanıyor. Bilgiyi, yaratılmaz, üretilir kabul ediyor(s:169).

Aydının yanılığını, değişimi yadsıyan baskın ideolojinin yanında yer almak biçiminde değerlendiren

başka bir kahraman, bu konuda şunları seslendirir:
Biz aydınların eksikliği bu. Halkı cahil sanırız. Bir şeyden anlamaz, salak, zavallı, hödük sanırız. Ama, onun o yaratıcı sezgisi yok mu?...Karşımızda susması, aslında bizlere güvenmemesinden" (s:168).

II.1.8.2.UYGAR TOPLUMUN RENK ZENGİNLİĞİ:

Başkalar, Ötekiler

Aydına yönelik eleştirel saptamaların yanı sıra, yazıncı, toplumsal uzlaşmayı güçleştiren, evrensel değerleri özümsemiş uygar bir toplum olma sürecini yavaşlatan etmenleri de sorgular.

Bu etmenleri, farklı dinsel inanış biçimlerinin yarattığı kamplaşma, feodal toplumlara özgü olan etnik ayrımcılık, sınıflaşmaya iten adaletsiz ve dengesiz gelir dağılımı olarak betimleyen Ceyhun, bunlardan çoğunun önyargılardan kaynakladığını, kurguladığı çarpıcı örneklerle gerekçelendirmeye çalışır.

Bu bağlamda, dinsel inançlarındaki farklılıklar nedeniyle Alevi'lerin maruz kaldığı önyargıları, onların gelenek ve yaşama biçimlerinden söz ederek, sorgulayan yazıncı, şu çarpıcı savı kurgular:

Gülek Boğazında düşman kovalayan, Fransızları duman eden Osman'a, komutanı, 'hele yaklaş' demiş. Gururla komutanının karşısına dikilen Osman'a, saçını mı başka türlü, bıyıklarının biçimi mi? Yoksa şalvarının, dolaklarının rengi filan mı, kendisini

ele verir? 'Hele' demişti 'Yoksa Kızılbaş mısın sen?' (s:74)

Aydının toplumsal başkalıkların korunmasından yana olan eğilimini vurgulayan Ceyhun, uluslaşma sürecini yavaşlatan, evrensel değerlerle bütünleşmeyi güçleştiren etnik ayrımcılığı da sorgular. Eleştirel bilinç yoksunluğunun, aşılamayan feodal değerlerin körüklediği bu ayrımcılığı yazıncı, kurguladığı kahramanın ağzından şöyle eleştirir:

Mektepte, Kürt de Kürt diye tutturmuşlar bizim oğlana. Bizim oğlan bozulur durur ama, bir türlü anlatamazmış, Kürt olmayıp, Yörük soylu, Türkmen olduğunu. Dilimin döndüğünce, 'Kürtler de insandır oğlum, üstelik yiğit insanlardır' derim, ölse gitse benimsemiyor. Dedim kendi kendime, gidip konuşayım öğretmenleriyle. Lakin, kim dinler arabacı parçasını (s:92).

Feodal yapının baskın oluşunun göstergelerinden biri de, kadın-erkek eşitliğinin sağlanamamışlığıdır. Yasalar, koşulsuz bir eşitliği öngörmüş olsalar da, uygulamada bunun henüz yerleşmemiş olması, modern toplum imajına ters düşen etmenlerden biridir.

Kadın-erkek ilişkilerinde baskın olan feodal ölçütlerin kadın aleyhine işlediğini vurgulayan kahraman, kadının, bir eş, bir insan değil, sahip olunan bir mal olarak algılanmasından yakınır:

Kocam sözcüğünün içinde, kadın mülkünün sahipliği anlamı da mı var? Dinsel inançtan kalan bir anlam. Hani, boşsun dediler mi boşayıverirlermiş.Aldım dediler mi, alıverirlermiş ya.Belki de, bu inancın kalıtımı(S:190).

"Köylü cahildir; bilgi, kentsoylulara özgüdür" düşüncesine karşı çıkan Ceyhun, bu yaklaşımın toplumda yarattığı sınıfsal ayrımı, romanın köylü karakteri Katibe'nin ağzından şöyle eleştirir:

Efendilik, fukara köylü kısmına mı kalmışmış. Tövbe... Gözel adlar, sizin gibi hanım kısmına, bey kısmına layık bre kurbaan..... Anan olacak sultan, ne de güzel ad bulmuş sana mesela. Güher hanım(s:53).

Sistemin, değişim eğilimlerini önleme politikası güttüğünü savlayan aydın karakter Zekeriya'ya göre, aydınlanma süreci, değişimi, birey olma bilincini ve hak arama yollarını açan örgütlenmenin önkoşuludur.

Ama,bunun,baskın ideolojinin işine gelmediğini öne süren kahraman, düşüncesini şöyle seslendirir:

Ama işlerine gelmez ki. Halkın bilgece sezdiğini hem sezemezler, hem sezeler bile kelimelere vurmazlar. Bunca yıldır halkımız yürür gelir, değişime karşı yeni baştan tedariklenme telaşına düşer de, onlar karlı dağdan serin dururlar (s:89).

Bu tutuculuğun, eleştirel bilincin oluşmasıyla aşılabileceğine inanan Zekeriya'ya göre, hak ve özgürlükleri ancak, eleştirel bilinci gelişmiş bireylerinin örgütlü mücadelesi sağlayabilir:

Kişinin tek başına örgütlenmesi yeterliyse, herkes kaplumbağa gibi kabuğuna çekilip uslu uslu komşuculuk oynayacak. Yani bence, töre, gelenek dediğimiz şeyler de, örgütlenmelere bağlı. O örgütlenmelerin ömrü kadar ömrü var. Tek kişilik örgütlenmeler yetersiz kaldığından, tek kişilik örgütlenmelerin yarattığı gelenekler de yıkılacak zorunlu olarak. Örgütlenmeli. Hem de, sil baştan. Üstelik öyle tek kişilik de değil, çok kişili örgütler kurmalı. Tedariklenmeli anlayacağın. Zamana göre teçhizatlanmalı (S:92).

Devleti taraf olmaya iten yönetsel güç, düşünsel tercihleri ön planda tutar. Bu nedenle, devletin,

farklı dūşünsel tercihleri olan yurttařlarını her an suç iřleyebilecek potansiyel tehlike olarak deęerlendirerek, cezalandırma yoluna gittięini ileri sūren yazıncı, řu savlamayı yapar:

Hūcrede ūç tane ōęretmen vardı. Tekirdaę'ın bir ilçesinden postalamıřlar buraya. Kaymakam bey, 'Kasabanın emniyeti için' demiř. Suçları, evde "sol" kitap bulundurmak (s:299).

Yazıncı, devletin taraf olmaya zorlandığı savını gerekçelendirmeye devam eder. En hassas kurumların taraf durumuna dūřürüldüęünü vurgulayan Ceyhun'un dūřüncelerinden çıkan sonuç, hukuk ve adalet ilkelerinin keyfi uygulandığı savıdır.

Bu savını, hukuk devleti olmanın gereęi olarak, tūm yurttařlarının gūvenlięini saęlamakla yūkūmlū olan devletin durumunu betimleyerek, gerekçelendirmeye çalıřan yazıncı, kurguladıęı bir gūvenlik elemanının aęzından řunları seslendirir:

Biz emniyetiler, sopanın ortasındayız. Őyle bir sopa dūřününüz ki, bir ucunda bir grup, ōteki ucunda da başka bir grup var. Hangisi kazanırsa, sopanın o ucu yukarı kalkıyor, ōteki ucu aşağıya

iniyor. Yukarıdaki grubun emri üzerine, aşağıdaki grupla başlıyoruz uğraşmağa. Ama bir an geliyor ki, sopa ters dönüyor. Daha önce kanlı bıçaklı olduğumuz grubun emri üzerine, dün amirimiz olanlarla boğuşmaya başlıyoruz (s:282).

Tarafsız, bütün vatandaşlarına eşit mesafede, hak ve özgürlükleri ayrımsız sağlamakla yükümlü olan devletin, asıl misyonundan saptığını öne süren bir kahraman, baskın ideolojinin, devleti, farklı düşünce ve seçenek üretene karşı, taraf olmaya zorladığını savlar.

Özellikle, değişimcilik istemleri ve yenilikçi kimlikleriyle bilinen "sol" kesimin büyük baskılara maruz kalmalarından yakınan Ceyhun, bu grubun, farklı dünya görüşlerinden dolayı, vatan hainliği yapmakla suçlandıklarını Güher'in başından geçen bir olayla şöyle kurgular:

Ulan orospu!... diye bağıriyordu polis. Eşşoğlu eşek, bizimle alay mı ediyorsun? Götürün şu orospuyu, sokun kışına copu da, dünyanın kaç bucak olduğunu anlasın bakayım. Çocuk oyuncağı mı var ulan karşında.! Yok, yalanmış! Yok iftiraymış!

N'olacak, komünist orospu.. Din, iman, Allah filan yoktur ki bu ibnelerde. Aile, vatan, koca moca vız gelir(s:292).

Toplumsal değişime ayak uydurmaya çalışan Anadolu insanının serüvenini eleştirel bir yaklaşımla işleyen Ceyhun, değişimdeki dengesizliğe, gelir dağılımındaki adaletsizliğe, düşünsel tercihlerin önyargılara dönüşmesine aydının duyduğu tepkiyi seslendirir.

Ceyhun, hakça paylaşım isteyen, hak ve özgürlükler için kavga veren, dünyanın farkına varmış aydın kahramanı Zekerya'nın ve eleştirel bilinci gelişmiş, kadın erkek eşitliğini sözde değil, eylemde isteyen Güher'in kişiliğinde olup bitenin gerekçelerini sorgular.

II.1.9. CEYHUN VE KOEPPEN'nin AYDIN YAKLAŞIMLARINA

YANSIYAN BENZER VE FARKLI ÖNCELİKLER

II.1.9.1. BENZER ÖNCELİKLER:

İki yapıtta gözlenen ilk benzerlik, yazıncıların ülkelerinde, belli bir dönemin sosyal ve politik gelişmelerini konulaştırmalarıdır. Ceyhun, Türkiye de, '70-80'arası dönemde yükselen toplumsal değişim

eğilimlerinin yol açtığı siyasal ve sosyal çalkantıları işlerken; Koeppen, Almanya'nın Savaş sonrası politikalarında baskın olan toplumsal değişimi engelleyen etmenleri sorgular.

Baskın ideolojinin, politikanın çözüm üretmesini engellediğini vurgulayan yazıncılar, bu anlayışın, demokrasiyi, çoğulcu, özgürlükçü, katılımcı bir yönetim biçim olmaktan uzaklaştırdığını savlarlar. Yazıncılara göre, çözüm, örgütlenme, örgütlü bir toplum olma bilincinin oluşmasıyla olanaklıdır.

İki yapıtta dile getirilen ortak bir diğer nokta, temel insan hak ve özgürlüklerinin sağlanması yolunda erkin, üzerine düşeni yapmakta geciktiği savıdır.

II.1.9.2. FARKLI ÖNCELİKLER:

Yazıncıların tutumlarına yansıyan farklılıkların nedeni, toplumsal başkalıklardan kaynaklanmaktadır. W.Koeppen, Almanya'nın Savaş sonrası politikasına egemen olan ideolojinin, ülkeyi, Savaş'a sürükleyen düşüncenin bir devamı olduğunu ileri sürmektedir. Koeppen'e göre, bunun nedeni, politikaya eskiden beri egemen olan anlayışın, yönetsel gücü elinde tutmaya devam etmesidir.

Ceyhun'un sorguladığı üç temel etmen, Koeppen'in önceliklerinden farklıdır:

Yazıncı, öncelikle, söz konusu dönemde, hızlanan toplumsal değişim çabalarına beklenen katkıyı yapmayan aydını eleştirir. Ceyhun'un üzerinde durduğu ikinci konu, toplumda egemen olan dinsel ve etnik ayrımcılıktır.

Sorunu, feodal yapının -bir türlü- kırılmamasında gören yazıncı, baskın ideolojinin de körüklediği önyargıları aşmak için aydının yeterli duyarlılığı göstermediğini ileri sürer.

Yazıncının tartıştığı üçüncü konu ise, baskın ideolojinin, devleti, yurttaşlarına karşı taraf olmaya zorladığı savıdır. Konuya geniş yer ayıran Ceyhun, savını, kurguladığı aydın kahramanların dilinden gerekçelendirmeye çalışır.

II.1.10. M. FRİSCH'in Homo Faber (İnsan nedir?)

ROMANINDA AYDIN TUTUMLAR:

Max Frisch, bu yapıtında, salt mantıksal yaklaşımın -insana özgü diğer değerler arka planda kaldığında- doğuracağı olumsuzlukları kurgular.

Aydının, modernizme eleştirel yaklaşımının bir gerekçesi olarak değerlendirilebilecek olan yapıtta Frisch, entelektüel karakteri Faber'in kişiliğinde, salt mantık üzerine kurgulanan bir teknolojinin, bireyi yabancılaştırarak, kitlenin sürüleşmesine zemin hazırlayacağı savını işler. ³²

³² Max Frisch (1911-1991), yazın dünyasında sesini, çeşitli gezilerinden oluşan anılarını konulaştırdığı "das Tagebuch" (I.cilt.1949-II.cilt 1972) adlı yapıtlarıyla duyurdu. Frisch, yapıtlarında, insanı ve onun yaşam serüvenini konulaştırırken, sorgulayan bir tutum takınır.

Yazıncının işlediği konular çeşitlilik gösterir. Gözlemci ve eleştirel bir yaklaşım izleyen Frisch, en çok ses getiren yapıtlarından biri olan "Homo Faber'de" (1957), modernizmin insan ilişkilerindeki olumsuz etkilerini konulaştırır.

Odak noktasında, bireyin kimlik arayışının yer aldığı "Mein Name sei Gantenbein" (1964) yapıtında Frisch, önyargıları,

onların, birey üzerindeki etkilerini sorgular. Yazıcının, benzer konuları işlediği yapıtlarından bazıları şunlardır: "Stiller" "Biederman und Brandstifter", "Andorra", "Die chinesische Mauer" (1947) "Graf Öderland"(1951).

II.1.10.1. SALT MANTIKSAL YAKLAŞIM, YETER Mİ?

Yaşamını, kusursuz tasarlanmış, sorunsuz işleyen bir makinayla özdeşleştiren, her şey de mükemmelli arayan kahraman, mekanikten oluşan dünyası dışında kalandan sadece habersiz değil; aynı zamanda, olup bitene ilgisizdir de.

İyi bir kariyer yapmış olan Homo Faber, eleştirel, sorgulayan tutumdan yoksun yaşam felsefesiyle, yarattığı teknolojiye tutsak olmuş bir bireyi temsil eder.

Kurguladığı karakterin kişiliğinde, sadece üreten; paylaşımı, iletişimi yadsıyan bireyin yanılmasını kanıtlamaya çabalayan Frisch, insan zekasının bir ürünü olan teknolojinin, yaşamı daha sağlıklı, daha zengin kılma işlevinden saptığını savlar.

Özbilinçten yoksun bireyin, yöneten konumdan, yönetilen duruma düştüğünü vurgulayan Frisch, koşulları iyileştirme telaşındaki modern insanın, ürettiği teknolojiye tutsaklaştığını, yabancılaşmış karakteri H.Faber'le gerekçelendirmeye çalışır.

Yaşamını, salt öznel gereksinimleri üzerine kuran Faber, insan olmasının kaçınılmaz kıldığı, başkalarına

gereksinim duyma gerçeğini bile görmeyecek kadar yüzeysel ve yapay bir tutum sergiler.

İnsan doğasına aykırı bu tutumunu gözden geçirme gereği duyması bir yana, yaklaşımını sorgulamaya çalışan kadın arkadaşını bile, acımasızlıkla suçlar,

Sevdiğini sandığı, gerçekte ise, insan olmasının kaçınılmaz kıldığı cinsel gereksinimlerini gidermek için beraber olduğu kadın arkadaşıyla ilişkilerinde her şey tek taraflıdır.

Birlikteliklerini sürdürmek için, kadın arkadaşı Hanna'nın gösterdiği özveriyi anlamaktan uzak olan Faber, onun, kendisinden çocuk beklediğini öğrendiğinde bile, umursamazlığını, "Baba olacağım diye, mutluluktan uçacak değildim herhalde" sözleriyle dile getirir(s:48).

Kişisel rahatını kaçırarak, özveri göstermesini, sorumluluk almasını gerektirecek hiç bir eyleme yanaşmayan Walter Faber, bunu o kadar ileri götürür ki, babası olacağı çocuktan, 'bizim çocuğumuz' yerine "senin çocuğun" diye söz eder(s:48).

Faber, adeta, "insan için değil, insana karşı" bir modernizm anlayışına sahiptir. Her fırsatta, makina-

insan karşılaştırması yaparak, bunu açıkça gösteren Faber'e göre, makina, kusursuz işleyişi ve sorun çıkarmayan işleviyle insandan üstün bir konumdadır.

Bu sorunsuz işleyişi sağlayanın insan, makinanın ise sadece, yaşamı kolaylaştıran bir araç olduğunu düşünmeyecek kadar yabancılaşmış olan Faber, seçimini her koşulda, makinadan yana yapma eğilimindedir:

Makina, bir şey hissetmek zorunda değildir. Onun, ne sorun çıkaran korkuları, ne umutları; ne de, sonucu etkileyen istem ve kaprisleri vardır. O, sadece mantığa ve verilere göre çalışır. Bu yüzden, bir robotun, bir insandan daha çok şey bildiğine inanıyorum; bir robotun öngörüsü bizimkinden daha güçlüdür. Çünkü o, somut verilere göre hesaplar; hayal kurmaz, abartmaz, aksine verilere göre çalıştığı için hiç yanılmaz (s:75).

Teknolojide sürekli yenilikler peşinde koşan Faber, insanal ilişkilerde ise, paylaşım, iletişim gibi değerleri yadsıyan tutumuyla, toplumsal birey olma kimliğinden yoksun bir görünüm sergiler.

Faber, üretmesine, üretir; ancak, neyi, ne için ürettiğini bilmeyecek kadar eleştirel bilinçten uzaktır. Her şeyi, hayran olduğu makinalarla

karşılaştıran kahraman, özeleştiriden yoksun, salt teknoloji egemen bir dünya görüşüne sahiptir.

Kahraman, boş zamanlarını, asgari paylaşım, asgari iletişim gerektiren etkinliklere ayırır. Satranç oyununu, insanlar arası iletişimi en az düzeye indirdiği için seven Faber, bu oyunun, kişiyi, karşısındaki ile konuşma, onu dinleme, onunla tartışmaktan kurtardığını şöyle savlar:

Satranç seviyorum. Çünkü, insan saatlerce oynasa da, konuşmak, söyleneni dinlemek zorunda kalmıyor. Kendinizi, sadece oyuna veriyorsunuz; karşınızdaki insanla tanışma eğilimi göstermemeniz kabalık sayılmıyor (S:23).

Özveri, yetinme...gibi değerleri tanımayan, teknolojik ürünlerden birinin yoksunluğunda bile, yaşamı çekilmez gören Faber'in, yaşamsal bir belirtiyeye rastlanmayan çöl ortamında katlanılmaz bulunduğu yalnız kalma sorunu değil, telefonsuz, elektriksiz bir yaşamdır. Kahraman, bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirir:

Sakalım uzadığında, kendimi iyi hissetmem; bu benim hoşuma gitmez. Tıraş olmadığım zamanlar,

kendimi bitki gibi hissediyorum. Çöl ortamında, elektriğın, telefonun, kullanılacak bir prizın,- kısaca- hiçbir şeyin olmayışı, bana dayanılmaz geliyor(s:27).

Homo Faber, iletişimi, paylaşımı gereksiz bulan; sadece üreten, ürettiğini tüketme telaşındaki modern bireyi temsil eder. Sadece fiziksel yaşamın zorunlu kıldığı gereksinimleri doğal karşılayan Faber, kadınlarla olan sorunlarını anlatırken, adeta, yabancılaşmış kimliğini açığa vurur.

Ama, bunu fark edemeyecek kadar "ben" merkezli yaklaşımını sürdüren Faber, sorunu, iletişimden, paylaşımından, özveriden yoksun yaşam felsefesinde aramasa da, insanal tek niteliğinin beyinsel işlevi olduğunu gizlemez:

Ben, kendini beğenmiş biri değilim; sadece, kadınların katlanamadığı ölçüde ciddi ve katı biriyim. Ivy'nin iddia ettiği kadar insana itici gelen bir yapıya da sahip değilim. Bütün sorun, duygusal davranmamamdan kaynaklanıyor. Benim için tek seçenek, yalnızlık. Bunun her zaman eğlenceli olmadığını biliyorum. Ama, kadınlar, onları anlamadığınızdan yakınırırlar. İtiraf etmeliyim ki,

tek başıma sıkılmayı, bu yakınmalara tercih ederim (S:92).

Homo faber'e göre, teknoloji, insanın, ölümü yenme yarışının bir sonucudur. Kendisini de, bu yarışta kazananlar arasında görür. Ancak, ne pahasına, neye ulaşıldığını; insan zekasının ürünü olan bilimin sadece, yaşamı daha mutlu kılma amacı taşıdığını düşünemeyecek denli öz bilinçten uzak olan Faber, şu düşünceyi seslendirir:

İlkel topluluklar, insan bedenini mumyalayarak, ölümü geçersiz kılmak istiyorlardı. Biz ise, insanal işlev gören teknolojiyi yaratarak, bunu başardık (s:77).

Max Frisch, Homo Faber'le insanı, ne pahasına, neyi ürettiğini sorgulaması gerektiği gerçeğiyle yüz yüze getirir. Sorgulanmayan bir teknolojinin insancıl değerleri yozlaştıracağını, öznel gereksinimlerine şartlanmış, düşünsel özürlü bir birey kurgulayarak, vurgulayan Frisch'in aydın olarak kaygısı, modernizmin, sonunda sürüleşme sürecine dönüşme olasılığıdır.

Bu nedenle, bireyi, tutumunu gözden geçirmeye; düşünmeye çağıran yazıncının vermek istediği mesaj, mantıkçı yaklaşımın tek belirleyen olması halinde, insancıl değerlerin yitmeye devam edeceği savını içerir.

II.1.11. A. AĞAOĞLU'nun Hayır ROMANINDA

AYDIN TUTUMLAR:

İrdelenen son yapıt Adalet AĞAOĞLU'nun, toplumsal değişimi ve gelişimi tıkayan etmenleri eleştirel bir yaklaşımla sorgulayıp, tartışmaya açtığı "Hayır" adlı romanıdır.

Ağaoğlu'nun üzerinde durduğu konulardan ilki, Türkiye'de belli aralıklarla gerçekleşen askeri darbelerin yol açtığı sosyal ve politik olumsuzluklardır.

Yazıncı, bu bağlamda, insan hak ve özgürlüklerinin kesintiye uğramasına aydının duyarsız kalamayacağı savını gerekçelendirmeye çalışır.

Resmi ideolojinin aydına olumsuz bakışının bu nedenden kaynaklandığını öne süren Ağaoğlu, hak ve özgürlükler için didinen aydının bu süreçte yaşadığı güç koşulları, eleştirel bir yaklaşımla kurgular. ³³

³³ Türkiye'de çok okunan romancılardan biri olan yazıncı Ağaoğlu(1929), yazın yaşamına radyo ve tiyatro oyunları yazarak başladı. Yapıtlarında, insanın iç dünyasını (özlemlerini,

korkularını, umutlarını) konulaştırmasının yanında, düşünce özgürlüğü, insan hakları gibi evrensel sorunları da işleyen yazıncı, bu çalışmaya konu olan yapıtında, düşünsel eylemiyle seçenek ve çözüm üretme uğraşındaki aydını, kimi zaman dışlayarak, kimi zaman cezalandırarak, öncülük edebileceği toplumsal değişimi engellemeye çalışan sistemi sorgular.

II.1.11.1.SÜRÜLEŞMEYE, TUTUCULUĞA, YİNELEMeye**Hayır!**

Sistemin dayattığı tutuculuğu kırmaya çalışarak, değişimi arayan aydının, yinelemeye karşı duruşunun nedenlerini anlatan Adalet Ağaoğlu, aydının düşünsel etkinliğini biçimlendiren eleştirel bilincinin, sorgulayan yaklaşımının sonuçlarını betimler.

Yazıncı, aydının, ilkeli tutumundan ödün vermeyerek, seçimini, her zaman, bilinçli, özgür, akılcı olandan yana yaptığını, kahramanlardan birinin ağzından şöyle seslendirir:

Varlığın -sonsuz özgürlüğün- tekliğini seçenler: yazarlar, düşünürler, istençli silinişler ve reddedişler, yinelenişe ve uzlaşmaya "Hayır" diyenler. Yarını şimdide, şimdii de yarında yaşayanlar; şimdii şimdiden seçilebilir kılan bilinçler (s:244).

Yazıncının vurgulamaya çalıştığı bir başka konu, aydının özverili ve duyarlı etkinliğine karşın, sistem ve toplumun ona reva gördüğü olumsuz koşullardır. Yürütülen sürüleştirme politikasına

direnen yüzlerce düşün kişinin, yurtlarını terk etmek zorunda kalmaları, bunlardan biridir.

Sistem, sürüleştirme sürecine düşünsel eylemiyle karşı duran aydını sadece kendisi cezalandırmakla yetinmemekte, toplumu da bu eyleme ortak etmek için, sahip olduğu bütün araçları kullanmaktadır.

Yazıncı, baş karakteri Aysel Dereli'nin ağzından bu süreci şöyle kurgular:

Ülke düşünce insanlarımızı yerden yere çaldı.
Bilim yuvalarının dışına kovdu; yetmedi vatan sınırlarının dışına kovdu. Arada sırada onlar için birazcık iyi bir şey yapmak zorunda kaldıysa, bunda da hep geç kaldı (s:8).

Sistemin, aydın için dayanılmaz boyutlara ulaşan koşulları korumaya çalıştığını ileri süren yazıncı, aydının, bu koşullara direnen, -hiç bir şey yapamasa da- bilerek, bilinçli biçimde susarak, sorumluluğunu yerine getiren bir kimlik taşıdığını vurgular.

Ağaoğlu, bu kimliğin, bireyin bilinçlenme sürecine koşut belirginleştiğini, Aysel Dereli'nin ağzından

şöyle seslendirir³⁴ : "insanda bilinçlilik durumu geliştikçe, varoluşu sorgulama, saldırıya karşı koyma ve sonsuz özgürlüğü seçme oranıda yükselecektir" (s:9).

Aydının yaşadığı kötü koşulları, onun, sistemin sürüleştirme çabalarına hayır demesine bağlayan Aġaoġlu, aydını, en zor koşullarda bile, onurlu, ilkeli bir kavga kişisi olarak betimler.

Aydın-sistem ilişkisini değerlendirirken, aydını, gücünü aşan bir rakiple boks maçına çıkan birine benzeten yazıncı, onu, bu güce direnen kişi olarak algılar. Sahip olduğu araçların hiç biri etkin olmasa da, aydının, çaresizliği kabullenmeyecek kadar akılcı ve onurlu olduğunu, başka bir karakter, şöyle seslendirir:

**İtilirsin, kakılırsın. yerlere düşersin.
Kalkarsın, yeniden itilirsin, yeniden kalkarsın.
Kalkarız. Ağır siklet boks şampiyonu karşısına**

³⁴ Yazıncı, bir söyleşide, bu karaktere yüklediği misyonu, "O, bir yük gibi sırtına yapışıp kalmış verili değerleri reddediyor. Usluluğu, boyuneğişi reddediyor" biçiminde dile getirir" (Edebiyat Dostları, Aralık 1988, s.20).

çıkarılmış, şikeli maçın acemi cılız yumruk düşkünü gibi. İşte yine yerdeyiz. Bir... iki... üç...Toparlanıyoruz.. gayret. Dört...Biraz daha gayret. Beş... Dizlerimizin üstüne kalktık bile. Kalkmanla, gözünün üstüne yediğin yumrukla, yerlerdesin. Yine kalkarız. Sonunda öyle olur ki, insan kalkabilecek olsa da, kalkmak istemeyebilir. Uyum, maçı, başarıyı kökünden reddedebilir. Yepyeni bir başkaldırı olabilir (S:72).

Aydının uygar itaatsizliğini betimlemeyi sürdüren Ağaoğlu, bu tutumun, onun mesafeli ve duyarlı yaklaşımının, sorgulama bilincinin biçimlendirdiği düşünsel etkinliğinin doğal bir sonucu olduğunu, "İnsanın düşünsel faaliyeti geliştikçe, başkaldırı sesinin derinlerden, boğuklaşmış olarak gelmesinden daha doğal ne var?" biçiminde kurgular(s:17).

Sistem dayattığı aymazlığın, yeni açılımlar amaçlayan, düşünsel etkinliğiyle değişim ve gelişimin önünü açmaya çalışan aydını sarstığını; horladığını, -hatta- uyumsuz ve öcü olarak gördüğünü söyleyen yazıncı, savını, aydın bir karakterin yaşamından kurguladığı kesitle, şöyle betimler:

Ozan, tam oturduğu yere yaklaşırken, mahallenin çocukları tarafından görüldü. Çocuklar: ' Yazar, yazaaar, bokyazaaar/ Çükümü görse ne yazaaaar!' diye haykırıştılar(s:118).

Toplumsal gerçekliğin gerisinde kalan, insancıl ve akılcı seçenekler üretmekten uzak, toplumsal devinimi yavaşlatan kurumları sorgulayan yazıncı, orduya da eleştirel yaklaşır.

Ordunun beklenen işlevi ile var olan konumunun çelişkiler yarattığını öne süren Ağaoğlu, ulusal savaş gücünün, değişim ve gelişim eğilimlerini engelleyen, ekonomik, sosyal olumsuzluklar yaratan bir tabloya neden olduğunu vurgular. Bu tablonun, sosyal ve ekonomik gelişimin yavaşlamasına yol açtığını, diğer bir karakter, şöyle ifade eder:

Artık, savunma anlamındaki değeriyle bile, orduların varlığını gerekli görmek, maddi ve manevi gücümüzün yarısını bir 'hiç'e yatırmak demektir. Bu; yaşadığımız süre boyunca, daha kötü beslenmemiz, daha kötü eğitim olanaklarına sahip olmamız, daha kötü sağlık koşulları ile yarı yaşar bir hale gelmemizdir. Çağımızda biz, silahlanmayı isteyerek değil, reddederek daha iyi korunabilir,

geleceğimizi de çok daha iyi koruyabiliriz. Ordular, ülkelerini savunmak mı istiyor? Gerçekten bunu istiyorsa, tank, tüfek, uçak, bomba anlamında bir silahlanmaya, üretime hiç bir katkısı bulunmayan kadrolar beslemeye karşı olmalıdır artık. Hayatımızı en basit anlamda özgürce yaşayabilmemiz için, nükleer çağ insanının üstünde durabileceği yeni değerlerden biri, bu anlayış olmalı (S:76).

Teknolojinin, yaşamı kolaylaştıran, bireyin öznel ve toplumsal etkinliğine katkı yapan işlevinin yanı sıra, sorgulamayan, paylaşım ve düşünsellikten uzak bireyler de yarattığını savlayan Ağaoğlu, insancıl değerlerde yaşanan bu yozlaşmayı, teknolojiye salt faydacı yaklaşan anlayışın baskın oluşuna bağlar.

Bireyi edilgen konuma iten bu yaklaşımın, olayı, insanın varlık nedenini anlamsız kılacak boyutlara taşıdığını, bir kahraman, şöyle dile getirir:

Teknolojik bir kültürde saldırganlığın yol açtığı acı o kadar korkunç ki, şu soruyu sormadan edemiyoruz: Bu durumda insanların varolmalarını haklı kılacak herhangi bir ahlak anlayışı var mı? Biri bu soruya "Hayır" yanıtı veriyor ve

intihar etmeye kalkışıyor. İşin en ilginç yanı, onun gibi düşünen çok insan, onun gibi davranmaya yanaşmamakta, günlük hayatlarını sürdürebilmekte. Bu yetenek, aslında kafaların ne kadar yüzeysel çalıştığını ve duyguların kaypaklığını çok iyi göstermektedir. Onların 'gerçekliği' aslında tembellerin faşizminden başka bir şey değildir (S:124).

Yazıncı, teknolojiyi sorgulamayı sürdürürken, bu kültürü yaratanın da aydınlar olduğu gerçeğini gizlemez. Ancak, teknolojik yaratımın, insanal ve ahlaksal boyutlar göz ardı edilerek, sürdürülmesi durumunda, ortaya çıkacak sonuçların, aydın misyonu etkisizleştireceğini, şöyle seslendirir:

Geleceğin gerçeği, hem aydınlık, hem karanlık, yani parçalanmış bir gerçekliktir. Teknoloji, yaptığı kadar da yıkmaktadır. Varlıkları ancak düşünsel faaliyetleriyle kanıtlanan aydınlar, parçalanmış bir gelecek gerçeği karşısında belki de tarihlerinin en trajik dönemini yaşamaktalar. Aydınlatma işlevleri, kendileri de dahil bütün insanlığı programlayan bir yokedişe de gelip dayanmıştır. Bu noktada çağımız aydınının iç

hesaplaşması daha karmaşıklaşmakta; hesaplaşma, onur ve övünç denli, utanç ve reddedişi de barındırmaktadır(s:41).

Teknolojinin, bir sürüleştirme aracına dönüştüğü savını vurgulamaya devam eden Ağaoğlu, -aydının da güçlükler yaşadığı- bu süreci şöyle kurgular:

Artık, hayatlar, bilgisayarlar başında oturan herhangi bir teknokratın çılgınlık anı'na bağlı ve o teknokrat günlük bir sorunundan, zamanımızın yaygın bir sorunu haline gelen 'stres' durumundan ötürü delirip önündeki düğmeye basabilir. Bu durumda, aydının, insanın varoluşunu sorgulayışı da yeni boyutlar kazanmaktadır. O şimdi büyük bir sürünün bir üyesi olmayı reddedişle tekniğin kendisini büyük sürünün zorunlu üyesi kıldığı en kısıtlanmış noktasındadır hayatın(s:84).

Yapıtta dile getirilen bir başka konu, aydın kimliği ve konumuna ilişkindir. Evrensel değerleri benimseyen, tutumunu bu ilkelere göre belirleyen aydını gerçek anlamda sınırlayanın sadece bu ölçütler olduğu savı öne çıkmaktadır.

Aydının, düşünce ufkuyla, sorgulayıcı, eleştirel yaklaşımıyla, sınırları zorladığını; onun, bu

düşünsel üretkenliği sürdürebildiği sürece de, farklı olacağını, bir kahraman, şöyle vurgular:

Sınırın dışına çıkanlar, kendilerini gerçekten özgür kılanlar yalnızca onlar. Onlar dışında hiç bir kimse, yönetimin dayattığı sürü hayatlarının güvencesinden yoksun kalmak istemiyor(s:181).

Bireysel özgünlüklerin, kümesel başlıkların yitmesine sürüleştirme sürecinin zemin hazırladığını savlayan yazıncı, böylesi bir tabloda değişim ve dönüşümün gittikçe güçleşeceğini öne sürer:

Hemen herkesin aynı şeyi yediği, aynı kültürün içinde yaşadığı, hemen hemen aynı hastalıklara yakalandığı yerde, nasıl bir özgün çalışmayla topluma katkıda bulunabileceğinizi düşünüyorsunuz? (s:138).

Aydının uzlaşmaz gibi görünen tutumu, savunduğu ilkelerden kaynaklanır. Ağaoğlu, aydının, akılcı, ve insancıl olanla çelişen dayatmaları kabul etmeyeceğini, "sinmiş, ikiyüzlü bir hayatla uyum sağlayamayanlar, uyum sağlamaktansa, kendilerini ortadan silenler, silinişi, bu istençli seçimi bir reddediş olarak yaşayanlar var " biçiminde seslendirir(s:208).

Bu yapıtı kısaca özetlemek gerekirse, sosyal ve ekonomik yaşamın aydın gözüyle bir panoraması ortaya çıkar. Bu panoramanın odağını da iki etmen oluşturur:

Birincisi, aydınının düşünsel etkinliğini baltalayan, uğruna yüzlerce düşün adamının yaşamını tehlikeye attığı düşünce özgürlüğünün bir türlü tam olarak gerçekleşmemesidir. İkincisi ise, kaynakların akılcı kullanılmaması sonucu, ekonomik ve sosyal yaşamın düzelmemesi sorunudur.³⁵

II.1.12. AĞAOĞLU VE FRİSCH'in AYDIN TUTUMLARINA YANSIYAN BENZER VE FARKLI ETMENLER.

II.1.12.1. BENZER ETMENLER:

Yazıncıların yapıtlarına yansıyan ilk benzerlik, modernizme bakış açılarında yoğunlaşır. Max Frisch, kurguladığı karakterin kişiliğinde, modernizmin,

³⁵ Aydının, eylemci bir misyonu temsil ettiğini vurgulayan Ağaoğlu, "onun eyleminde de bir şiddet, ama, uygar bir şiddet söz konusudur" der. Yazıncı, aydınının, bu uygar şiddeti, sorulmayı sorarak, görülmeyeni göstererek, gerçekleştirdiğini savlar. (Edebiyat Dostları, Aralık 1988, sayı: 20)

insan yaşamına kattığı olumsuzlukları sorgularken; Adalet Ağaoğlu, sorgulanmayan teknolojinin, insanın varolma gerçeğini ortadan kaldıracak boyutlara vardığını savlar.

Yazıncıların paylaştıkları bir diğer görüş de, teknolojinin, sürüleştirme aracı olarak kullanıldığı savıdır. Gerek Ağaoğlu, gerek Frisch, bu konuya ağırlıklı biçimde eğilirler.

Frisch, yabancılaşan kahramanı Homo Faber ile bunu gerekçelendirmeye çalışırken, Ağaoğlu, daha net bir tutum alır ve tepkisini, aydın kahramanı Aysel Dereli'nin ağzından "hayır" diyerek ortaya koyar.

Yazıncıların seslendirdikleri bir diğer görüş, bireysel özgünlüklerin yitmesiyle kitlesel bir sürüleşmenin başlayacağı kaygısıdır. Ağaoğlu, bu sürecin önlenmesini, aydınının düşünsel öncülüğüyle olanaklı görürken, Frisch, kurguladığı karakterle, bireyin bilincini, sorgulama yetisini uyandırmaya çalışır.

Yazıncıların ortak bir düşüncesi de, akılcı yaklaşımın, paylaşım, özveri gibi insancıl değerlerin korunmasıyla anlam kazanacağı savıdır.

II.1.12.2. FARKLI ETMENLER:

Yazıncıların yapıtlarına yansıyan farklılıklar, geçmiş, yaşanılan ortam, ve toplumsal koşullardan kaynaklanmaktadır. Frisch, teknolojinin birey üzerinde yarattığı olumsuzlukları irdelerken, aydının yaşadığı olumsuz koşulları öncelikli sorgulayan Ağaoğlu, sistemin, potansiyel suçlu olarak gördüğü aydının aradığı çözümlerin, sunduğu seçeneklerin, ona nelere mal olduğunu anlatır.

Kısaca, işlemeyen demokrasi, evrensel ölçütlerde olmayan insan hakları, - en önemlisi- aydının temel güçlüğü olan, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi, Frisch için toplumsal düzeyde güncelliği olmayan sorunlar Ağaoğlun'nun tutum alışında belirleyici rol oynarlar.

SONUÇ

Aydının düşünsel etkinliğinin, yaşadığı toplumun sunduğu sosyal, politik, ekonomik koşullara koşut biçimlendiği, yapıtları irdelenen yazıncıların tutum alışlarında belirginleşmektedir.

Ancak, -farklı kültür ve toplumlardan olsalar da- aydınların tutum alışını belirleyen ölçütlerin evrensel nitelikler taşıdığı, çalışmada gözlenen bir başka önemli noktayı oluşturmaktadır.

Gelişmiş bir çok ülkenin, Türkiyede yaşanmakta olan sorunları çok önce çözmüş olmaları, Türkiye'nin uygarlaşma sürecindeki gecikmişliğinin bir göstergesidir. Bu durumun aşılabilmesi için çözüm ve seçenek üretmeye çalışan Türkiye aydını, aynı zamanda, ciddi bir özeleştiri de yapmak zorundadır.

Aksi halde, genelde, benimsediği dünya görüşünün dışına çıkamayan Türkiye aydınınının, toplumsal değişim ve dönüşüm için üzerine düşen düşünsel öncülük misyonunu yerine getirmesi güç olacaktır.

Sistemin dayanağı durumunda bir görünüm sergileyen Türkiye aydınınının, -nesnel olması bir yana- düşünsel özgürlüğü ve özgünlüğü bile tam olarak özümlediği

söylenemez. Buna, aydının yetiştiği en önemli kaynak olan üniversitelerin içinde bulunduğu koşullar iyi bir örnektir.

Toplumun sosyal, ekonomik, politik gelişiminin öncü kurumları olan üniversiteler, işlevlerini özgür, özerk bir yapılanmayla yerine getirirler. Ancak, Türkiyedeki üniversite yapılanması, değişim ve dönüşümü olanaklı kılan düşünsel özerklikten uzak bir görüntü çizmektedir.

Aydının düşünsel üretkenliğinin önündeki önemli engellerden biri bu tablodur. Düşünce özgürlüğünün kurallara bağlı olduğu bir ortamda, üniversitelerden -dolayısıyla- aydınlardan seçenek ve çözümler beklemek, fazla olanaklı değildir. Sosyal, politik ve ekonomik çözümsüzlüklere yol açan bu durum, sistemi de tıkanma noktasına getirmiştir.

Bu nedenle, sistem ve onu temsil eden baskın ideoloji artık, seçimlerini yapmalıdırlar: Ya bu üniversite yapılanmasıyla, öykünmecî, hazır olanı, öngörüleni aktarmaya zorlanan, çoğunluğu, -adı geçen koşullardan ötürü- ücretli birer memur olan bilim kişileriyle, bir Üçüncü Dünya Topluluğu rolü ve

konumuyla yetinmek, ya da çağcıl, uygarlaşma sürecini hızla tamamlamaya çalışan modern bir dünya devleti olmak.

Bilgi çağının yaşandığı bir dünyada Türkiye aydını, hala, yeni seçenek ve çözümler üretmek bir yana, onların alt yapısı olan düşünce özgürlüğünün kavgasını vermekte, uygar dünyanın çok geride bıraktığı temel sorunların çözümünü uğraşmaktadır. Onun gündemi, bu nedenle, Batılı bir aydından, hem zamanlama, hem de öncelikler açısından farklılıklar gösterir. ³⁵

³⁵ . Bu durum, irdelenen yapıtlarda da gözlenmektedir. Kemal ve Nesin'in 70'li yılların sonunda irdeledikleri sorunları, Böll ve Lenz, 60'lı yıllarda tartışmaya açalar. Aynı durum, Koeppen ve Ceyhun'un sorguladıkları olaylarda da söz konusudur.

Ceyhun'un 70'li yıllarda üzerinde durduğu sorunları, Koeppen, 1953'te konulaştırır. Modernizmin yarattığı olumsuzluklara Ağaoğlu 1987'de kafa yorarken, Frisch, bunu 1957'de tartışmaya açar.

Böll ve Lenz, Almanya'da bir dönem egemen olan nazizmin yarattığı olumsuzlukları sorgularken, Nesin ve Kemal, Türkiye'de hala kurumsallaşamayan demokrasi ve-buna bağlı olarak- temel hak ve özgürlükler sorunu üzerinde dururlar.

Koeppen, demokratik anlayış ve yetilerden uzak kümelerin kontrolünde tekelleşen, sadece erke ulaşma aracı olarak değerlendirilen politikanın yarattığı çözümsüzlükleri sorgularken, Ceyhun, baskın ideolojinin, değişim istemleri karşısında devleti taraf olmaya zorlayışı ve bunun yarattığı toplumsal uzlaşmazlık sorunu üzerinde durur.

Aydını diğer bireylerden farklı kılan ayrıntı, eleştirel ve sorgulayan etkinliğinin bir gereği olan bütün değer ve düşüncelere mesafeli konumudur.

Lenz'in, "Aydının yeri birilerinin yanı değil, onların tam arasındır" biçiminde vurguladığı bu zorunluluk, aynı zamanda, aydın olmanın güçlüğünü de ortaya koyar. Kimsenin yanında yer almayan aydının, egemen güç ve kurumlarla çatışması kaçınılmazdır.

Sistem, bu yüzden, onu edilgenleştirmenin yollarını arar. Bu girişimlere, ancak üretmek direnebilen

aydının kitlelere ulaşması, -iletişim araçlarındaki büyük gelişmelere rağmen- gittikçe güçleşmektedir. Çünkü, her alanda olduğu gibi, burada da yaşanan tekelleşme süreci, yeni açılım ve seçenekler üreten aydını sarsmaktadır.

Aydının eylemsel etkinliğini güçleştiren bir başka etmen, sistemler arasındaki farklılıkların, bu tablo sonucunda -işlevsel olarak- sıfır noktasına yaklaşmış olmalarıdır.

Hızlı bir aynılaştırma sürecinin yaşandığı bu ortamda aydın, iki seçenekle karşı karşıyadır; ya alanında uzmanlaşarak, sadece bilgi ve teknoloji üretecek, - sistemin beklediği de budur- ya da eleştirel etkinliğini elden bırakmayarak, sistemi sorgulama işlevini sürdürmeye çalışacak.

Varlık nedeni ikinci seçenekte anlam bulan aydın, bu durumda, sistemin gözündeki diken olmaya devam edecektir. Aydınların tarih boyunca yaşadıkları olumsuzluklar, bunun kolay bir seçim olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak, toplumların, aydının betimlenen işlevi olmaksızın uygarlaşmalarının olanaklı olmayacağı da bir gerçektir.

AYDIN, KÜRESELLEŞMEYE DEĞİL, TEKLEŞ (TİR)MEYE**KARŞIDIR:**

Aydının küreselleşmeye kuşkuyla bakmasının altında, bu sürecin, sonunda bir tekleşmeye dönüşme kaygıları yatar. Teknolojide yaşanan hızlı, ancak sorgulanmayan tırmanış, tekleşen bir kültür -dolayısıyla da güç-yaratmaktadır.

Doğal dengelerin altüst olması, bu kültürün ürünüdür. Bir çok alanda insana duyulacak gereksinimi ortadan kaldıracak boyutlara varan teknoloji, bir yandan zaten adaletsiz olan paylaşımın çoğunluk aleyhine inanılmaz boyutlara ulaşmasına neden olurken, öte yandan mutlu azınlıklar yaratmaya devam etmektedir. Bu durum, -olayın etik boyutu göz önüne alındığında- kaygı vericidir.

Modernizmin ürünü, uygarlaşma serüveninin doğal sonucu olan teknolojiyi yadsımak, elbette akılcı değildir. Ancak, aydının, Kemal'in de, "ne pahasına?" diye sorduğu gibi, bütün boyutlarıyla sorgulanmayan, salt mantıksal ölçütlere göre üretilen bu teknolojiyi olumlaması beklenemez.

Tekelleşen, sadece teknoloji değildir; onu üreten bilgi de tekelleşmektedir. Tehlike buradadır; kitlesele sürüleşmenin nedenlerinden biri de bu tekelleşmedir. Bir çok dilin, bilgi ve teknolojiyi elinde tutan bu gücün karşı konulmaz dayatmaları sonucunda, özgünlüklerini korumaları bir yana işlevlerini yitirecek duruma gelmeleri, bunun açık bir örneğidir.

Aydının, böyle bir evrenselleşme anlayışının savunucusu olması düşünülemez. Onun evrenselleşme anlayışı, özgün kültürlerin buluşmaları, tanışmaları, etkileşimde bulunmalarını öngörür. İnsancıl olanda, akılcı olan da, dünyanın, bu çeşit zenginliğini korumasıdır.

Bu kültürel çeşitlilik, günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bunu olanaklı kılan da, aydının kuşkuyla baktığı modernizmin sorgulanmayan yüzüdür.

Kurguladığı karakterin kişiliğinde, teknolojinin yarattığı bu tablonun doğuracağı sonuçları ortaya koyan Max Frisch, insanın, tutumunu gözden geçirmesi gerektiği savını durmadan yinelerken; Adalet Ağaoğlu,

teknolojik kültüre ilişkin kaygılarını daha çarpıcı biçimde dile getirir.

İnsan yaratıcılığının ürünü olan bu kültürün, onun varlık nedenini anlamsız kılacak bir boyuta dönüşme sürecine girdiğini vurgulayan yazıncı, modernizmin, insanal değerleri tehdit eden gelişiminin altını çizer.

zm, akılcılı ve insanal değerler gözetilerek, üretilen bir teknolojidir. Aksi durumda, modernizmin yarattığı bu tekleşen kültürün egemenliği, sonunda mutlaklaŐacaktır. Ve, bu da, -başkalar bir yanabenzelerinin olmadığı, aynılaŐmıŐ; çözümsüzlüğün, ölümsüzlüğe dönüştüğü bir tablo demektir. Eylemini eleştirel ve insancıl ilkelerin belirlediği aydın, böyle bir tablodan yana tercih yapamaz.

ÖZET

Bu çalışmada, -Alman ve Türk yazınından seçilen sekiz yazıncının birer yapıtı örneğinde- "yazında aydın tutum" konulaştırıldı. Çalışmada, aydının, yazınsal etkinliğiyle, bireysel ve toplumsal yaşama yapmayı tasarladığı katkıların yanı sıra, adı geçen yapıtlarda aydının tutum aldığı konu ve olguları karşılaştırarak, söz konusu yazıncıların aydın tutumlarına yansıyan farklı ve ortak etmenler saptanmaya çalışıldı.

Kuramsal ve edimsel bölümlerden oluşan çalışmanın kuramsal bölümünde, aydın kavramının tanımlanması konulaştırıldı. Karşılaştırmalı **betimleme** yöntemi ile yürütülen araştırmanın bu bölümünde, aydın tutumu çevreleyen etmenler irdelenerek, aydın kavramının tanımlanması üzerine uzlaşılabilir bir bireşime varılmaya çalışıldı.

Kurgusal yapıtlardan (roman, öykü....) oluşan edimsel bölümde ise, Alman yazınından **Max Frisch**, **Heinrich Böll**, **Siegfried Lenz**, **Wolfgang Koeppen**, Türk yazınından **Adalet Ağaoğlu**, **Demirtaş Ceyhun**, **Aziz**

Nesin, Yaşar Kemal'in birer yapıtında, daha önce kuramsal boyutu saptanan aydın tutum ölçüt alınarak, aydının, çeşitli sosyal konu ve olgulara yaklaşımı araştırıldı.

Buradan elde edilen çıkarımlar karşılaştırılarak, söz konusu yazıncıların aydın tutumlarına yansıyan farklı ve ortak etmenler saptanmaya çalışıldı.

Çalışmada şu yapıtlara yer verildi:

M.FRISCH (*Homo Faber*) A. AĞAOĞLU (*Hayır*)

W. KOEPPEN (*Das Treibhaus*) D.CEYHUN (*Yağmur Sıcağı*).

H. BÖLL (*Ansichten eines Clowns*)- A.NESİN
(*Surname*)

S. LENZ (*Heimatmuseum*) Y.KEMAL (*Filler Sultanı*)

ZUSAMMENFASSUNG

Diese im Bereich der Komparatistik durchgeführte Dissertation hat die intellektuelle Haltung in je einem Roman von vier türkischen und vier deutschen Schriftstellern zum Thema.

Die Untersuchung ist in zwei Kapitel gegliedert. Im analytisch gestalteten ersten Kapitel wird die Definition des Begriffs "intellektuell" erstellt. Dazu wendet man Sekundärliteratur aus den Bereichen Soziologie, Philosophie, Geschichte, Politologie u.s.w an, da die erwähnten Bereiche im engen Verhältnis zur Literatur stehen.

Das zweite Kapitel, in dem die fiktiven Werke bearbeitet werden, ist auf der im ersten Kapitel gewonnenen Synthese aufgebaut, die als Kriterium zur Fortführung der Untersuchung dient.

Die Schriftsteller, deren Werke den Gegenstand der Dissertation bilden, sind durch ihre intensive Stellungnahme sowohl zu gesellschaftlichen als auch zu internationalen Tagesgeschehnissen bekannt.

Die ausgewählten Werke sind die meist diskutierten Muster fiktiver Literatur zu einer bestimmten

Zeitperiode. Sie zählen zu den Mitteln intellektueller Parteinahme.

Im Mittelpunkt der Untersuchung stehen folgende Werke:

Heinrich Böll mit **"Ansichten eines Clowns"**, in dem der Autor mit seinem intellektuellen Helden Kritik an einer Phase der Nachkriegszeit in Deutschland (1947-1960) übt.

Hans Schnier, der "Ich Erzähler", wird zu einem Außenseiter, da er verweigert, sich der Macht zu beugen, die in klerikalem Gewand auftaucht und im engen Verhältnis zu dem im Schutze des demokratischen Klimas weiterlebenden Nazi-Geist steht.

Siegfried Lenz mit dem Roman **"Heimatismuseum"**, in dem er deutsch-polnische Verhältnisse unter geschichtlich-politischem Aspekt darstellt. Lenz verteidigt durch seinen dialektisch aufgeklärten Protagonisten Sigmund Rogalla "die Ostpolitik" von Willy Brandt, die durch den Warschauer Vertrag zur Anerkennung der Oder-Neiße Grenze geführt hatte.

Lenz, der auch zu diesem Vertrag beitrug, stand damals im Brennpunkt heftiger Kritik. Im Roman

versucht er, seine Gründe für diesen Schritt darzulegen, indem er an den Angriff auf Polen erinnert, bei dem Hunderttausende ums Leben kamen und fragend hinzufügt, wer dafür die Verantwortung tragen sollte.

Wolfgang Koeppen mit dem Roman "**Das Treibhaus**", bei dem es sich um politische Literatur handelt, da die heftige Kritik an der politischen Szenerie der Nachkriegszeit zwischen 1947-1952 deutlich wird.

Die Bloßstellung der Regierungspolitik Konrad Adenauers ist an vielen Stellen des Romans aufzudecken, obwohl Koeppen in der Vorbemerkung das zu widerlegen versucht.

Der Protagonist, ein aus dem Exil zurückgekehrter Intellektueller, wird in den Bundestag gewählt und bemüht sich, -in der Hoffnung auf eine friedensvolle, sorgenfreie Zukunft des Landes- um den Wiederaufbau der Demokratie in Deutschland.

Aber bald merkt er, daß die Politik, die -mit ihren Dunkelmännern, Geheimdiensten und ihrem hektischen Klima- eigene Regeln hat, nicht einzeln zu bekämpfen ist. So scheitert er und begeht am Ende Selbstmord.

Max Frisch mit seinem Roman "**Homo Faber**", in dem er die Technologie und ihre Folgen schildert. Faber, der Protagonist, denunziert alles als bedeutungslos, was nicht berechenbar ist. Er faßt alles nur der Logik gemäss auf. Aber er kommt am Ende dazu, daß seine technologische Weltorientierung nicht ausreicht, um sich in der Gesellschaft zurechtzufinden.

Aziz Nesin mit "**Surname**", in dem er die Institutionen und Werturteile der Gesellschaft einer Inquisition unterzieht. Der Protagonist, ein durchschnittlicher Bürger, dem Nesin zur Bloßlegung der Vorurteile ein Ende am Galgen zugedacht hat, wird wegen Entführung und perverser Behandlung eines Kindes zum Tode verurteilt.

Yaşar Kemal mit dem Roman "**Filler Sultanı**", in dem er am Beispiel des Märchens "Ameisen und Elefanten" den Kampf zwischen Ausbeuter und Ausgebeuteten erzählt. Kemal schildert die fleissige, -aber-schwache, schutzlose Ameise als Ausgebeutete und den dicken, starken Elefanten als Ausbeuter.

Adalet Ağaoğlu mit dem Roman "**Hayır**", in dem sie das Verhältnis der Intellektuellen zur Macht

entlarvt. Sie diskutiert die oppositionelle Haltung der Intellektuellen der Herrschaft gegenüber. Ferner bemüht sie sich darum, die negative Auswirkung des Modernismus, der Globalisierung und Technologie auf das Individuum und die Gesellschaft aufzuzeigen.

Die intellektuelle Heldin, die unter moralischem Verfall leidet, kämpft um individuelle Freiheit, wobei sie in eine Einsamkeit gerät, die schließlich in der Isolierung endet.

Sie vertritt die These, daß die dominante Macht das System zum Mittel der eigenen Interessen entwickelt, wodurch eine Monopolisierung entsteht, die die Pluralität abzuschaffen droht.

Demirtaş Ceyhun mit dem Roman **"Yağmur Sıcağı"**, in dem die Bewegung der "68'er" thematisiert wird. Ceyhun versucht, den Sinn und die Hintergründe dieser Bewegung darzustellen, indem er alle mitwirkenden Faktoren -Intellektuelle, Legislative, Exekutive, Eliten, Privilegierte- zur Rechenschaft zieht.

Von dieser Perspektive her ist der Roman vielmehr als politische Literatur zu betrachten, da sich die

ideologischen Grundzüge und Spuren der genannten Phase im Detail erkennen lassen.

Die vorerst einzeln bearbeiteten Werke werden dann in je zwei Gruppen verglichen, um die Ähnlichkeiten und Unterschiede zwischen der intellektuellen Haltung der genannten Autoren festzustellen.

Es läßt sich an der Stellungnahme der Schriftsteller zu den gesellschaftlichen (sozialen, politischen, religiösen) Themen erkennen, daß die behandelten Werke durch die Andersartigkeit der zwei verschiedenen Kulturen geprägt sind.

Die Unterschiede an der intellektuellen Haltung der Schriftsteller sind in den geschichtlichen und kulturellen Eigenart der beiden Gesellschaften verwurzelt. Bei Böll und Lenz geht es um die Auseinandersetzung mit der Vergangenheit, die durch den Nationalsozialismus geprägt war, während sich Nesin und Kemal mit den Problemen beschäftigen, die aus der heterogenen Struktur der Türkei resultieren.

Die Stellungnahme der Schriftsteller überschneidet sich in den transzendentalen Interessen; in der

Bemühung um Universalisierung der Menschenrechte und in der humanen Ethik.

Sie treten für die universelle Geltung der Menschenrechte ein und versuchen daher diejenigen, die diese Grundrechte verletzen, ins Rampenlicht der Öffentlichkeit zu stellen, wobei auch daran erinnert wird, daß auch jene, die dabei wegschauen, schwere Schuld auf sich laden.

KAYNAKÇA

Adorno,Theodor (1963): Minima Moralia.Frankfurt:
Suhrkamp.

Adorno,Theodor(1969):Dialektik der Aufklärung.
Frankfurt:Fischer.

Ağaoğlu,Adalet (1991).Hayır. Istanbul:Y.P.K.

Ağaoğlu,Adalet(1995), 'Türk Aydını ve Ben Kimim
Sorusu' iç: Türk Aydını ve Kimlik Sorunu.
Istanbul:Bağlam.

Ağaoğlu,Adalet.(1994).Çoklukta Yokluk.İç: Yine
Düşünce Özgürlüğü Yine Türkiye.Istanbul:Can.

Ağaoğlu,Adalet.(1993)Karşılaşmalar.Istanbul:Y.P.Y

Ağaoğlu,Adalet.(1988)Asıl Umudum,umutsuzluğumdur.
İç:Edebiyat Dostları, Aralık 1988, sayı.20

Alpay, Şahin(5.Ocak 1995).Entelektüel Bakış.
Milliyet Gaz.

Amery,Carl.(1978).Macht und Ohnmacht der
Intellektuellen. Hamburg: Wegner

Amery,Carl,(Nis.1994)Intellektuele und Macht im
20.Jahrhundert.iç: Die neue Gesellschaft.Bonn:
J.H.W.

Amery, Carl. (1973) Eine cristliche Position iç: In Sachen Böll. München: dtv.

Ateş, Toktamış (1994) Arayış. İstanbul: Çınar.

Aytaç, Gürsel. (1990) Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler. Ankara: Gündoğan.

Aytaç, Gürsel. (1990) Edebiyat Yazıları I. Ankara: Gündoğan.

Aytaç, Gürsel. (1991) Edebiyat Yazıları II. Ankara: Gündoğan.

Aytaç, Gürsel. (1995) Edebiyat Yazıları III. Ankara: Gündoğan.

Aytaç, Gürsel (1997) Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Ankara: Gündoğan

Batur, Enis (1991). Alternatif Aydın. İstanbul: Ark.

Baudrillard, J (1995). Kötülüğün Şeffaflığı. Çev: Emel Alabora. İstanbul: Ayrıntı.

Belge, Murat (1986) Tarihten Güncelliğe. İstanbul: Alan.

Bernard, H. Joachim (1985) Wolfgang Koeppen, in: Geschichte der Literatur der Bundesrepublik Deutschland. Berlin: Volkseigenes.

Bockel, Rolf. (1991). Weimarer Profile: Kurt Hiller und der "Rat geistiger Arbeiter" iç: Die Neue Gesellschaft. Bonn.

Böhler, Dietrich. (1980). Krise der technisch-wissenschaftlichen Zivilisation als Krise der Ethik? İç: Praktische Philosophie/Ethik 1. Frankfurt: Fischer.

Brauneck, Manfred. (1991). Autoren Lexikon. Hamburg: Rowohlt.

Brandt, Willy (1971) Zweifel ist produktiv. İç: Heute und die 30. JAHRE davor. München: Ellermann.

Burghardt, Schmidt (1986) Strategien des Postmodern Vergessens. Darmstadt: Luterhand.

Böll, Heinrich. (1987) Ansichten eines Clowns. München: dtv.

Böll, Heinrich. (1973). Frankfurter Vorlesungen. İç: In Sachen Böll. München: dtv.

Böll, Heinrich. (1974) Die verlorene Ehre der Katharina Blum. Köln: Kiepenheuer-Witsch.

Böll, Heinrich. (1982) Das Heinrich Böll Lesebuch. München: dtv.

Böll, Heinrich (1968) Irisches Tagebuch. München: dtv.

Canetti, Elias (1980) Masse und Macht. Frankfurt:
Fischer

Ceyhun, Demirtaş (1991) Yağmur Sıcağı. Istanbul: e.

Ceyhun, Demirtaş (20 Haz. 1996) Münevver- Aydın.
Cumhuriyet Gaz. Kitap Eki.

Ceyhun, Demirtaş. (1995) Asılacak Adam Aziz Nesin.
Istanbul: Ad.

Çeçen, Anıl. (1993) Adalet Kavramı. Ankara: Gündoğan.

Domin, Hilde (1992) Civilcourage. iç: Gesammelte
Essays. München: Piper.

Durisin, Dionyz, (1972). Vergleichende
Literaturforschung. Berlin: Akademie.

Ecevit, Yıldız. (1992) Kurmaca Bir Dünyadan. Ankara:
Gündoğan.

Ecevit Y. (1990). Die Intellektuellenproblematik
bei Max Frisch und Oğuz Atay. Istanbul: Ara

Erlach, D. (1973) W. Koeppen als zeitkritischer
Erzähler. München: Uppsala.

Fetscher, Iring. (1973). Menschlichkeit und Humor:
Ansichten eines Clowns İç: In Sachen
Böll. München: dtv.

Feyerabend, Paul (1995). Akla Veda. Çev: Ertuğrul Başer. İstanbul: Ayrıntı.

Fried, Erich (1988). Gedanken in und an Deutschland. Köln: Europa.

Frisch, Max (1991) Homo Faber. Frankfurt: Suhrkamp.

Frisch, Max. (1975). Mein Name sei Gantenbein. Frankfurt: Suhrkamp.

Frisch, Max. (1973) Stiller. Frankfurt: Suhrkamp.

Gellner, Ernest (14 Kasım 1995) Özgürlüğü Bekleyen Tehlike. Milliyet Gaz.

Glötz, Peter (1990). Werteverfall. İç : Die Neue Gesellschaft. Frankfurt: Friedrich-Ebert-Stiftung.

Gramsci, Antonio (1986) Hapishane Defteri. Çev: Kenan Somer. İstanbul: Onur.

Grass, Günter. (1963) Blechtrommel. Hamburg: Fischer

Guitton, Jean (1975) Entelektüel. Çev: Cemal Süreyya. Türk Dili Dergisi. say. 287. Ankara.

Hızlan, Doğan (15. Haz. 1995) Aydının Batılısı/Doğulusu. Hürriyet Gaz.

Hızlan, Doğan (8. Mart. 1996) Niye Düşündün Yaşar Kemal. Hürriyet Gaz.

Höffe, Otfried (1980). Ethik im Diskurs von
Philosophie. iç: Praktische Philosophie/Ethik II.
Frankfurt: Fischer.

İlhan, Atilla (3 Aralık 1995) Musa Ağacık'la
Söyleşi. Milliyet Gaz.

İpşiroğlu, Zehra. (1992). Max Frisch'in "Biyografi"
Yapıtının Çevirisi. İstanbul: Can.

Kabacalı, Alpay. (1995) Gözyaşından Gülmeceye Aziz
Nesin. İstanbul: Çağdaş.

Kemal, Yaşar (1991) Filler Sultanı. İstanbul: Toros.

Kemal, Yaşar (1995) Ağacın Çürüğü. İstanbul: Can.

Kemal, Yaşar (1995) Baldaki Tuz. İstanbul: Can.

Kemal, Yaşar (1995) Ustadır Arı. İstanbul: Can

Kemal, Yaşar (1995) Türkiye'nin Kanına Ekmek. İç: Yine
Düşünce Özgürlüğü Yine Türkiye. İstanbul: Can.

Kemal, Yaşar (2 Ağst. 1995) Aydınlarımız Kendi
Olmaktan Korkuyor. Yeni Yüzyıl Gaz.

Kemal, Yaşar (15 Ocak. 1995) Gelecek Sosyalizmdir.
Milliyet Gaz.

Koepfen, Wolfgang. (1972) Das Treibhaus. Frankfurt:
Suhrkamp.

Koeppen, Wolfgang. (1975) Der Tod in Rom. Frankfurt:
Suhrkamp.

Kostantinoviç, Zoran. (1988). Vergleichende
Literaturwissenschaft. Frankfurt: Peter Lang.

Kraus, Wolfgang (1975) Kultur und Macht. Wien:
Europa.

Kula, Onur Bilge. (1992) Alman Kültüründe Türk
İmgesi I. Ankara: Gündoğan.

Kula, Onur Bilge. (1992) Demokratikleşme Süreci
/Eleştirel Kültür Bilinci. Ankara: Gündoğan.

Kula, Onur Bilge. (1986) Türkische Migrantenkultur
als Determinante der Interkulturellen Pädagogik.
Saarbrücken: Die BRÜCKE.

Kula, Onur Bilge/Essinger, H. (1993) AZİZ NESİN ile
SÖYLEŞİ. Saarbrücken: Die BRÜCKE.

Küçük, Yalçın (1985) Aydın Üzerine Tezler.
Istanbul: Tekin.

Lenz, Siegfried. (1981). Heimatmuseum. München: dtv

Lenz, Siegfried. (1973) Deutschstunde. München: dtv

Lenz, Siegfried (1986) Elfenbeinturm und Barrikade.
München: dtv.

Lenz, Siegfried. (1972). Beziehungen. München: dtv.

Lenz, Siegfried. (1985) Der Verlust. München: dtv.

Lenz, Siegfried. (1990) Das serbische Mädchen.
München: dtv.

Lenz, Siegfried. (1971). Verlorenes Land -
Gewonnene Nachbarschaft. Die Ostpolitik der
Bundesregierung. Kiel: Win. S.17.

Levy, Bernard Henry (9 Ağst.1995) Avrupa'nın Ruhü
Saraybosna'da Yaşar Ya da Ölür. Milliyet Gaz.

Limberg, M. (1985) Das letzte grosse Interview mit
Böll. iç: Heinrich Böll, zu seinem Tode. Bonn:
Internationes.

Mardin, Şerif (Temmuz 1985) Tanzimat'tan
Cumhuriyet'e Türk Aydını. İç: Türkiye Anskl.
Sayı:2.S:47.

Mitscherlich, Alexander. (1992) Auf dem Weg zur
Vaterlosen Gesellschaft. München: Piper.

Naci, Feti. (1995) Münevverden Entele. İç: Türk Aydını
ve Kimlik Sorunu. İstanbul: Bağlam.

Nesin, Aziz. (1993) Surname. İstanbul: Adam.

Nesin, Aziz. (1994) Bir Tutam Aydınlık.
İstanbul: Adam.

Nesin,Aziz.(1993)Ah Biz Ödlek Aydınlar.

Istanbul:Adam.

Nesin,Aziz.(1993).Onursal Doktor Olamamanın Büyük

Onuru.Istanbul:Adam.

Nesin,Aziz(1984)Suçlanan ve Aklanan Yazılar.

Istanbul:Adam.

Nesin,Aziz(1978)Böyle Gelmiş Böyle

Gitmez.Istanbul:Adam

Nesin,Aziz.(1995)Çuvala Doldurulmuş

Kediler.Istanbul:Adam.

Nesin,Aziz(1989).Korkudan Korkmak.Istanbul:Adam.

Nesin,Aziz(1987)Soruşturmada.Istanbul:Adam.

Nohlen,Dieter(1991)Wörterbuch STAAT und POLITIK.

München.Piper.

Öz,Erdal(1977).Yaşar Kemal'le Söyleşi.İç:Ağacın

Çürüğü.Istanbul:Can.

Özel,İsmet(1985)Tanzimat'ın Getirdiği "Aydın".İç:

Türkiye Anskl.S.2.S:61

Plumpe,Gerhard(1980)Freiheit und Gerechtigkeit.

İç:Praktische Philosophie/Etik.Fischer.Frankfurt

- Popper, Karl. (1995) Freiheit und Intelektuelle
Verantwortung. İç: Alles Leben Problem Lösen.
Zürich: Piper.
- Reiter, N. (1982) Wertstrukturen im erzählerischen
Werk von S. Lenz. Frankfurt: Peter Lang.
- Riedel, Manfred, (1980) Freiheit und Verantwortung.
İç: Praktische Philosophie/Etik I. Fischer. Frankfurt
- Rüdriger, Horst. (1971). Zur Theorie der
Literaturwissenschaft. Berlin.
- Said, Edward (1995) Entelektüel. Çev: Tuncay Birkan.
Istanbul: Ayrıntı.
- Schuman . (1996) Globalisierungsfalle. Hamburg:
Rowohlt.
- Sartre, J. Paul (1982) What is Literature. Çev:
Bertan Onaran. Istanbul: Payel.
- Sowinski, Bernhard. (1993). Heinrich Böll. stuttgart:
J.B. Metzler.
- Strauss, Gerhard (1989) Brisante Wörter. Berlin: dtv.
- Subaşı, Necdet (1996) Türk Aydınının Din Anlaşayışı.
Istanbul: Y.P.K
- Tahir, Kemal (1989) Notlar/sanat-Edebiyat. Ist.: Bağlam.

Türcke, Cristoph/Bolte, Gerhard. (1994) Einführung in die kritische Theorie. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Uluengin, Hadi (20 Mart.1996) Aydınlar ve Taraflar.

Hürriyet Gaz.

Vormweg, Heinrich. (1985). Heinrich Böll ist tot. iç:

Metall. Nr.15. München.

Wagener, Hans. (1985). Siegfried Lenz. München: C.H. Beck

Wirth, Günther. (1963) Die Sprache der Inquisition.

In: Sonntag. Berlin

T.C. YÜKSEKÖRETİM
DOKÜMANTASYON